

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Grete Zõbin

**ALTERNATIIVKARISTUSTE KOHALDAMINE NING
KRIMINAALHOOLDUSSÜSTEEMID EESTIS JA EUROOPA LIIDU
LIIKMESRIIKIDES**
Magistritöö

Juhendaja
Marianne Paimre, PhD

Tallinn
2019

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. ALTERNATIIVSED KARISTUSED JA NENDE KOHALDAMINE	7
1.1 Kriminaalpoliitika lähtekoht alternatiivsete karistuste rakendamisel	7
1.2 Alternatiivsed karistused Eestis	14
1.2.1 Karistuse asendamine üldkasuliku tööga	14
1.2.2 Karistusest tingimisi vabastamine	18
1.2.3 Karistusest tingimisi vabastamine allutamise ja käitumiskontrollile	21
1.2.4 Elektrooniline valve	24
1.3 Riskihindamine	27
1.4 Retsidiivsus antud töö kontekstis	31
1.5 Kriminaalhooldussüsteemi kujunemine	34
1.6 Kriminaalhooldus kriminaalpoliitika eesmärgi toimeviijana	37
1.6.1 Alternatiivkaristuste rakendamise mõju kuritegevuse vähendamiseks	39
1.6.2 Alternatiivsete karistuste rakendamise majanduslik otstarbekus	40
1.6.3 Alternatiivsete karistuste rakendamise mõju süüdimõistetule	42
1.7 Alternatiivsed karistused vanglakaristuste negatiivsete mõjude vähendajana	45
2. ALTERNATIIVSED KARISTUSED EUROOPA LIIDU LIIKMESRIIKIDES	49
2.1 Erisused Eestis kasutatud alternatiivsete karistuste hulgas	50
2.1.1 Karistusest tingimisi vabastamine Euroopa Liidu riikides	50
2.1.2 Karistuse asendamine üldkasuliku tööga Euroopa Liidu riikides	53
2.1.3 Elektrooniline valve Euroopa Liidu riikides	58
2.2 Eestist erinevad alternatiivsete karistuste meetmed välisriikides	64
2.2.1 Koduarest	64
2.2.2 Pool-vabaduslik karistus	66

2.3 Euroopa Liidu liikmesriikide ja Eesti alternatiivsete karistuste võrdlus	68
KOKKUVÕTE	71
SUMMARY	75
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	80
LISA 1. Küsimused spetsialistidele	89
LISA 2. Joonis 1.	90
LISA 3. Tabel 1.	91
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	93

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö käsitleb alternatiivkaristuste rakendamist tuues võrdluseks Euroopa Liidu liikmesriikides kohaldamisel olevad kriminaalhooldussüsteemide aspektid.

Eestis registreeritakse aastas ligi 26 000 kuritegu, millest uurimisasutused ja prokuratuur lahendavad aasta jooksul ligi 18 000 ja süüdimõistetute osakaal langeb ligi 9000 isiku suhtes. Seega väga suur osa süüdimõistetutest - ligi 4000 - on isikud, kellele kohus igal aastal Eestis alternatiivkaristuse mõistab. Kuigi vangistus on ilmselt enim tuntud karistuseks, ei jõua enamik 9000-st süüdimõistetust vanglasse.¹ Karistusalternatiivide süsteem on Eestis viimase 20 aasta jooksul suuresti arenenud ning uusi võimalusi, mis võimaldavad karistust varieerida ja individualiseerida, on juurde tulnud. Samuti on reaalse vangistuse vältimine ja vangide arvu vähendamine olnud üks suur kriminaalpoliitilisi prioriteete. Kehtivad kriminaalpoliitika arengusuunad määravad riigi ühe eesmärgina kasutada vanglat vaid väga ohtlike kurjategijate puhul, sooviga vähendada kinnipeetavate arvu.

Karistamise klassikalisteks funktsioonideks on nii hirmutamise, isoleerimine, kättemaks kui ka rehabiliteerimine, resotsialiseerimine ja taaskohandamine ühiskonnaga. Kõige üldisemalt on karistust defineeritud, kui käitumise tagajärge, mis vähendab sellise käitumise taasesinemise tõenäolisust.² Kriminaalpoliitika prioriteediks ei ole kurjategija karistamine, vaid tema kuritegelike käitumisharjumuste muutmine. Üheks võimaluseks süüdimõistetute mõjutamiseks on tema allutamine kriminaalhooldusele. Kriminaalhooldusega soovitakse soodustada isiku sotsiaalset kohanemist ning seeläbi mõjutada teda hoiduma uutest õigusrikkumistest. Piisavalt mitmekesine karistuste alternatiivide süsteem võimaldab paremini tegeleda nende teguritega, mis on konkreetse isiku puhul tõukeks või põhjuseks kuritegude toimepanemisel ning teisalt

¹ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). Kuritegevus Eestis 2017. Tallinn: Justiitsministeerium 2017. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuse_estis_2017_veebi01.pdf (22.03.2019)

² J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007. lk 249-251.

võimaldab see vältida vangistusest tulenevaid negatiivseid mõjusid, mis omakorda retsidiivsust kasvatavad.

Võrreldes Eestis kasutusel olevaid alternatiivkaristusi ja lähtudes nii liikmesriikides läbi uuringutest, kui teistes liiduriikides kasutusel olevate alternatiivkaristuste rakendamist, soovib autor leida võimalikke meetmeid senise süsteemi tõhusamaks muutmisel.

Autor soovib käesolevas magistritöös leida vastused neljale uurimisküsimusele:

1. Kas ja mis ulatuses on vangistuse kohaldamine riigile majanduslikult kurnav?
2. Kas alternatiivsed karistused on olnud vangistuse negatiivsete mõjude vähendamisel edukad?
3. Kuivõrd erineb Eesti kriminaalhooldussüsteem teiste Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalhooldussüsteemidest?
4. Kuidas toimub süüdlase riskihindamine alternatiivsete karistuste kohaldamiseks?

Magistritöö eesmärgiks on analüüsida alternatiivsete karistuste kohaldamist ning kriminaalhooldussüsteeme Eestis ja teistes Euroopa Liidu liikmesriikides, leidmaks, kas Eesti kriminaalhooldussüsteem ja alternatiivsete karistuste regulatsioonid on põhjalikud. Autor tugineb võrdluseks Euroopa Liidu liikmesriikide alternatiivsete karistuste rakendamise süsteemidele ning liidusisestele asjakohastele uuringutele.

Tulenevalt töö eesmärgist esitab töö autor hüpoteesi: Eesti kriminaalhooldussüsteem ja alternatiivsete karistuste regulatsioonid on põhjalikud ning ei vaja täiendust.

Magistritöö on liigendatud kaheks peatükiks, mis omakorda jagunevad alapeatükkideks. Esimeses peatükis selgitab autor alternatiivsete karistuste kohaldamiseks vajalikud eeldused ning kohaldamise käigu. Peatüki vältel selgitab autor lähemalt enim kasutatud alternatiivseid karistusmeetmeid ning nende kohaldamist. Samuti toob töö esimene peatükk välja kriminaalpoliitika seisukohad antud teemal, alternatiivsete karistuste tekke ja vajalikkuse, alternatiivsete karistuste retsidiivsusmäärad ning kriminaalhooldussüsteemi tekkimise ja käigu. Muuhulgas saab autor vastused küsimustele: miks hakati vangistusele eelistama alternatiivsete karistuste kohaldamist; kuidas toimub süüdlase riskihindamine alternatiivsete karistuste

kohaldamisel; millal kohaldatakse alternatiivseid karistusi; kas alternatiivsed karistused on olnud vangistuse negatiivsete mõjude vähendamisel edukad.

Teises peatükis võrdleb autor alternatiivsete karistuste kohaldamise süsteemi Eestis, Euroopa Liidu liikmesriikide süsteemidega. Magistritöö uurimisobjekti valimi moodustasid Euroopa Liidu liikmesriigid. Antud valimi piiritlemine on autori meelest oluline arvestades süüdimõistetute kultuurilisi erisusi, mistõttu ei oleks mõistlik võrrelda Eestis kasutusel olevaid alternatiivseid karistusi kultuuriliselt ja rahvuslikult liigselt erinevates riikides kasutusel olevate meetoditega. Töö autor leidis, et alternatiivsete Eestisese karistuste ja kriminaalhoolduse hindamiseks on vajalik tuua võrdlusmoment teiste riikide kriminaalhooldussüsteemidega, leidmaks Eestis kohaldamisel olevate alternatiivkaristuste tugevad ja nõrgad küljed. Lisaks soovib autor leida Euroopa Liidu liikmesriikides kasutusel olevaid alternatiivseid karistusi, mida Eestis ei rakendata, et arutada nende sobivusest Eesti karistussüsteemi. Antud peatükis leiab autor muuhulgas vastused küsimustele: kuivõrd erineb Eesti kriminaalhooldussüsteem teiste riikide kriminaalhooldussüsteemidest; milliseid erinevaid kriminaalhooldussüsteeme Euroopa Liidu liikmesriikides esineb;

Magistritöö koostamisel on peamiste allikatena kasutatud teemakohast erialast kirjandust, siseriiklikke ja rahvusvahelisi õigusakte ning teadusuuringuid ja ekspertide hinnanguid. Töö autor avaldab tänu käesoleva magistritöö juhendajale lektor Marianne Paimre'le.

1. ALTERNATIIVSED KARISTUSED JA NENDE KOHALDAMINE

1.1 Kriminaalpoliitika lähtekoht alternatiivsete karistuste rakendamisel

XIX sajand tähistas vabadusekaotuse kui karistusliigi võidukäiku. Hinnatud, kui sel ajal kõige humanitaarseima karistusliigina üldse, nähti vabadusekaotust tolleaegsetes karistusseadustes ette peaaegu kõikvõimalike süütegude eest. Tavapäraseks kujunes ka lühiajaliste vabadusekaotuste sätestamine kergemate rikkumiste puhul.³ Vangistus kujutab endas karistusliiki, mille olemusse kuulub inimese jaoks ühe kõige olulisema õigushüve - vabaduse - piiramine. Eeskätt kuulub küll vabaduse piiramise hulka siiski vaid liikumis- ja käitumisvabaduse piiramine, kuid selle olulisusest tulenevalt võib seda siiski pidada vangistatu oluliseks piiramiseks.⁴

Kui tänapäeva vangla on selle avaldumise vormides üsna eripalgeline ning leidub nii tõeliselt rangete režiimidega vanglaid, kus süüdimõistetud veedavad oma päevad üksnes trellitatud kongides ja elektroonilise valvega müüride taga, saades kord päevas minna lühiajalisele jalutuskäigule paariruummeetrises jalutuskongis kui ka tunduvalt liberaalsema režiimiga vanglad, milles süüdimõistetutele lubatakse elamist lukustamata majades ning vaba spordisaalide ja -väljakute kasutamist.⁵ Kõige humaansemaks vanglaks loetakse tänasel päeval näiteks Norras asuvat Halden vanglat, kus süüdimõistetute tubades on lameda-ekraanilised telerid, disainmööbel, mini-külmikud ja privaatsed vannitoad. Pooled vangivalvuritest on

³ J. Pradel. *Droit pénal comparé*. 4. éd. Paris: Dalloz 2016, lk 608.

⁴ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *Eesti karistuspoliitika: vabadusekaotuslikud karistused. Üleminek totalitaariiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse*. Tallinn: Juura 2004, lk 16.

⁵ N. Morris, D. Rothman. *The Oxford History of Prison*. New York: Oxford University Press 1988, lk 202.

naised ning valvurid ei kannu endaga kaasas tulirelvi. Päeval saavad süüdimõistetud tegeleda erinevate sportlike tegevustega. Sellist vanglasüsteemi põhjendatakse sellega, et kui vangil on võimalik teha talle meeldivaid tegevusi, on ta vähem vägivaldne.⁶ Lääneliku Vangla puhul peeti aga selle funktsioneerimise põhimõteteks:

1. Parandamise põhimõte. Vangla tähtsaimaks ülesandeks on süüdimõistetute käitumise muutmine ja parandamine.
2. Klassifitseerimise põhimõte. Vangid tuleb üksteisest eraldada kuriteo raskuse, vanuse, kalduvuste, kasutatavate parandamismeetodite ja muutumisetappide järgi.
3. Karistuse mugandamise põhimõte. Karistuse täideviimise viisi peab olema võimalik kohandada, arvestades vangis isiklike omadusi, saavutatud tulemusi, edasiminekut ja tagasilangust. Vangil on lubatud vabastada siis, kui tema moraalses paranemises võib olla piisavalt kindel.
4. Töökasvatuse põhimõte. Vangide progressiivses muutumises ja ühiskonnakõlblikuks liikmeks kujunemises on kõige tähtsam osa töö tegemisel. Karistuslikku tööd tuleb vaadelda mitte karistuse lisana, vaid isegi selle pehmendamisenä ning töö tegemine on kohustuslik kõigile.
5. Vanglakasvatuse põhimõte. Vangis kasvatamine on nii ettevaatusabinõuks ühiskonna huvidest lähtuvalt, kui ka ühiskonna kohustuseks vangis ees.
6. Vangistuse tehnilise järelevalve printsiip. Vanglakorra üle peab valvama eriettevalmistusega personal, kes vastutab oma töö eest ja kellel on vaimsed ja tehnilised võimalused vangide positiivse arengu saavutamise jälgimiseks,
7. Abistavate institutsioonide põhimõte. Vangistusest vabanedes on endise vangis suhtes hädavajalik rakendada kontrolli- ja abistamisprogramme, kuni vabanenu ühiskonnaga kohaneb.⁷

Peagi jõuti siiski äratundmisele, et vabadusekaotus polegi nii veatu, kui arvata võis. Hakati juhtima tähelepanu lühiajalise vabadusekaotuse negatiivsetele mõjudele, sest see ei võimalda

⁶ Inside Halden Prison, The Most Humane Prison In The World. - All That's Interesting 2011/7. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://allthatsinteresting.com/halden-prison> (26.04.2019)

⁷ M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse akadeemia 1997, lk 131-132.

süüdlase resotsialiseerimist, ei väldi retsidiivi ning on riigile kulukas, samas kui aga selle parandav toime ei ole kunagi leidnud teaduslikku tõestust.⁸ Vanglakaristuse ajalugu on näidanud, et selle karistusliigi suurimaks probleemiks on asjaolu, et vaatamata vangistuse täideviimise kuitahes liberaalsele korraldamisele, pole välistatud asjaolu, et kinnipeetavatele kaasnev negatiivne mõju ei ületa karistusliigilt oodatavat positiivset mõju.⁹ Vanglakaristuse kriis, mis tõi kaasa karistusest tingimisi vabastamise tekke, andis hoogu ka täiesti uute karistusliikide väljatöötamiseks. Kuna uute karistuste loomine oli ajendatud soovist jätta vangistus kohaldamata, võib neid kogumis nimetada ka vabadusekaotuse alternatiivideks. Vabadusekaotuse alternatiividest saab rääkida laiemas ja kitsamas mõttes. Laiemas mõttes moodustavad vabadusekaotuse alternatiivid kõik sanktsioonid, mis on ajalooliselt vangistust asendanud. Kitsamas mõttes tuleb aga vabadusekaotuse alternatiivideks paigutada vaid selliseid karistusi, mis lähtuvad vangistuse kohaldamisest konkreetsele süüdlasele, kuid tema kuritegu ja isikut silmas pidades modifitseerivad sele mõneks muuks vangistust kõrvale tõrjuvaks karistusliigiks.¹⁰

Õigusrikkuja peab saama õiglase karistuse ja raskematel juhtudel joudma ka vanglasse. Ühiskonnast isoleerimisel on mitmed olulised eesmärgid: retributiivse õigustraditsiooniga vastavuses tähendab see karistamist; restoratiivse traditsiooni osa eesmärkide kohaselt ja korrektsiooniideoloogiast lähtudes võimaldab vangistus aga kasvatamist, õpetamist, oma vea mõistmist ja seega ühiskonna väärtuslikkuse taastamist ning rehabilitatsiooni; kuritegevuse preventatsiooniga seostub võimalus vähendada kuritegevust, eraldades osa potentsiaalsetest kurjategijatest ühiskonnast. Kriminoloogia andmed näitavad, kuivõrd kujutab vangistus endas ohtu tulevasele kuritegevusele, panust kriminaalsesse karjääri, võimalust ümber kasvatada. Samuti tuleneb neist, kuidas seostub karistuse karmus kuritegude liikide ja isikuomadustega ja millist ohtu vangla vangistatule kujutab. On teada, et sattumine vanglasse võib viia kinnipeetu enesetapuni ning harvad pole ka juhtumid, kus vangi eneseteadvus rikutakse kogu eluks, rääkimata võimalusest saada vangla seinte vahel tapmise ohvriks. Vangistus retsidiivismi

⁸ J. Pradel. *op cit*, lk 608.

⁹ J. Vagg. *Prison Systems. A Comparative Study of Accountability in England, France, Germany and the Netherlands*. Oxford: Clarendon Press 1996, lk 313.

¹⁰ R. Kiris, P. Pikamäe, J. Sootak. *Sanktsiooniõigus*. Tallinn: Juura 2017, lk 175.

ärahoijjana ei ole osutunud eriti efektiivseks, sest vabanemisel jäävad alles kuritegeliku subkultuuri sidemed.¹¹

Kuigi seadusandjate kujutlusvõime vabaduse kaotuse alternatiivide väljamõtlemisel ei tunne piire, siis lähtuvad need siiski kõik samast ideest, milleks on süüdlase karistamine, vältides samas reaalse vanglakaristuse kohaldamist. Üldeesmärgina näevad alternatiivsed karistused ette süüdlase kinnipidamiskohta isoleerimise vältimist ja selle asemel karistuse täideviimist süüdimõistetut tema tavapärasest keskkonnast eemaldamata. Uusi karistusliike iseloomustab eeskätt kolm tegurit.¹² Esiteks on need sageli allutatud süüdlase enese eelneva nõusoleku andmisele. Nii on ka Eesti karistusõiguses võimalik vaid süüdlase nõusolekul kohaldada üldkasuliku töö (KarS § 69), elektroonilise valve (KarS § 69¹), ja asendusravi (KarS § 69²) ning elektroonilise valve karistusest tingimisi vabastamise osisena (KarS § 75 lg 2 p 9, §75¹). Teiseks iseloomustab alternatiivseid karistusi üheaegselt nii süüdlase käitumise kontroll kui ka tema õigusküülekale käitumisele juhtimiseks vajaliku abi andmine. Kolmandaks on tegemist sanktsioonidega, mis on praktikas mõnikord esmalt kasutusele võetud alaealiste karistusõiguses, leides seejärel laiendamist põhikaristusõigusele. Kuna aga Eesti karistusõiguses avaldub alaealiste sanktsioonisüsteemi eripära vaid üksikutes sätetes, siis ei ole nimetatud arengutendents meile omane.¹³

Eesti karistusõigus tematiseerib vabadusekaotuse alternatiivid valdavalt asenduskaristustusena. Seda sel põhjusel, et tegemist on õigusjärelmittega, mis kohaldamiseks eeldavad süüdlase nõusolekut. Süüdlasel on alati võimalus valida, kas alluda põhikaristuse täideviimisele või soostuda selle asendamisega. Karistuse asendamise all mõeldakse antud kontekstis vabadusekaotusliku karistuse substituutsiooni mõne sellise sanktsiooni liigiga, mis ei too endaga kaasa süüdlase paigutamist kinnipidamisasutusse. Asenduskaristuse mõistmise eeldus on seega esmalt vangistuse või aresti kui karistusseaduse eriosa paragrahvis vastava teo eest ettenähtud põhikaristuse kohaldamine. Alles seejärel, kui kohus on veendunud, et süüdlase süü suurus tingib tema karistamise vabaduse kaotusega, saab võtta vastu otsus, kas reaalse karistuse täideviimise asemel oleks otstarbekas see asendada mõne asenduskaristusega.

¹¹ T. Bachmann. Psühholoogia raamat juristile. Tallinn: Juura 2015, lk 330.

¹² J. Pradel. *op cit*, lk 609.

¹³ R. Kiris, P. Pikamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 176.

Asenduskaristuse mõistmisel astub seega vabadusekaotusliku karistuse asemele süüdlase vabadust säilitav karistus.¹⁴

Kriminaalpoliitika lähtekohast on vangistuse alternatiivide eesmärk minimeerida vangistuse reaalselt kohaldamist, sest vabadusekaotusega kaasneb mitmeid negatiivseid külgi süüdlase isikule:

1. Sotsiaalselt oluliste positiivsete kontaktide katkemine või nõrgenemine (sealhulgas näiteks kontakti katkemine perekonna, sõprade, töökaaslaste jt.). Vanglakaristus piirab võimalust vangidel suhtlemiseks oma perekonna, lähedaste ja sõpradega, mis omakorda viib nende kontaktide purunemiseni ja võõrandumiseni inimesele omasest ja vajalikust sotsiaalsest võrgustikust.¹⁵ Seega kuigi vangla üheks funktsiooniks võib olla süüdimõistetu eraldamine negatiivsest sotsiaalsest võrgustikust ning nende negatiivsete suhete purunemine, siis tegelikkuses võib olulisemat rolli mängida süüdimõistetu vanglast vabanemise puhul positiivsete kontaktide olemasolu puudumine. Lisaks eelnevale veedab süüdimõistetu vanglas aega suuremas osas üksnes teiste vangidega, kellele on samuti omased kriminaalsed käitumisharjumused, seega ei saa väita, et vanglast väljudes oleksid isiku negatiivsed kontaktid katkenud.
2. Kutsealaste kvalifikatsioonide vähenemine või kadumine.¹⁶ Vangis veedetud aja jooksul nõrgenevad tahest tahtmata süüdimõistetu kutsealased kvalifikatsioonid, mispärast on süüdimõistetu vabanemisel vanglast tema tagasi lülitumine ühiskonda keerulisem ning töö leidmine võib kujuneda raskeks. Raske majanduslik toimetulek võib omakorda olla põhjuseks, miks jätkatakse kriminaalset elustiili.
3. Elujõu ja läbilöögivõime nõrgenemine ning samaaegselt kohanemine vähest ettevõtlikkust eeldava vanglaelu stiiliga (e nn õpitud sotsiaalne abitus).¹⁷ Eelneva punktiga sarnaselt ei saa vanglakaristust kandev süüdimõistetu end kutsealaselt vanglas kuidagi tõestada ning vang on allutatud vanglarežiimi, mis ei poolda isiku läbilöögivõime arenemist.

¹⁴ R. Kiris, P. Pikamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 176.

¹⁵ J. Vagg. *op cit*, lk 313.

¹⁶ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 18.

¹⁷ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 18.

4. Stigmatiseerumine (e. häbimärgistamine). Stigmatiseerimine otseses tähenduses tähendab seda, et kellelegi või millelegi on mõtteliselt külge pandud negatiivse tähendusega silt või märk.¹⁸ Kui mõneti võib häbimärgistamist vaadelda karistuse osana, millest hoidumiseks isikud hoiduvad ka kuritegelikest käitumisviisidest, siis vanglakaristusest vabanedes muudab stigmatiseerumine süüdimõistetute taasühiskonnastumise keerulisemaks. Mida keerulisem on vangist vabanenul ühiskonda taas sisse sulanduda, seda suurem on aga võimalus, et vang oma kuritegelikku käitumisviise ei muuda.
5. Vangla subkultuuri lülitumine (üldtunnustatust erinevad väärtushinnangud, semulikkus, vanglaromantika jne). Vanglas on kinnipeetu sunnitud viibima pikka aega ainult omasoolises keskkonnas, mille tagajärjel tekkinud psühholoogilised pinged ja rahutus leiavad kinnipidamiskohtades sageli väljendust ka vägivaldse homoseksuaalsete suhete näol.¹⁹
6. Kahjulik mõju süüdimõistetute isiksusele ning vaimsele tervisele nende isikute puhul, kes küll vajavad psühholoogilist või isegi psühhiaatrilist abi, kuid kes peaksid seda saama vabaduses.
7. Alaealiste puhul on vangistus tema sotsialiseerumisprotsessi igal juhul takistav, seega sisuliselt teda resotsialiseeriv.²⁰

1997. aastal Kanadas uuriti üle 300 vanglast vabanenud isikut, kes olid aasta jooksul peale vanglast vabanemist toime pannud uue kuriteo. Uurimuse tulemuste kohaselt kujunes selliste isikute jaoks elu väljaspool vanglat ootamatult raskeks. Tekkisid kohanemiskasvatused kiiresti muutunud ühiskonnaga ning ka puudulikud sotsiaalsed oskused tekitasid vanglast vabanenutele raskusi. Sellest tulenevalt osutusid problemaatiliseks paljud rutiinsed toimingud igapäevaelu korraldamiseks nagu elukoha ja töö hankimine, pangaarve avamine jms. Teiselt poolt tekitasid vangist vabanenud isikud endale ka ise probleeme nii avaliku korra rikkumiste kui puudulike õppimisostustega, mis tulenesid vanglaelu režiimiga kohaldumisest. Kuhjunud probleemide tagajärjel muutus endiste vangide vabanemisejärgne lootusrikas meeleolu peatselt rahuks ja

¹⁸ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 18.

¹⁹ J. Vagg. *op cit*, lk 313.

²⁰ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 18.

frustatsiooniks nõ normaalse tegelikkuse üle, mis kokkuvõtlikult viis isiku uute kuritegude toimepanemiseni.²¹

Lisaks süüdlase desotsialiseerumise vältimisele on ka riigi vaatepunktist vanglakaristuse kohaldamine väga kulukas. Kuigi asenduskaristuste puhul ei toimu süüdimõistetute isoleerimist kinnipidamiskohta, ei tähenda see talle täielikku vabadust. Asenduskaristuse repressiivsus väljendub seetõttu mitte süüdimõistetult vabaduse võtmises, vaid selle piiramises talle spetsiifiliste kohustuste määramisega. Sel põhjusel nimetatakse vabadusekaotuse alternatiive karistusõiguse teoorias ka ambulatoorseteks karistusteks, samas kui kinniidamises seisnevaid karistusi kutsutakse statsionaarseteks sanktsioonideks.²²

Õiguslikult loomult on vangistuse alternatiivid erinevad. Vangistuse kandmine ositi (KarS § 66) tähendab aresti või kuni kuuekuulise vangistuse kandmist vähemalt kahepäevaste osade kaupa, eelkõige mõeldavasti nädalavahetusel, mis võimaldab vähendada vangistuse negatiivset mõju nagu töökoha kaotamine, õpingute peatamine jne.²³ KarS süsteemi seisukohalt on antud alternatiivi korral tegemist põhikaristuse (aresti või vangistuse) kohaldamisega, ent karistuse kandmisel on vastav erisus.²⁴ Üldkasulik töö (KarS § 69) kujutab endast õigussüsteemi seisukohalt aresti või vangistuse asendamist.²⁵ Õiguslikult on aga ka üldkasulik töö vaadeldav vangistusena, üksnes selle kandmise eripära tõttu ei toimu see mitte vanglas, vaid vabaduses. Üldkasuliku töö määramine ei kujuta endast õiguslikult karistusest vabastamist.²⁶ Tingimisi vangistus (KarS §-d 73 ja 74) kujutab endast õiguslikult karistusest (vangistusest) vabastamist.²⁷ Kohtupraktikas on tekkinud probleem, kas tingimisi vangistust kui karistusest vabastamist saab kohaldada ka üldkasuliku töö suhtes. Riigikohus on sellele küsimusele

²¹ E. Zamble, V. L. Quisey. *The Criminal Recidivism Process*. Cambridge: University Press 2001, lk 66-67.

²² R. Kiris, P. Pikamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 176-177.

²³ RT I, 04.01.2019, 15

²⁴ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 19.

²⁵ RT I, 04.01.2019, 15

²⁶ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 19.

²⁷ RT I, 04.01.2019, 15

vastanud eitavalt, asudes vangistuse piiramise küsimuses õiguspoliitiliselt suhteliselt jäigale seisukohale.²⁸

1.2 Alternatiivsed karistused Eestis

1.2.1 Karistuse asendamine üldkasuliku tööga

Vangistuse üheks Eestis kasutusel olevaks alternatiivkaristuseks on KarS §-s 69 sätestatud üldkasuliku töö asenduskaristus. Karistusseadustik sätestab muuhulgas, et üldkasuliku tööga saab kohus asendada aresti või kuni kaheaastast vangistust või tingimisi kohaldatud vangistust täitmisele pöörates. Kusjuures ühele päevale arestile või vangistusele vastab üks tund üldkasulikku tööd, mida ei mõisteta vähem kui viis tundi ja aresti või vangistuse asendamine üldkasuliku tööga toimub üksnes süüdlase nõusolekul.²⁹ Eelnevatele regulatsioonidele kohaselt vastas kuni 31.12.2014³⁰ ühele päevale arestile või vangistusele kaks tundi üldkasulikku tööd ning kuni 31.12.2003³¹ lausa neli tundi üldkasulikku tööd. Selline märgatav erisus tuleneb sellest, et praktikas kujuneks ühe päeva asendamine nelja tunni üldkasuliku tööga üpris keeruliseks. Kuna üldkasuliku töö määramine alternatiivkaristusena eeldab, et süüdimõistetud jätkab oma igapäevast elu ning enese ülalpidamiseks käib tööl või jätkab õpinguid, siis oleks ühe päeva aresti või vanglakaristuse asendamine nelja või ka kahe päevaga ilmselgelt liialt koormav ning säte mõte ei täidaks seljuhul oma eesmärki. Süüdlase nõusolek üldkasuliku töö kohaldamiseeldusena tuleneb EIÕK art-st 4, mis keelustab sunnitöö. Seega peab ka kohus alati süüdlase nõusolekut küsima.³² Üldkasuliku töö täideviimise kord on sätestatud Justiitsministri määruses “Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord”.³³

Üldkasuliku tööga saab asendada seega üksnes lühiajalisi vangistusi eesmärgiga vähendada reaalse vangistuse, kui kahjuliku ja kalli karistusliigi osa meie karistuspoliitikas. Ja kuigi

²⁸ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 19.

²⁹ RT I, 04.01.2019, 15

³⁰ RT I, 21.06.2014, 28

³¹ RT I 2002, 86, 504

³² RT II 2000, 11, 57

³³ RT I, 30.12.2016, 9

iseenesest saab üldkasuliku tööga asendada kuni kaheaastase vangistusega karistusi, siis praktikas on soovituslik seda kohaldada lühematele vangistustele. Seda seetõttu, et vangistuse üldkasulikuks tööks asendusvormelit võib pidada suhteliselt kõrgeks (ühele vangistuspäevale vastab üks tund üldkasulikku tööd), mis muudab üle pooleteist aasta pikkuste vangistuste asendamise täideviimise keeruliseks. Arvestades seda, et vastav üldkasulik töö viiakse lg-s 2 sätestatud nõude alusel täide süüdlase must tööst ja õpingutest vabal ajal, oleks kaheaastaste vangistuste asendamise täideviimise ebaõnnestumise risk väga kõrge. Kindlasti tuleks aga üldkasuliku töö kohaldamist kaaluda kuni üheaastaste vangistuste puhul, eriti aga esmakordselt lühiajalise vangistustega karistatud alaealiste puhul.³⁴

Üldkasuliku töö tegemine KarS tähenduses ei ole samastatav vabadusekaotuseta parandusliku tööga nõukogude kriminaalõiguses (Eesti NSV KrK § 26). Paranduslik töö oli põhikaristus, mille kohus võis mõista, sõltumata süüdlase nõusolekust, kusjuures töö tehti reeglina ära süüdlase põhitöökohal ning sellega kaasnes süüdlase töötasust 5-20% kinnipidamine riigituludesse. Seevastu on üldkasuliku töö mõistmine rangelt allutatud süüdlase eelnevale nõusolekule tööd teha ning töö tehakse pärast põhitööd palgaliste töökohtadega mittekonkureerivatel aladel ning tasu selle eest ei maksta.³⁵

Üldkasuliku töö korraldajatega (tööandjatega) lepingute sõlmimise kohustus on Eesti kriminaalhooldussüsteemis pandud kriminaalhooldusosakonna juhatajale. Kriminaalhooldusosakond peab nimekirja oma piirkonnas asuvate võimalike tööandjate kohta. Juhend sätestab, et tööandjate valikul peab arvestama mitmeid asjaolusid:

1. Tööandjal peab olema pakkuda tööd, mille tegemine on ühiskonna huvides ehk selle all tuleb mõista tööd, mis aitab likvideerida kuriteo tagajärgi, füüsilist tööd ümbruskonna heakorrastamiseks, abi vanurite ja puuetega inimeste eest hoolitsemisel või muud aktiivset panust kohaliku kogukonna hüvanguks.
2. Tööandja poolt pakutav üldkasulik töö ei tohi konkureerida palgaliste töökohtadega. Võimalusel eelistatakse tööandjatena riigi ja kohaliku omavalitsuse asutusi ning mittetulundusühinguid.

³⁴ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 69/2.2.1. - Karistusseadustik. Komm vlj. 3. vlj.

Tallinn: Juura 2009.

³⁵ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 69/1.2.

3. Pakutava töö tegemine on võimalik õhtuti ja nädalavahetustel.³⁶

KarS § 69 lg 4 kohaselt võib lisaks üldkasuliku töö kohaldamisele süüdlasele panna ka täiendavaid kohustusi. Tegemist on käitumiskontrolli raames ettenähtud kohustustega, mida üldjuhul kohaldatakse süüdlase tingimisi karistusest vabastamisel. Kuna aga üldkasulik töö on juba suurt aja- ja energiakulu nõudev kohustus, siis täiendavate kohustuste lisamine võib kaasa tuua ebaõnnestumise üldkasulikus töös. Kohus võib seega jätta muud täiendavad kohustused süüdlasele andmata. Siiski laieneb ka üldkasuliku töö määramisel automaatselt süüdlaste kohustus kontrollnõuete täitmisele, mis on sätestatud §-s 75.

Üldkasuliku töö tegemine on ebaõnnestunud, kui süüdlane hoiab töö tegemisest kõrvale, ei järgi kontrollnõudeid, ei täida talle pandud kohustusi või paneb karistuse kandmise hetkel toime uue kuriteo. Kõrvalehoidumise näol tuleb silmas pidada seda, et süüdlane ei tee üldkasuliku töö tunde (nt ei ilmu tööle), aga ka seda, et ta ei järgi tööle esitatavaid nõudeid (nt eirab kvaliteedinõudeid).³⁷ KrhS § 31 lg 3 kohaselt annab kriminaalhooldusametnik infot üldkasulikust tööst kõrvalehoidumisest nii kohtule kui prokuratuurile.³⁸ Kui süülist karistatakse uue kuriteo toimepanemisel vangistusega, on vangistuse täitmisele pööramine kohustuslik. Sellisel juhul arvestatakse täitmisele kuuluvast karistusest maha juba üldkasuliku tööga tasaarvestatud osa. Kui süüdlast karistatakse rahalise karistusega, siis täitmisele pööramist ei toimu ja üldkasuliku töö täideviimine jätkub, sest KarS § 64 lg 2 kohaselt viiakse rahaline karistus täide iseseisvalt.³⁹

Süüdlase isiku aspektist on üldkasuliku töö kohaldamise küsimuse otsustamisel oluline mitmete teguritega arvestamine. Üldkasulik töö ei sobi karistusena süüdlastele, kellel on sõltuvusprobleeme alkoholi, narkootikumide vms suhtes. Üldkasuliku töö kohaldamine ei ole täideviimise raskuste tõttu otstarbekas ka süüdlastele, kellel puudub kindel elukoht, samuti isikutele, kes on kergesti ärrituvad või muul põhjusel emotsionaalselt tasakaalutud. Seevastu ei

³⁶ A. Kruusement. Üldkasulik töö. Karistusseadustik ja rakenduspraktika - Juridica 2003/6, lk 436-442.

³⁷ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 69/6.1.

³⁸ RT I, 05.12.2017, 7

³⁹ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 69/6.1.

tohiks üldkasuliku töö kohaldamisest loobumise aluseks olla süüdlase varasem karistus.⁴⁰ Riigikohus on selgitanud lahendis 3-1-1-99-06, et üldkasulikku tööd soovitatakse tavaliselt vangistuse alternatiivina just kõrgema riskitasemega süüdlastele, kelle puhul üldkasuliku töö kohaldamata jätmise tooks kaasa reaalse vangistuse mõistmise.⁴¹

Arvestamata ei tohi jätta ka süüdlase enda isiklikku suhtumist üldkasuliku töö kohaldamisse: määratud üldkasuliku töö tundide arvu edukas sooritamine on palju tõenäolisem süüdlaste puhul, kes sellise karistusliigi kohaldamisega ka sisemiselt nõus on, kui isikute puhul, kes annavad oma nõusoleku justkui sunnilt. Seetõttu on kohtul soovitatav veenduda ka süüdlase isiklikust tahtes. Üksikasjades peab kriminaalhooldusametnik kohtule koostatavas kohtueelses ettekandes välja selgitama, kas süüdlane vastab üldkasuliku töö ülalkirjeldatud eeldustele. Seega on otstarbekas, et kohus igal juhul enne üldkasuliku töö kohaldamist küsiks kriminaalhooldusametnikult konkreetse süüdlase kohta kohtueelse ettekande.

2017. aasta lõpul oli üldkasulikul tööl 1247 hooldusalust, kes jagunesid süüdimõistetuteks (71%), KrMS-i § 202 alusel üldkasulikku tööd tegevateks hooldusalusteks (10%) ja VTMS § 2071 alusel väärteo üldkasuliku töö sooritajateks (18%). Karistusseadustiku § 69 alusel määratud tundide arvu mediaaniks kujunes 418 ja keskmine üldkasuliku töö tundide arv oli 425, mis vastab ligikaudu ühe aasta ja kahe kuu pikkusele vangistusele ning on ligikaudu 10% võrra enam kui aastal 2016.⁴² Kusjuures üldkasulik töö on läbi karistuste alternatiivide kasutamise aegade olnud üheks populaarsemaks alternatiivseks karistusviisiks Eestis ning on seda ka jätkuvalt. Alates 2010.aastast, kui üldkasulikku tööd enam rakendama hakati, on selle määr sujuvalt kasvanud. 2010. aastal oli kriminaalhooldusaluste arvele võtmise alusena üldkasuliku töö osa 20%, olles kasutamise määra poolest populaarsuselt teiseks alternatiivseks karistusviisiks käitumiskontrollile määramise järel (66%). 2017. aastaks on käitumiskontrolli osa alternatiivkaristuste rakendamisel sujuvalt vähenenud ning üldkasuliku töö määramine

⁴⁰ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 69/2.3.3.

⁴¹ RKKK 3-1-1-99-06 p 19

⁴² A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 123.

sellest tulenevalt suurenenud. 2017. aastal oli üldkasuliku töö määr alternatiivkaristuste hulgas 29% ning tingimisi allutamiseiga käitumiskontrollile 50%.⁴³

1.2.2 Karistusest tingimisi vabastamine

Probleemid, mis on seotud karistusest vabastamisega moodustavad mahuka osa riigikohtusse karistuse peale esitatud kassatsioonidest. Valdavas osas on menetlusosalised nõus valitud karistuse liigiga, üksikutel juhtudel paluti vangistuse asendamist rahatrahviga ning suuremat rahulolematust on väljendatud vangistusest vabastamata jätmises. Kassatsiooniprotestides leitakse vastupidiselt, et isikute tingimisi karistusest vabastamine ei ole põhjendatud.⁴⁴

KarS § 73 sätestab karistusest tingimisi vabastamine Prantsuse-Belgia päritolu *sursis* vormis: süüdlane vabastatakse talle mõistetud põhikaristusest tingimisi katseajaga ilma käitumiskontrollita. Süüdlase ainsaks kohustuseks sel juhul on hoiduda katseajal uute kuritegude toimepanemisest. Oma olemuselt on tegu vangistuse alternatiiviga, mille eesmärgiks on vältida vangistuse kohaldamist selle negatiivsete mõjude tõttu. Tingimisi võib karistusest vabastada nii tähtajalise vangistuse alternatiivina kui ka rahalise karistuse alternatiivina, seega on antud paragrahv kohaldatav ka juriidilistele isikutele.⁴⁵

Karistusest tingimisi vabastamise aluseks on kuriteo eest mõistetud põhikaristuse reaalse kohaldamise ebaotstarbekus, arvestades seehulgas kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isikut. Isiku karistusest tingimisi vabastamine mainitud alustel on üldjuhul võimalik üksnes väikese raskusastmega kuritegude puhul, kui teo toimepanemise tehjolud ja süüdlase isik on märkimisväärsete erisustega.⁴⁶ KarS § 73 ja 74 ei välista siiski süüdlase tingimuslikku karistusest vabastamist ka raskemate kuritegude puhul, kuid seda tingimusel, et selline

⁴³ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 118.

⁴⁴ J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 49.

⁴⁵ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 73/1.1.

⁴⁶ RKKK 3-1-1-14-02 p 6.1, RKKK 3-1-1-79-03 p 16

vabastamine on põhjendatav samaaegselt nii kuriteo toimepanemise asjaolusid kui ka süüdlase isikut iseloomustavate erandlike asjaoludega.⁴⁷

Kuriteo toimepanemise asjaolude arvestamisel tuleb esmajoonel kaaluda toimepandud kuriteo raskust. Lähtepunktiks kohtule on kuriteo raskuse hindamisel konkreetse kuriteo eest eriosa sanktsioonis ettenähtud karistusemäärad, mis väljendavad seadusandja arusaama erinevate kuritegude ohtlikkusest, aga ka kohtu enda poolt konkreetse kuriteo eest mõistetud karistuse liik ja määr. Seejuures tuleb karistusest tingimuslikult vabastamisel lähtuda põhimõttest, et tingimuslikult vabastatu katseaeg peab olema mõistetud vangistusest pikem.⁴⁸ KarS § 73 lg 3-st tulenevalt ei saa seega käesoleva paragrahvi alusel karistusest tingimisi vabastada süüdlast, kellelele on mõistetud vanglakaristuseks üle viie aasta. Kuriteo raskuse kõrval peab kohus toimepanemise asjaoludena arvestama ka kuriteo tehioolusid.⁴⁹

KarS § 73 lg 2 lubab kohtul määrata sellise karistuse, et osa mõistetud põhikaristusest tuleb süüdlasel realselt ära kanda kohe ja osale laieneb tingimisi vabastamine.⁵⁰ Sellist kohaldamist nimetatakse sisuliselt šokivangistuseks (ing k *sharp short shock*).⁵¹ Kuigi karistuseseadustikus šokivangistuse mõistet otseselt ei kasutata, on sisuliselt tegu meetmega, mis taotleb vanglateskkonnast ja selle piirangutest tulenevat eripreventiivset ehk šokeerivat mõju süüdlase käitumisele. Ühelt poolt ei pea kohus nende isikute ühiskonnast eraldamist niivõrd vajalikuks, samas taotletakse selle karistusega selgema reaktsiooni määramist süüdlasele ja tema teole. Sisuliselt võib osalist vangistust pidada meetmeks, millega hoiatatakse inimest läbi reaalse ning eelistatult lühiajalise vanglakogemuse andmise.⁵²

⁴⁷ RKKK 3-1-1-80-04 p 9, RKKK 3-1-1-99-06 p 18

⁴⁸ RKKK 3-1-1-99-06 p 20, RKKK 3-1-1-59-07 p 13

⁴⁹ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 73/3.2.

⁵⁰ RT I, 04.01.2019, 15

⁵¹ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 73/4.1.

⁵² A. Ahven, A. Kruusement, J. Salla (koost). Kriminaalpoliitika analüüs 3/2013. Tingimisi vabastamise ja käitumiskontrolli kohaldamise analüüs. Justiitsministeerium 2013. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tingimisi_vabastamise_ja_kaitumiskontrolli_kohaldamise_analuus._justiitsministeerium._2013.pdf

(12.03.2019)

Karistuse kandmist osalise vabastamise puhul taotletakse eripreventiivset eesmärki anda isikule, kelle täielik karistuse kandmine pole tema süü suuruse ja isikuomaduste tõttu põhjendatud, lühiajalise karistusega tõsine hoiatus.⁵³ Lühiajalise vangistuse puhul tekitatakse süüdimõistetule šokiefekt, mis annab isikule tema edasise käitumise suhtes tõsise hoiatuse.⁵⁴ Šokikaristuse mõju ei tohi alahinnata eeskätt alaealiste süüdlaste puhul. Mõistetud karistuse ühe osa kohene täitmisele pööramine aitab vältida ka võimalikku karistamatuse tunnet, mis süüdlase tingimisi vabastamisel võib tekkida.⁵⁵

Katseaeg karistusest tingimisi vabastamise puhul on kestvusega kolm kuni viis aastat. Selline pikem katseaeg võrreldes näiteks § 74 kohaldamisega tuleneb sellest, et süüdlase ainsaks kohustuseks tingimisi vabastamisel on kuritegude toimepanemisest hoidumine. Katseaja kestvuse määramisel arvestab kohus samuti kuriteo asjaolude ja süüdlase isikuga. KarS § 73 lg-d 4 ja 5 sätestavad katseajal uue kuriteo toimepanemisel karistuseks vangistuse või rahalise karistuse. Tahtliku kuriteo puhul peab kohus kaaluma liitkaristuse asendamist üldkasuliku tööga KarS § 69 sätestatud korras, mis on viimseks vangistuse vältimise võimaluseks süüdlasele. Katseajal kuriteo toimepanemisel ettevaatamatusest ning ka juhul kui katseajal toime pandud teo eest määratakse rahaline karistus, mõistetakse samuti liitkaristus vastavat § 65 lg-le 2, ent erinevalt tahtlikule kuriteole, mille eest määratakse vanglakaristus, võib kohus sel juhul uuesti kohaldada süüdlase karistusest tingimisi vabastamist.⁵⁶

Otsuses 3-1-1-41-04 andis Riigikohus üldise juhise isiku osalisel vangistusest vabastamisel KarS § 74 alusel. Vangistuse määraks antud juhtumil oli 8 ning 5 aastat, millest pöörati ärakandmisele vastavalt 4 ja 2 aastat. Riigikohus selgitas, et selline karistuse määramise praktika ei vasta karistuse kandmisest osalise vabastamise instituudi eesmärgile. Karistuse kandmisest osalise vabastamisega taotletakse eripreventiivset eesmärki anda isikule, kelle täielik karistuse kandmisest vabastamine pole lähtuvalt tema kuriteo süü suuruse ja isikuomaduste tõttu põhjendatud, lühiajalise nn šokivangistusega tõsine hoiatus. Sellise sanktsiooni preventiivne toime avaldub aga vangistuse lühiajalisuses ning kahe- ja nelja-aastaste vangistustähtaegade jooksul ei oma šokiefekt enam mõju, sest nii pika aja jooksul

⁵³ RKKK 3-1-1-41-04 p 9

⁵⁴ RKKK 3-1-1-21-05 p 5, RKKK 3-1-1-99-06 p 21

⁵⁵ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 73/4.1.

⁵⁶ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 73/6.2.1.

kohandub isik vanglaeluga. Seega moonutab niisugune kohtupraktika osalise karistuse kandmisest vabastamise põhimõtet.⁵⁷

1.2.3 Karistusest tingimisi vabastamine allutamise ja käitumiskontrollile

Karistusest tingimisi vabastamise koos süüdimõistetute allutamise ja käitumiskontrollile sätestatakse KarS §-s 74 ning sisuliselt on sel juhul tegu kriminaalhooldusega selle mandrieuroopalikus modifikatsioonis. Sarnaselt §-ga 73 on ka vaadeldavas paragrahvis sätestatud karistusest tingimisi vabastamine käsitletav vangistuse alternatiivina, eesmärgiga vähendada vangistuse osatähtsust riigi karistuspoliitikas.⁵⁸

Karistusest vabanemise vormi peamised erisused võrreldes eelnevalt selgitatud §-ga 73, avalduvad süüdlase isikut puudutavates tunnustes. Laiem rakendusala tuleneb kriminaalhooldaja järelvalvest katseajal ja süüdlasele kohaldatavast käitumiskontrollist. Kuna kriminaalhoolduse sisuks on sotsiaaltöö, siis tuleb karistusest tingimisi vabastamise mõju süüdlase edasisele käitumisele hinnates kohtul kaaluda, kas isikut kuriteo toimepanemisele viinud tegurid on sotsiaaltööga kõrvaldatavad ning kas kriminaalhooldaja järelvalve katseajal toetab selle edukat läbimist. Nimetatud eelduste täidetuse üksiku süüdlase puhul selgitab välja kriminaalhooldusametnik kohtueelses ettekandes. Sarnaselt §-ga 73 on ka kriminaalhoolduse rakendumise korral võimalik sellele eelnev šokivangistuse kohaldamine.⁵⁹

Käitumiskontroll on üldmõiste, mis hõlmab endas kontrollnõudeid ja -kohustusi.⁶⁰ Kuigi mõlemad neist moodustavad käitumiskontrolli osa, erinevad kontrollnõuded ja -kohustused üksteisest nii siduvuse kui ka eesmärgi poolest. Kontrollnõudeid saab määratleda, kui seadusest tulenevaid kohustusi, mille eesmärgiks on tagada riigi poolne järelevalve süüdlase käitumise üle. Kontrollnõuete laienemine *ab inito* tuleneb asjaolust, et kontrollnõuete kohaldamise aluseks on seadus, mitte kohtulahend. Sellest järeldub ka see, et kohtul puudub võimalus eristada kontrollnõudeid vastavalt konkreetse kuriteo raskusele või süüdlase isikule. Kuna

⁵⁷ RKKK 3-1-1-41-04 p 9

⁵⁸ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 74/1.

⁵⁹ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 74/5.2.

⁶⁰ RT I, 04.01.2019, 15

kontrollnõuete eesmärk on järelevalve teostamine süüdlase käitumise üle, siis on kontrollnõueteena sätestatud sellised kohustused, mis võimaldavad kriminaalhooldusametnikul vastavat kontrolli praktikas teostada. Olulisemaks kontrollnõudeks on kahtlemata (KarS § 75 lg 1 p 1, 2) süüdimõistetud kohustus elada talle kohtu poolt määratud alalises elukohas ning ilmuda kindlatel aegadel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele.⁶¹

Erinevalt kontrollnõuetest võib kohustusi määratleda kui kohtulahendist tulenevaid nõudeid, mille eesmärgiks on saavutada süüdlase edasine õiguskuulekas käitumine, eelkõige temaga läbiviidava sotsiaaltöö kaudu. Seega on kohustuste kohaldamisaluseks kohtulahend, mistõttu need *ab initio* kõigile süüdlastele ei laiene. Kohustuste määramine süüdlasele on jäetud täielikult kohtu otsustada: kohus võib seaduses antud kohustuste hulgast valida, milliseid kohustusi ta süüdlasele kohaldab või jätta need üldse kohaldamata. Niisiis eeldavad kohustused igakordset individualiseerimist. Karistusseadustikus välja toodud kohustuste nimekiri ei ole ammendav, mistõttu võib süüdlane ka ise võtta endale seaduses nimetamata kohustusi ning sellisel juhul võib kohus need kohtulahendis ka kinnitada. Selline kohustuste määramine tuleb arvesse vaid süüdlase initsiatiivil. Kohtul endal puudub õigus omaalgatuslikult süüdlasele määrata kohustusi, mis ei ole seaduses sätestatud. Kohustuste paljususe tõttu on neid karistusõiguse teoorias hakatud liigitama positiivseteks ja negatiivseteks kohustusteks. Positiivsed on kohustused, millega sunnitakse süüdlast tema resotsialiseerimise eesmärgil teatud aktiivseteks tegudeks. Sätte kohaselt on positiivseteks kohustusteks: a) heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud tähtjaks (lg 2 p 1); b) leida omale töökoht, omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtjaks (lg 2 p 4); c) alluda oma eelneval nõusolekul ettenähtud ravile (lg 2 p 5); d) täita ülalpidamiskohustust (lg 2 p 6); e) osaleda sotsiaalabiprogrammis (lg 2 p 8).⁶² Kohtupraktikas on asunud seisukohale, et määrares isikule lg 2 p 1 alusel kahju hüvitamise kohustuse, ei ole kohus õigustatud määrama, et tekitatud kahju ei kuulu hüvitamisele mitte täielikult, vaid ainult osaliselt.⁶³ Negatiivseteks loetakse selliseid kohustusi, millega püütakse süüdlast panna preventatiivsel eesmärgil tegudest hoiduma. Negatiivseteks kohustusteks on näiteks: a) mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume (lg 2 p 2);

⁶¹ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 75/2.

⁶² J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 75/2.3.2.

⁶³ RKKK 3-1-1-126-03 p 7

b) mitte omada, kanda ja kasutada relva (lg 2 p 3); c) mitte viibida kohtu määratud paikades ja suhelda kohtu määratud isikutega (lg 2 p 7).⁶⁴

Autor intervjueris antud teemal ka kolme Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika- ja kriminaalhooldusvaldkonna spetsialisti, kellelt muuhulgas uuriti nende professionaalset arvamust käitumiskontrolli lisakohustuste osas ning mis määral on need praktikas ennast õigustanud (vt arutatud küsimused *LISA 1.*). Konfidentsiaalsuse huvides on nende vastuseid kasutatud anonüümselt. Alkoholi tarvitamise keelu osas tõdesid kõik kolm eksperti, et kuna järelevalve sellele on pisteline, siis täielikku alkoholi tarbimist see sageli kõrvaldada ei ole suutnud, kuid ekspert nr 1 (pikaajaline töökogemus nii kriminaalpoliitika- kui kriminaalhooldusvaldkonnas) lisas, et kuna järelevalve on aastatega tugevnenud, siis on tulemus selles osas paranenud. Ekspert nr 1 ja ekspert nr 2 (pikaajaline töökogemus kriminaalhooldusvaldkonnas) lisasid, et kindlasti mängib antud juhul rolli hirm vahelejäämise ees, mistõttu suudetakse ka alkoholi tarbimisest loobuda või vähemalt seda vähendada. Sama kehtib iseenesest ka narkootiliste ainete puhul, kuigi selle kontroll kriminaalhooldaja poolt on nõrgem, on narkootilise aine kasutamise järeltuvastamise võimalus ajaliselt kordades pikem ning vahelejäämise oht on suurem. Autor palus ekspertidel avaldada arvamust ka eelneva nõusoleku puhul ravile allumiseks. See kohustus ei olnud eksperdi nr 1 sõnul kuigi hästi korraldatud, kuna arstidega puuduvad vastavasisulised kokkulepped. On olnud juhuseid, kus süüdimõistetule läheb arsti visiidile ning ütleb, et tal oli kohustus tulla ent tal ei ole ravi vaja, mis juhul antakse isikule tõend, et ta on vastuvõtul käinud ent ei pea rohkem tulema. Seega kaotab kohustus endas mõtte. Üheks kõige vähem efektiivsemaks kohustuseks pidasid ekspert nr 1 ja ekspert nr 3 (pikaajaline töökogemus kriminaalpoliitika valdkonnas) keeldu suhelda määratud isikutega, kuna antud kohustusele on Eesti kriminaalhooldussüsteemis peaaegu võimatu järelevalvet teostada. Määratud ajaks töökoha otsimise või hariduse omandamise puhul leidsid kõik spetsialistid, et kui hariduse pool töötab alaealiste osas hästi ja nende osas on kohustuse

⁶⁴ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 75/2.3.2.

täitmist ka lihtne kontrollida koostöös kooliga, siis töökoha otsimine ei sõltu alati inimese tahtest ja pigem on see kohustus saanud täitmist sellena, et registreeritakse ennast töötuks.⁶⁵

Tingimisi enne tähtaega vabastatute, šokivangistusega karistatute ja karistusjärgsele käitumiskontrollile määratud süüdimõistetute osakaal samal perioodil vanglas olevatest süüdimõistetutest suurenes 2017. aastal. Tingimisi vabastatute arvu kasv on tingitud asjaolust, et kohus vabastas 2017. aastal tingimisi enne tähtaega vanglast eelnevast aastast (39%) rohkem kinnipeetavaid. Sellele eelnenud aastatel vabastas kohus tingimisi enne tähtaega 2016. aastal 31% süüdimõistetutest ja 2015. aastal oli see näitaja 36%. 2017. aasta lõpul viibis karistusjärgsel käitumiskontrollil 28 kriminaalhooldusalust (võrdluseks varasematel aastatel: 2016: 41; 2015 ja 2014: 31; 2013: 19; 2012: 17).⁶⁶

1.2.4 Elektrooniline valve

Tehnika ja eriti elektroonika kiire areng pole jätnud puutumata ka karistusõigust. Seadmed, mis võimaldavad inimese liikumist jälgida, on leidnud tee sanktsioonisüsteemi, ubades karistuslikel eesmärkidel inimese käitumist kontrollida isegi teda kinnipidamiskohta isoleerimata. Üheks taoliseks vahetult tehnikasaavutustel põhinevaks sanktsiooniks on kujunenud elektrooniline valve, mis üldistatult tähendab, et süüdimõistetule on kehtestatud liikumisvabaduse piirangud või teatud ainete tarvitamise keelud, millest kinnipidamist kontrollitakse elektroonilise seadme abil.⁶⁷

Ajalooliselt hakati 1980. aastate alguses jälgimisseadmeid esimesena kasutama Ameerika Ühendriikides, kust see järgmise kümnendi jooksul levis Euroopa riikidesse. Elektroonilist valvet kohaldatakse Eestis alates 2007. aasta maikuust. 2011. aastal jõustunud

⁶⁵ Autori intervjuu kolme Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika- ja kriminaalhooldusvaldkonna spetsialistiga. Konfidentsiaalsuse huvides on nende vastuseid kasutatud anonüümselt.

⁶⁶ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 124.

⁶⁷ R. Kiris, P. Pikamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 183.

seadusemuudatuste kohaselt rakendamise võimalusi laiendati veelgi ning tänaseks on võimalik elektroonilist valvet kohaldada kriminaalmenetluse erinevates etappides ka Eestis.⁶⁸

Elektroonilist valvet kohaldatakse Eestis alates 2007. aasta maist ning 2012. aasta lõpuks oli elektroonilisele valvele kokku suunatud umbes tuhat inimest. Põhiliselt on see kasutust leidnud vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel KarS § 76 alusel. Alates 2011. aastast saab vahistamise asendada elektroonilise valvega ning kasutada elektroonilist valvet ka kuni kuuekuulise vangistuse asemel ja kriminaalhoolduse tingimuste rikkumisel määrata lisakohustusena.⁶⁹ Oluline on siinkohal märkida, et ennetähtaegse vabanemise eeldusena ärakantava karistusaja kestus sõltub sellest, kas süüdlane nõustub enda allutamiseega elektroonilisele valvele või mitte. KarS § 76 lg-te 1 ja 2 kohaselt on nõutava ärakantava karistusaja kestus lühem, kui süüdlane on nõus ennetähtaegse vabanemise järel enda suhtes elektroonilise järelevalve kohaldamisega.⁷⁰ Elektroonilise valve rakendamine võimaldab süüdlasele lühema ärakantava karistusaja põhjusel, et valveseadme vahendusel jääb ta ka pärast vabastamist pideva jälgimise alla, mistõttu on ta tegevus suuresti kontrollitud.

KarS § 75¹ lg-te 3 ja 4 alusel võib elektroonilise valve Eesti regulatsiooni kohaselt määrata ühest kuust kuni kaheteistkümne kuuni ning tähtaeg hakkab kulgema päevast, kui elektroonilise valve seade kinnitatakse isiku keha külge. Vastavalt KarS § 75¹ lg-le 5 võib kohus ka kriminaalhooldaja ettekande alusel pikendada või lühendada süüdimõistetule esialgselt määratud tähtaega, kuid seejuures tuleb arvestada tähtaja minimaalse ja maksimaalse määramise ajaga.⁷¹ Elektroonilise valve tähtaja lühendamine võib kõne alla tulla näiteks, kui kriminaalhooldusalune on raskelt haigestunud või on ilmnunud erakorralised isiklikud või

⁶⁸ J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo 2001, lk 63-64.

⁶⁹ A. Ahven, A. Kruusement (koost). Kriminaalpoliitika analüüs nr 2/2013.

Justiitsministeerium 2013. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/elektronilise_valve_kohaldamine_2-2013.pdf (13.03.2019)

⁷⁰ RT I, 04.01.2019, 15

⁷¹ RT I, 04.01.2019, 15

perekondlikud asjaolud ning nendest tulenevalt ei osutu elektroonilise valve kohustuse edasine täitmine võimalikuks või otstarbekas.⁷²

Elektrooniline valve on süüdlasele pandud kohustus alluda liikumisvabaduse piirangutele ning praegu on Eestis kasutusel üksnes lokaalsed jälgimisseadmed. Lokaalse jälgimise puhul paigaldatakse hooldusalusele koju koduvalveseadme ning isiku jala ümber kinnitatakse lisaks jalavõru. Igale süüdimõistetule määratakse lubatud liikumisraadius ning talle koostatakse selle järgi ajakava. Kui hooldusalune väljub koduvalveseadme levialast selleks mittelubatud ajal, annab seade häiret, kusjuures häireteated tulevad ka näiteks koduvalveseadme liigutamise, jalavõru eemaldamise, seadme vooluvõrgust lahtiühendamise ja raadiosagedusega manipuleerimise korral.⁷³ Seadmete liigid on välja toodud justiitsministri 2007. aasta määruses nr 15 „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord“⁷⁴. Antud määruse kohaselt kasutatakse elektroonilise valve kohaldamisel järgmisi seadmeid:

1. kriminaalhooldusaluse jala ümber ühekordselt kasutatavat võruga kinnitatavat seadet, mis hoiab sidet koduvalveseadmega või asukohamääramist võimaldava seadmega;
2. koduvalveseadet ehk lokaalset seireseadet, mis paigaldatakse kriminaalhooldusaluse elukohta või mõnda teise asukohta, kus kriminaalhooldusalune peab viibima, või ka kohta, kus tal on keelatud viibida;
3. GPS-jälgimisseadet ehk aktiivjälgimisseadet, mis teeb kindlaks kriminaalhooldusaluse täpse asukoha reaalajas.

Justiitsministeeriumi 2013. aasta kriminaalpoliitika analüüsi kohaselt on analüüsitud eraldiseisvalt just elektroonilise valve kohaldamise retsidiivsust. Retsidiivsust arvestati antud analüüsis kahe kuupäeva suhtes: 1) elektroonilise valve alguse järel, misjuhul arvestati 838 toimikut, mille puhul elektroonilise valve alguse ja päringu tegemise vahele jäi vähemalt üks aasta. Muideks kuriteos kahtlustatavana kuulati ühe aasta jooksul üle kokku 19% isikutest; 2) pärast katseaja positiivset lõpetamist, mil arvestati 410 toimikut, mille puhul katseage oli lõppenud positiivse tulemusega ning vaatlus-perioodiks jäi vähemalt üks aasta. Kuriteos

⁷² RT I, 12.01.2011, 7

⁷³ Justiitsministeerium. Elektrooniline valve. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.vangla.ee/et/kriminaalhooldus/elektroniline-valve> (12.01.2019)

⁷⁴ RT I, 12.01.2011, 7

kahtlustatavana oli ühe aasta jooksul üle kuulatud kokku 24% isikutest. Selle analüüsi alusel on elektroonilise valve alla määratud isikute retsidiivsus teistel alustel vanglast vabanenutega võrreldes olnud suhteliselt madal. Retsidiivsuse tase on küll olnud ka märksa madalam kui karistusest käitumiskontrolliga tingimisi vabastatutel (aastatel 2008–2011 kriminaalhooldust alustanud isikute puhul oli ühe aasta retsidiivsus 25-27%) ning vangistuse asemel KarS § 69 alusel üldkasulikule tööle suunatud isikutel (vastav näitaja 32-33%).⁷⁵

2017. aastal määrati Eestis elektroonilise valve alla 326 kriminaalhooldusalust, kusjuures 2016. aastal oli see arv 277 ja 2015. aastal 282. Arvestades kriminaalhooldusaluste koguarvu vähenemist, on elektroonilise valve kasutamise osakaal aga märgatavalt kasvanud ja seda eriti vanglast tingimisi enne tähtaega vabastamise korral. Kasvanud on vahistamise asemel elektroonilise valve rakendamine (2015. aastal 14 juhul, 2016. aastal 33 juhul, 2017. aastal 34 juhul) ning kahanenud elektroonilise valve määramine käitumiskontrolli tingimusena (2015. aastal 27 juhul, 2016. aastal 55 juhul, 2017. aastal 34 juhul).⁷⁶

1.3 Riskihindamine

Sotsiaalse rehabilitatsiooni ehk taasühiskonnastamise vältel aidatakse süüdimõistetul säilitada ja luua olulisi ning positiivseid sotsiaalseid kontakte ning suurendada toimetulekuvõimet ning õiguskuulekat käitumist. Kuna tavaliselt põhjustavad õigusvastast käitumist inimese isiklikud ja sotsiaalsed probleemid, siis hõlmab sotsiaalne rehabilitatsioon nii süüdimõistetute isiklikke, majanduslikke kui õiguslikke küsimusi.⁷⁷ Taasühiskonnastamise hindamiseks on vaja teada põhjuseid, miks käitub süüdimõistetute õigusvastaselt. Riskihindamine on vahend, mille alusel on võimalik välja selgitada kuritegeliku käitumise põhjused ning uue kuriteo toimepanemise tõenäosus ning samuti tegevused, millega mõjutada süüdimõistetut käituma õiguskuulekalt. Riskihindamise koostamisel tagatakse, et taasühiskonnastavas töös keskendutakse konkreetse

⁷⁵ A. Ahven, A. Kruusement (koost). *op cit*.

⁷⁶ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 125.

⁷⁷ Justiitsministeerium. Taasühiskonnastamine. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (12.02.2019)

süüdimõistetute vajadustele ja riskidele, mis garanteerib igale süüdimõistetule vajaliku isikupärase kohtlemise, et tema retsidiivsus väheneks. Eestis loodud riskihindamine on vanglateenistuses kasutusel alates 2004. aastast - metoodikat hakati välja töötama 2003. aastal, võttes aluseks Ühendkuningriigis rakendatud riskide hindamise ja juhtimise vahendi OASys.⁷⁸

Riskihindamist saab koostada isikule, kes on kohtulikult mõistetud süüdi kuriteo toimepanemise eest. Kogu kuritegevus koosneb kahest osast: avalikuks tulnud kuritegevusest ning varjatud kuritegevusest. Varjatud kuritegevusega on tegu kui tegevus on politseis registreerimata ja avalikuks tulemata ning seeläbi ei ole süüdlasi võimalik tuvastada. Kui ühiskonnas räägitakse kuritegevusest, siis mõistetakse selle all eelkõige vaid avastatud kuritegusid.⁷⁹ Eesti Vanglateenistuses koostatakse riskihindamine täisealisele kuriteos süüdimõistetud isikule, kellele on karistuseks määratud kas reaalne vangistus või vangistusest tingimisi vabastatud allutamiseiga käitumiskontrollile.⁸⁰

Riskihindamiseks on kaks hindamismeetodit:⁸¹

1. Professionaalne hindamine ehk kliiniline hindamismeetod, mis toetub praktikute subjektiivsele hinnangule, mis eeldatavalt rajaneb nende kogemusel tööst üksikute juhtumitega.⁸²
2. Kindlustushindamine ehk statistiline hindamismeetod;

Riskihindamine iseenesest on struktureeritud ankeet, mis sisaldab endas erinevaid riskitegureid hõlmavaid teemasid, nagu kriminaalne käitumine, haridus, hoiakud, ohtlikkus jne. Hinnangut neile teemadele saab anda professionaalse riskihindamise kaudu - on vaja koguda andmeid ning neid professionaalselt töödelda. Ohtlikkusele antakse hinnang üksnes professionaalse

⁷⁸ M. Grünberg. Kriminogeensete riskide hindamine. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda 2013, lk 5-6.

⁷⁹ M. Laine. *op cit*, lk 21.

⁸⁰ M. Grünberg. *op cit*, lk 9.

⁸¹ Offender Assessment System OASys User Manual V2. London: Home Office 2002/2.

⁸² J. McGuire. Minimising Harm in Violence Risk Assessment: Practical Solutions to Ethical Problems? *Health, Risk & Society* 2004/6(4), lk 329. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13698570412331323225> (17.03.2019)

hindamise kaudu. Peale hinnangute andmist arvutatakse läbi riskihindamisesüsteemi kokku vastused ning esitatakse statistiliste võrdluste pinnalt hinnatava isiku uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse ehk riskitaseme järgneva kahe aasta jooksul.⁸³ Kaks aastat on valitud uuringute tulemuste põhjal, mille alusel pannakse uus kuritegu toime pärast viimast süüdimõistmist või vanglast vabanemist sagedamini esimese kahe aasta jooksul ning hiljem see võimalus väheneb. Näiteks paneb Inglismaal uue kuriteo toime 55% vanglast vabanenust esimese kahe aasta jooksul ja 64% nelja aasta jooksul ehk sellest järgneva kahe aasta jooksul tõuseb kuritegude toimepanemise protsent üksnes 9%-i.⁸⁴

Eesti vanglateenistuses juhitudakse korduvkuritegevust ennetavate meetmete planeerimisel riski-vajaduse-vastavuse printsiipide mudelist, mida peetakse üheks parimaks kurjategijate rehabiliteerimise mudeliks.⁸⁵

Nagu viitab ka mudeli nimetus, koosneb see kolmest printsiibist:

1. Riski printsiip. Kriminogeensed riskid peavad olema hinnatud ning käitumise muutmiseks planeeritavad meetmed tuleb sobitada kurjategija riskitasemega. Riski printsiibi põhimõte näeb ette, et suure riskiga kurjategijatele tuleb planeerida intensiivsed ennetusmeetmed ning madala riskiga kurjategijatele minimaalselt või üldse mitte. Ka liialt intensiivsed ennetusmeetmed võivad madala riskitasemega kurjategijate puhul tuua negatiivse tulemuse.
2. Vajaduse printsiip. Keskenduda tuleb kurjategija kriminogeensetele vajadustele ehk dünaamilistele riskifaktoritele, mis on otseselt seotud kriminaalse käitumisega. Peamiselt kujunevad kriminogeenseteks vajadusteks sotsiaalsete probleemide olemasolu nagu elukoha puudus ja nõrk majanduslik olukord. Kriminogeensete vajadustega mitte seotud riskitegurid nagu madal enesehinnang või võõrandumise tunne

⁸³ M. Grünberg. *op cit*, lk 18.

⁸⁴ C. Friendship, L. Falshaw. Evaluating Groupwork in Prison. In G. Towl (Ed.), *Psychology in Prisons*. New Jersey: BPS Blackwell 2003, lk 54.

⁸⁵ T. Ward, J. Mesler, P. Yates. Reconstructing the Risk-Need-Responsivity model: A theoretical elaboration and evaluation. *Aggression and Violent Behavior* 2007/ 12(08-228), lk 209. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S135917890600070X> (14.03.2019)

ei avalda niivõrd olulist mõju kriminaalsele käitumisele tulevikus, mistõttu nendega tegelemine ei ole prioriteetne.

3. Vastavuse printsiip. Rehabilitaatorivad meetmed peavad lähtuma kurjategija võimest. Tõhusaimaid tulemusi annavad meetmed, mis sisaldavad kognitiiv-käitumuslikke elemente ning on sobivad kurjategija motivatsiooni, õppimisvõime ja -stiili ning demograafiliste näitajatega nagu vanus, sugu ja rahvus.⁸⁶ Vastavuse printsiibi olulisus tuleneb retsidiivsuse ennetamise seisukohalt osaleja motiveeritusest oma käitumist muutma.

Kriminogeensete riskide hindamine mängib kesket rolli korduvkuritegevust vähendavate meetmete ja abinõude planeerimises karistuse kandmise ajal ning tema vanglasisesse paigutamise või ümberpaigutamise otsustamisel.

Siiski ei saa ükski hindamismudel olla täielikult objektiivne ning igas olukorras ja tingimustel samaväärselt töötav. Sõltumata aga andmekogude suurusest ning analüüsimeetoditest võimaldavad parimad kriminaalsete riskide hindamismudelid tuleviku retsidiivsust ennustada umbes 70%-lise täpsusega tingimusel, et hindamise on läbi viinud väljaõppe saanud personal.⁸⁷ Mitmed läbi viidud uurimused on kriitilised kriminogeense riskihindamise vahendi ületoomise suhtes ühest õigussüsteemist teise. Meetodi kasutamise tulemusele avaldab mõju lokaalne valiidsus ning selle kasutamise koht ja aeg. Meetodi adopteerimisel tuleks uurimuste tulemusena praktikutel küsimustikku vastavalt kohalikule infole ja praktikale modifitseerida.⁸⁸

Ka Suurbritanniast Eestisse üle võetud kriminogeensete riskide hindamissüsteem OASys ei ole ideaalne ning sellel on mitmeid puudujäike. OASys hindamissüsteem on peaaegu eranditult

⁸⁶ N. James. Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System. Congressional Research Service 2015, lk 6. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.everycrsreport.com/files/20150724_R44087_0c47cc191ecc982888fa182c82ef0099a86eca8d.pdf (20.03.2019)

⁸⁷ E. J. Latessa, B. Lovins. The Role of Offender Risk Assessment: A Policy Maker Guide. Victims & Offenders 2010/5:3, lk 212. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15564886.2010.485900> (20.03.2019)

⁸⁸ M.Sildala. Joobes juhtimise eest süüdimõistetute uue kuriteo riskid kriminaalhooldajate hinnangutes. Tartu: Tartu Ülikool magistritöö 2011, lk 18.

välja töötatud valgete meessoost kurjategijate baasil tehtud teadusuuringutest ning need on üle kantud nii naissoost, noortele ning teistesse etnilistesse gruppidesse kuuluvatele kurjategijatele, mistõttu ei pruugi see hindamissüsteem arvestada teiste gruppide kuritegevuse eripärasid ning kuritegelikke vajadusi, mis võib muuta hindamistulemuse ebausaldusväärseks.⁸⁹

Kriminogeensete riskide hindamine ei põhine ainult faktilistel andmetel ja hindamissüsteemil, vaid märkimisväärse osa kogu hindamismudelil põhineb ka seda läbi viiva ametniku enda subjektiivsetel hinnangutel, mis võivad olla mõjutatud ametniku varasemast kogemustest, hinnangutest, väljaõppest ja väärtustest, mistõttu ei saa ühtegi riskihindamise meetodit pidada ideaalseks ega täielikuks.

1.4 Retsidiivsus antud töö kontekstis

Alternatiivsete karistuste kasutamise tulemuslikkuse hindamisel on oluline hinnata retsidiivsuse statistikat Eestis. Antud magistr töö puhul pakub esmalt huvi asjaolu, kas retsidiivsuse tase on aja jooksul muutunud ning milliste teguritega retsidiivsus kõige enam seonduv. Retsidiivsuse ehk kuritegude korduva toimepanemise uuringud on aastakümneid olnud üks põhilisi kriminoloogia uurimisvaldkondi ning selle taseme hindamiseks kasutatavad meetodid võib jagada kaheks:

1. Tagasivaatelistes retsidiivsusuuringutes vaadatakse isikute rühma puhul varem toime pandud kuritegusid ja nende arvu, enamasti hinnates retsidiivsust vanglas karistust

⁸⁹ H. Kemshall. Risk, Dangerousness and Female Offenders in G. McIvor Women who Offend. 2004, lk 215.

kandvate isikute andmete põhjal.⁹⁰ Näiteks 1998. aastal oli 33,6% Eesti vangidest karistatud esimest korda,⁹¹ 2008. aastal oli see näitaja 30%.⁹²

2. Teiseks retsidiivsuse uuringutüübiks on järgnevusuuring, mis käsitleb retsidiivsust kui mingile sündmusele järgnevat käitumist teatud aja jooksul. Uuringute valim hõlmab enamasti süüdimõistetuid või vanglast vabanenuid, kelle puhul uuritakse kuriteo toimepanemist teatud aja jooksul ja indikaatoriteks võib olla kas kahtlustatavana kinnipidamine, uus süüdimõistmine või uuesti vanglasse sattumine. Olenevalt aga valimi koostamise põhimõtetest erinevad ka retsidiivsusmäärad suuresti. Kui ühelt poolt on vanglast vabanenute retsidiivsus kõrgem kui süüdimõistetute üldkogumil või mõnel selle erikogumil, nt rahalise karistusega isikutel; teiselt poolt on perioodi jooksul tagasi vanglasse sattunute osakaal väiksem kui uues kuriteos kahtlustatavana kinnipeetute osakaal. Seda tingib nii kahtlustatavate kohtusse mitte jõudmine (rääkimata vanglast) kui ka menetluse pikkuse. Kuna olenevalt kuriteoliigist ja muudest individuaalsetest asjaoludest võib see väga palju erineda, siis on siiski selge, et näiteks aasta jooksul satub politseiga esmasesse kontakti tunduvalt enam isikuid kui kogu kriminaalmenetluse kaudu vanglasse tagasi.⁹³

Eestis tegi esimese põhjalikuma retsidiivsusuuringu justiitsministeerium 2010. aastal.⁹⁴ 2017. aasta lõpul tehti suuresti eelmist uuringut korranud analüüs, mis võimaldab vaadelda kurjategijate retsidiivsust sellele eelneva kümne aasta jooksul.⁹⁵ Uuringutes kasutati sarnast

⁹⁰ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 7. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/26_retsidiivsus_16ppraport.pdf (27.03.2019)

⁹¹ J. Saar, A. Markina, A. Ahven, A. Annist, J. Ginter. Kuritegevus Eestis 1991–2001. Tallinn: Juura 2002, lk 331.

⁹² A. Ahven, J. Jakobson (koost). Kuritegevus Eestis 2008. Tallinn: Justiitsministeerium 2009, lk 104.

⁹³ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost). *op cit*, lk 7.

⁹⁴ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost). *op cit*, lk 7.

⁹⁵ A. Ahven, A. Roots, M.-L. Sööt (koost). Retsidiivsus Eestis 2017. Tallinn: Justiitsministeerium 2017. Kättesaadav arvutivõrgus:

metoodikat ja vaatluse all olid suures osas samad tegurid, mistõttu annab nende võrdlus veelgi laialdasema ülevaate retsidiivsusest Eestis läbi aegade ning kas ja millisel määral on alternatiivkaristuste kasutamise laienemine korduvkuritegevuse suhtes mõju avaldanud.

Tuleb arvestada, et eri aegadel läbi viidud retsidiivsusuuringute andmeid saab võrrelda vaid piiratud määral. Kui üldjuhul vaadeldakse retsidiivsusuuringutes suuri, kindlate tunnustega rühmi (nt vanglast ühe aasta jooksul vabanenuid), siis on raske arvesse võtta näiteks seaduste või menetluspraktika muutumisest tingitud muutusi rühmade koosseisus. Lihtne retsidiivsusanäitajate võrdlus ei pruugi kajastada adekvaatselt muutusi tegelikus retsidiivsuses, vaid pigem muutusi vaadeldava rühma koosseisus. Retsidiivsusanäitajaid võib mõjutada muuhulgas ka juhtumite õigusliku määratluse muutumine. Antud juhul muutus näiteks 2015. aasta alguses osa varem kuriteona määratletud juhtumeid väärtegudeks, retsidiivsusuuringutes aga väär-tegusid ei arvestata. Arvestatav mõju võib olla ka sellel, milline osa kriminaalmenetlustest lõpetatakse otstarbekusest ilma kohtusse saatmata ning aja jooksul võib muutuda inimeste aktiivsus kuritegudest politseile teatamisel, politsei ja teiste menetlusasutuste suutlikkus juhtumeid uurida ja kohtusse saata, kohtumenetluse pikkus jpm. Mida rohkem kuritegudest politseile teatatakse ning mida kiiremini ja tõhusamalt neid juhtumeid menetletakse, seda suuremad võivad olla lühemate perioodide retsidiivsusanäitajad, kuigi tegelikkuses retsidiivsuse tase ei muutu. Seetõttu tuleb üksikute aastate retsidiivsusanäitajate võrdlemisel olla ettevaatlik, eriti väikeste rühmade võrdlemise puhul. Samuti ei saa neist teha automaatselt järeldusi ühe või teise kohtlemisviisi tõhususe kohta retsidiivsuse ennetamisel, sest mõjutusvahendite ja karistuste määramisel on üks olulisemaid asjaolusid isiku retsidiivsusrisk, mille esmaseks peegeldajaks on eelnev kuritegude korduvus. Seepärast mõistetakse reaalne vangistus kui raskeim karistus suure retsidiivsusriskiga isikutele. Regressioonanalüüsi eesmärk oli kirjeldada eri tegurite mõju retsidiivsusriskile, võttes muu hulgas arvesse ka kohaldatud karistuse tüüpi.⁹⁶

Uuringud on näidanud, et retsidiivsus on püsivalt olnud suurim vanglakaristuse lõpuni kandnud isikute seas. Aastatel 2014–2016 sel alusel vanglast vabanenutest pani ühe aasta jooksul uue

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (27.03.2019)

⁹⁶ A. Ahven, A. Roots, M.-L. Sööt (koost). *op cit.*

kuriteo toime keskmiselt 43% isikutest, mis on küll siiski vähem varasematest aastatest (48–53%). Vastav näitaja vanglast tingimisi enne tähtaega vabanenute puhul oli aga vaid 25%, šokivangistusest vabanenute puhul 26% ja elektroonilise valve alla määratud isikute puhul 17%. Karistusest käitumiskontrolliga tingimisi vabastatute ühe aasta retsidiivsuse määr aastatel 2014–2016 kriminaalhooldust alustanud isikute puhul oli kokku keskmiselt 27%. Üldkasulikule tööle KarS § 69 alusel suunatud isikutel oli see näitaja 34%. Kusjuures üldkasulikule tööle suunatud retsidiivsus on viimase kümne aasta jooksul püsinud ligikaudu samal tasemel.⁹⁷

Kui võtta arvesse retsidiivsust üksnes süüdimõistva kohtuotsuse järgi, siis kõikidest aastatel 2013–2016 vanglast vabanenutest mõisteti uues kuriteos süüdi ühe aasta jooksul 12–14%; aastatel 2013–2015 vanglast vabanenutest mõisteti kahe aasta jooksul süüdi 29–30%. Aastate 2011–2012 viie aasta keskmiseks retsidiivsuse määraks oli 16–22% isikutel, kelle suhtes kriminaalmenetlus otstarbekusest lõpetati (avaliku menetlushuvi puudumise, leppimise, alaealiste komisjoni saatmise või üldkasulikule tööle suunamise tõttu) ning 25% rahalise karistuse saanud isikutel. See näitaja oli keskmiselt 36–40% karistusest käitumiskontrolliga tingimisi vabastatute, vanglast tingimisi enne tähtaega (sh elektroonilise valve alla) vabastatute ja šokivangistusest vabanenute puhul; 43–46% KarS-i § 69 alusel üldkasulikule tööle suunatud ning karistuse ebaotstarbekuse tõttu kriminaalmenetlusest vabastatute puhul. Kõige suurem oli see jällegi vanglas karistuse ära kandnud isikute puhul: 58%.⁹⁸

1.5 Kriminaalhooldussüsteemi kujunemine

Lisaks vanglakaristuse kriisile ning sellest tulenevatele utilitaarsetele vajadustele sanktsioonisüsteemi täiustamiseks, toimus XIX sajandi teisel poolel maailmas ka põhimõtteline pööre karistusfilosoofias. Karistuse käsitus ratsionaliseerus tunduvalt ning rõhk asetus ümber eripreventiivsele eesmärgile.⁹⁹

⁹⁷ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 129

⁹⁸ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 133

⁹⁹ R. Kiris, P. Pikamäe, J. J. Sootak, P. Pikamäe. *op cit*, lk 195.

Kriminaalhooldust saab hinnata rohkem kui saja aasta vanuseks. Aktiivselt hakati kriminaalhooldust rakendama 20. sajandi 30-date aastate suure majandusliku depressiooni ja poliitilise languse ajal, kuna vanglate ülerahvastatus oli saavutanud kriitilise piiri.¹⁰⁰ Kriminaalhoolduse sünnikohaks peetakse Ameerika Ühendriike, kus üldsusele teadaoleva legendi kohaselt hakkas 1841. a üks Bostoni filantroobist kingsepp John Augustus võtma endale kohtu ees vastutuse kergemaid süütegusid toime pannud isikute käitumise eest, olles seeläbi esimene omataoline. John Augustuse ja kohtu vahel sõlmiti kokkulepe, mille kohaselt lubas kohus süüdimõistetutele jätta karistuse kohaldamata, kui viimane teatud aja jooksul korralikult käitub ning uusi õigusrikkumisi toime ei pane. Enamasti olid kingsepa kaitsealusteks kodutud ja ülemäärase alkoholitarvitamise eest süüdi mõistetud isikud.¹⁰¹

J. Augustus alustas oma tööd 1841. aastal Bostoni kohtus, kus oma esimeses ettekandes kohtule, teavitas ta alkoholiprobleemidega isikust, kes oli talle andnud lubaduse, et kui ta vanglast vabastatakse, siis ei tarvita ta enam kunagi alkohoolseid jooke. Kohus määras kõne all olnud mehele uue aja kohtu ette ilmumiseks kolme nädala pärast, mis oli oma olemuselt mehele katseajaks. Vangistusest vabastamine katseajaga osutus positiivseks ning süüdlane oli selle aja jooksul raportist tulenevalt tundmatuseni muutunud. Kohtunik oli tulemusega rahul ning ei mõistnud süüdlasele vanglakaristust, vaid määras selle asemel rahatrahvi.¹⁰² Kriminaalhoolduse „isaks“ ja maailma esimeseks kriminaalhooldusametnikuks peetava John Augustuse tegevus osutus sedavõrd edukaks, et juba 1878. a võeti Ameerika Ühendriikide Massachusettsi osariigis vastu esimene kriminaalhooldusseadus, mis pani aluse kriminaalhooldussüsteemile kogu maailmas. Massachusettsis vastuvõetud seadusele järgnes peagi kriminaalhooldusseaduste vastuvõtmine teistes osariikides ning seda ka 1907. a esimese Euroopa riigina Inglismaal.¹⁰³

¹⁰⁰ J. Saar. Kriminaalhooldus - üks vanimaid sotsiaaltöö tegevusalasid. ajakiri Sotsiaaltöö 2001/1, lk 27.

¹⁰¹ J. Sootak, P. Pikamäe. *op cit*, lk 59.

¹⁰² J. Saar. Kriminaalhooldus - üks vanimaid sotsiaaltöö tegevusalasid. ajakiri Sotsiaaltöö 2001/1, lk 27.

¹⁰³ J. Sootak, P. Pikamäe. *op cit*, lk 59.

Kriminaalhoolduse algeid võib ka Läti ajaloos kohata juba aastatest 1918-1940, kus vangide abistamine läbi kohtuotsuse peatamise alguse sai. Kriminaalhooldussüsteemi arendamine algas seal aga peale taasiseseisvumist aastal 1991. Koostöös Kanada, Rootsi ja Inglismaaga ning organisatsiooniga *Soros Foundation Latvia*, asutati Justiitsministeeriumi alla Riiklik Kriminaalhooldusteenistus oktoobris 2003.a ja esimene kriminaalhooldusseadus jõustus 1.jaanuaril 2004.a.¹⁰⁴

Kuigi kriminaalhooldusest Eesti Vabariigis tänapäeva mõistes saame hakata rääkima 1998. aastast alates, mil jõustus Eesti Vabariigi esimene kriminaalhooldusseadus¹⁰⁵, siis esialgne versioon sellest, milline peaks välja nägema loodav kriminaalhooldussüsteem koostati Justiitsministeeriumi tellimusel juba 1993. aastal. 1996. aastal alustas Justiitsministeerium kriminaalhooldusseaduse koostamist, töötades paralleelselt sellega välja ka kõik seaduse rakendamist puudutavad õigusaktid ning koostades rakendusplaani koos eelarvega. Siiski võib ka Eestis kriminaalhoolduse algeid näha juba vahetult peale Vabadussõja lõppu, kui 2. juulil 1920.a võeti seadusandliku delegatsiooni poolt vastu seadus tingimisi süüdimõistmise kohta. Sisuliselt tähendas seaduse jõustumine seda, et kohus hakkas süüdimõistetuid karistama ka tingimisi karistusega, millest lähtuvalt ei läinud isik oma vabadusekaotuslikku karistust vanglasse kandma. Esialgu tegelesid tingimisi karistatutega kohtud ja politsei, hiljem moodustati vangide hooldamise seltsid. Seltside ülesanneteks oli vanglast vabastatute eest hoolitsemine, kohtu poolt valve alla antud isikute üle valve teostamine, vanglas viibivate vangide kõlbelise arenemise ja kultuuriliste vajaduste eest hoole kandmine. Seda tehti selle nimel, et kurjategija õpiks ühiskonna normide ja reeglite järgi toimima. Seega olid Eestis möödunud sajandi alguses tingimisi karistatutega tegelemise põhimõtted sarnased tänapäevase kriminaalhooldusega: üheltpoolt järelevalve ja kontroll ning teiselt poolt ühiskonnas kohanemise soodustamine ja isiksuse arendamine.¹⁰⁶

¹⁰⁴ L. Klišāne, I. Jurevičius, A. Judins. Probation in Europe. Chapter 17. Latvia: 2013, lk 5-6.

¹⁰⁵ RT I, 1998, 4, 62.

¹⁰⁶ E. Laane. Kriminaalhooldus – võimalus vabaduseks - Vangla Ekspress 2013/6.

1.6 Kriminaalhooldus kriminaalpoliitika eesmärgi toimeviijana

Tulles tagasi kriminaalpoliitika lähtekohale vabadusekaotuse negatiivsetest külgedest süüdlase isikule ning seeläbi ka kuritegevuse vähendamisele, mängib vabadusekaotuslikele karistustele alternatiivide kohaldamisel suurt rolli kriminaalhooldus. Kriminaalhooldustöö rakendamise eesmärk alternatiivse karistusena, on lisaks tema käitumise jälgimisele ka kurjategija kriminoogeense käitumise muutmine. Kriminaalhooldusega üritatakse kurjategijaid vangla subkultuuri lülitumise asemel taasühiskonnastada ning sellega mõjutada tema edasisi käitumisviise. Kuigi kurjategija vabadusse jätmine võib esmapilgul tunduda ühiskonna turvalisusele ohtliku otsusena, võetakse alternatiivsete karistuste rakendamisel arvesse ühiskonna turvalisust pikemas perspektiivis, võideldes korduvkuritegevuse vastu.

Kurjategija käitumisharjumuste parandamiseks töötab temaga kriminaalhooldusametnik, kelle tööülesandeks on selgitada välja uue kuriteo toimepanemise riskid ning seejärel koos hooldusalusega kavandada ja ellu viia tegevused, mis aitavad vältida uue kuriteo toimepanemist ning soodustavad süüdimõistetü iseseisvat ja seaduskuulekat toimetulekut.¹⁰⁷

Kehtivas õiguskorras kasutatakse mõistet kriminaalhooldus *formaalses* ja *materiaalses* tähenduses. Formaalses ehk kitsamas tähenduses on kriminaalhooldus kohtu poolt süüdlasele mõistetud karistuse täitmisele pööramise edasilükkamises katseajaga ning süüdlase allutamises käitumiskontrollile, mis on täpsemalt sätestatud KarS §-s 75. Katseajal on süüdlase kohustus täita talle käitumiskontrolliga pandud kontrollnõudeid ja kohustusi ning hoiduma uute kuritegude toimepanemisest. Järelevalvet nimetatud nõuete täitmise üle teostab kriminaalhooldusametnik. Kui süüdlase käitumine katseajal osutub rahuldavaks ning ta ei pane ettenähtud aja jooksul toime uut kuritegu, vabaneb ta mõistetud karistusest lõplikult. Materiaalses ehk laiemas tähenduses hõlmab kriminaalhooldus katseajal süüdlase käitumise üle teostatavat kontrolli ning talle osutatavat sotsiaalset abi. Kriminaalhoolduse sisuks on süüdimõistetuga tehtav sotsiaaltöö, mille eesmärk on tuvastada ja kõrvaldada faktorid, mille mõjul ta asus kuritegusid toime panema ja seeläbi suunata süüdlane õiguskulekale käitumisele. Kriminaalhoolduse eeliseks vangistuse ees peetakse süüdlase jätmist tema igapäevasesse

¹⁰⁷ Justiitsministeerium. Kriminaalhooldus. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/kriminaalhooldus> (14.02.2019)

keskkonda, jättes riigile siiski võimaluse kriminaalhooldusametniku vahendusel süüdlase käitumise valvata.¹⁰⁸

Autor intervjueris antud teemal ka kolme Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika- ja kriminaalhooldusvaldkonna spetsialisti, kellelt muuhulgas uuriti nende professionaalset arvamust Eesti kriminaalhooldussüsteemi suurimate eelduste ja puuduste osas. Eesti kriminaalhooldussüsteemi tugevate külgede osas tõid ekspert nr 1 ja ekspert nr 2 välja ametnike korrektsuse ja korrupsioonipuuduse, Veel toodi välja personali head õiguslikku baasi ning pikaajalist kogemust, ent nenditi, et see on personali voolavuse tõttu nõrgenenud. Ekspert nr 1 leidis, et võrreldes Euroopa riikidega on Eesti tugevaks küljeks kriminaalhoolduse kuulumine vanglasüsteemi hulka, mis tugevdab koostööd parimate lahenduste leidmiseks. Lisaks leidis ekspert, et võrdlusel teiste Euroopa riikidega on meie süsteemi eelduseks väiksus ja vajadusel paindlikkus - muudatused süsteemis toimuvad seeläbi kiiremini. Puudustena tõid kõik eksperdid välja resurssipuuduse nii üldiselt sisulise töö kvaliteedi tagamiseks kui ka personali pideva vahetuse tõttu. Palju aega kulub uue töötaja väljakoolitamisele, mistõttu kohati puudub süsteemis järjepidavus.¹⁰⁹

Eestis on kriminaalhoolduses alates 2007. aastast hooldusaluste seas järjepidevalt vähenenud kohtu käitumiskontrolli alla määratud inimeste osakaal, kuid olenemata sellest on siiski umbes pooled kriminaalhooldusalused määratud käitumiskontrolli alla. Aastate jooksul on suurenenud aga üldkasuliku töö ja šokivangistuse osakaal. 2016. aasta andmetes on esimest korda eraldi välja toodud isikud, kelle vahistamine või lühiajaline vangistus oli asendatud elektroonilise valvaga - neid oli 18 ehk alla 1% kõigist kriminaalhooldusalustest (vt *LISA 2. Joonis 1.*).¹¹⁰

¹⁰⁸ J. Sootak, P. Pikamäe (koost). KarS § 74/2.

¹⁰⁹ Autori intervjuu kolme Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika- ja kriminaalhooldusvaldkonna spetsialistiga. Konfidentsiaalsuse huvides on nende vastuseid kasutatud anonüümselt.

¹¹⁰ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 119.

1.6.1 Alternatiivkaristuste rakendamise mõju kuritegevuse vähendamiseks

Kriminaalhoolduse peamine ülesanne aidata kaasa kuritegevuse vähendamisele. Siinkohal on oluline mõista, et õiguskaitseüsteem ei ole ainus kuritegevuse ja kuritegude põhjuste mõjutaja. Demograafilised trendid, hoiakud kuritegevusse ja kurjategijatesse, peresuhted, elutingimused, sotsiaalturvalisuse tase, üldine ühiskonna arengutase ja mitmed teised olulised asjaolud mängivad kuritegevuse tasemes ja ühiskonna turvalisuse määras suurt rolli. Kuritegevuse taset on võimalik efektiivselt mõjutada ainult siis, kui kõik asjaosalised ja ametiasutused teevad selleks kõik endast sõltuva, mis seab suured ootused kriminaalhooldusametnike tegevusele ja tehtava töö tulemustele.¹¹¹

Isikule kriminaalhooldaja määramisel on süüdimõistetul kohustus järgida kontrollnõudeid, mille eesmärk on järelevalve-alase töö hõlbustamine. Kohustus järgida vastavaid kontrollnõudeid kaasneb kriminaalhooldusametniku määramisega automaatselt ja neid kohus otsuses eraldi ära ei märgi. Pärast kohtuotsuse jõustumist on kriminaalhooldaja kohustuseks koostada hoolduskava, mis sätestab kriminaalhooldustöö korralduse ajaplaani. Hoolduskava koostatakse kohtuotsuse alusel ning selle koostamisele on oluline kaasata ka kriminaalhoolduse alla määratud isik, kelle elu korraldamiseks oluliste otsuste tegemiseks kava luuakse. Kriminaalhooldaja kriminaalhooldustöö ülesanded süüdimõistetuga on kahesuguse iseloomuga:

1) Süüdimõistetule kohtu poolt määratud kohustuste täitmise kontrollimisega seotud ülesanded. Kriminaalhooldaja on niiöelda kohtu käepikendus, kes jälgib kohtu poolt süüdimõistetule määratud tingimuste täitmist ja hooldusaluse üldist käitumist. Kriminaalhooldaja on passiivne jälgija, kes ise sundi kriminaalhooldusaluse suhtes kohaldada ei või.

2) Teisalt on kriminaalhooldaja aga ka sotsiaaltöötaja, kes aitab kriminaalhooldusalusel leida lahendusi mitmetele olmeprobleemidele ja isiklikele muredele. Liialt spetsiifilise iseloomuga probleemide puhul, kui kriminaalhooldaja ei suuda oma teadmiste juures probleemile lahendust

¹¹¹ Justiitsministeerium. Kriminaalhoolduse standardid. Jõhvi: 2017. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.vangla.ee/sites/www.vangla.ee/files/elfinder/dokumendid/krh_standardid_14.12.2017.pdf (14.02.2019)

leida, selgitab ta välja võimalused suunata kriminaalhooldusalune vastava ala spetsialisti juurde. Seega on kriminaalhooldaja ülesanne olla ka süüdimõistetu hooldaja ja usaldusisik.¹¹²

Kriminaalhooldaja kui kohtuniku käepikenduse ülesanne on järelevalve teostamise ja sotsiaalabi osutamise kõrval ka kohtule kui otsuse tegijale kriminaalhooldusaluse poolt kohustuste täitmisest aruandmine ja ettepaneku tegemine kohtu poolt määratud kohustuste muutmiseks.¹¹³

1.6.2 Alternatiivsete karistuste rakendamise majanduslik otstarbekus

Lisaks kriminaalpoliitilistele vaadetele pikemas perspektiivis kuritegevuse vähendamisele ühiskonnas, on oluliseks osaks riigile ka alternatiivsete karistuste rakendamise majanduslik otstarve. Vangide ülalpidamiseks tehtud kulutused ei hõlma endas vaid toitlustus ja hügieenikuluseid, vaid ka suuri tööjõukuluseid ning vanglate ülalpidamise kuluseid, mis tähendavad tuhandete vangide puhul suuri kulutusi.

Vanglateenistuse 2018. aasta kogueelarve oli 53 604 395 eurot, millest suurima osa moodustasid personalikulu 32 247 469 eurot ja majandamiskulu 21 356 926 eurot. See teeb ühe vangi ülalpidamiskulukuks kuus 1597 eurot, mis hulgas toiduainete maksumus ilma tööjõu- ja muude kõrvalkuludeta on vangi kohta 1,2 eurot päevas.¹¹⁴ Vaadeldes vangi peale kulutatud toiduainete väikest maksumust, tuleb tõdeda, et suured kulutused vangide ülalpidamiseks ei tulene mitte halvast majandamisoskusest vaid kulutuste põhiosa tuleneb vangla turvalisuse tagamiseks ning suurte vanglahoonete ülalpidamiseks, mistõttu ei ole ka mõistlik eeldada nende kulutuste vähenemist.

Alternatiivsete karistuste rakendamisel kulub iga kriminaalhooldusaluse kohta keskmiselt vaid 77,6 eurot kuus.¹¹⁵ Kuna alternatiivsete karistuste rakendamisel vastutab süüdimõistetu oma

¹¹² M. Miil. Kriminaalhooldussüsteemi rakendamine Eestis - *Juridica* 1988/2, lk 63-67.

¹¹³ M. Miil. *op cit*, lk 63-67.

¹¹⁴ Justiitsministeerium. Vangistuse kulud. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud> (14.02.2019)

¹¹⁵ Justiitsministeerium. Vangistuse kulud. *op cit*.

majandusliku toimetuleku eest ise ning jätkab tööl käimist ning oma alalises elupaigas elamist, on tekkinud kulutused riigile kordades väiksemad.

Hetkel on Eestis kriminaalhoolduse all olevaid süüdimõistetuid pea poole rohkem kui reaalselt karistust kandvaid vange. 2019. aasta 4. märtsi seisuga on vange Eestis 2561 ja kriminaalhooldusaluseid 4239 (vt. Tabel 1).¹¹⁶ Alternatiivsete karistuste mitte rakendamisel viiks see riigi kulud süüdimõistetute ülalpidamisele pea $\frac{2}{3}$ võrra suuremaks. Kui hetkel kulutatakse 4239 kriminaalhooldusaluse peale keskmiselt 328 946,4 eurot kalendrikuus, siis nende süüdimõistetute vangistuses viibimise peale kulutatakse umbes 6 769 983 eurot kuus. Seega säästab riik alternatiivsete karistuste täideviimise tõttu hetkel umbes 6 441 036,6 eurot kalendrikuus ja nii keskmiselt seitsekümmend seitse miljonit eurot aastas.

Tabel 1. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv seisuga 04.03.2019

Vange	2561
Kriminaalhooldusaluseid	4239
<i>sealhulgas:</i>	
Vanglast enne tähtaega vabastatud	538
Üldkasulikule tööle määratud	1190
Elektroonilise valve alla määratud	132

Allikas: Justiitsministeerium. Vangide- ja kriminaalhooldusaluste arv. ¹¹⁷

¹¹⁶ Justiitsministeerium. Vangide- ja kriminaalhooldusaluste arv. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv> (15.02.2019)

¹¹⁷ Justiitsministeerium. Vangide- ja kriminaalhooldusaluste arv. *op cit.*

1.6.3 Alternatiivsete karistuste rakendamise mõju süüdimõistetule

Suurima erinevuse süüdimõistetute karistamisel vangistusele alternatiivse karistusega esineb selle mõjus süüdimõistetutele endile ning seeläbi tema käitumisele ja kriminaalsetest tegudest hoidumisele tulevikus.

Kriminaalhooldusametniku ülesanne on selgitada välja uue kuriteo toimepanemise riskid ning koos hooldusalusega kavandada ja ellu viia tegevused, mis aitavad vältida uue kuriteo toimepanemist ning soodustavad süüdimõistetute iseseisvat ja seaduskuulekat toimetulekut.¹¹⁸

Kriminoloog, kohtuekspertiisi psühholoog ja psühholoogilise kriminoloogia professor D. P. Farrington on oma artiklis „Psychologische Beiträge zur Erklärung, Verhütung und Behandlung von Kriminalität“ (Kriminaalse käitumise tekke tingimuste seletamise, vältimise ja muutmise psühholoogilistest alustest) kirjeldanud kriminaalse käitumise tekkimisega seotud arengutingimusi. Artiklis on Farrington selgitanud kriminaalse käitumise tekkena nii vanemate, kodu kui muu sotsiaalse ümbruse (sõbrad, negatiivsed eeskujud jne) toimet isikule. Kogemuse kaudu õpib laps juba varakult negatiivseid käitumisviise, mis koos teatud geneetiliste faktoritega soodustavad kriminaalsete kalduvustega isiksuse arenemist: vähene kognitiivne võimekus (näiteks planeerimisoskus), suhete loomise oskuse puudumine, madal saavutusvajadus, madal sotsiaalne sisseelamisvõime, madal frustratsioonitaluvus, kõrge impulsiivsus, vähene enesekontroll koos tugevasti tarbimisele orienteeritud vajadustega. Sellega seoses tekivad lastel esimesed käitumise iseärasused nagu: madal õppeedukus, hüperaktiivsus, impulsiivne käitumine, loomade piinamine, esmased korrarikumised, narkootikumide/alkoholi kuritarvitamine.¹¹⁹

Sellist käitumist sanktsioneerib ühiskond karistustega, mis tähendavad keskkonnatingimuste halvenemist, kuid mis omakorda annab sellisele käitumisele hoogu juurde. Aktuaalses situatsioonis viib kriminaalsete otsuse langetamiseni (siseelamus) tihti kaaslaste ärgitamine, kaupade kerge kättesaadavus või vähene kontroll, kusjuures enesekontroll on sel ajal sageli alanenud alkoholi või narkootikumide tarvitamise tõttu. Kriminaalne käitumine kaasneb sageli käitumise muude kõrvalekalletega nagu kooli pooleli jätmine, tööta olemine, sihitu kihutamine

¹¹⁸ Justiitsministeerium. Kriminaalhooldus. *op cit.*

¹¹⁹ D. P. Farrington. Psychologische Beiträge zur Erklärung, Verhütung und Behandlung von Kriminalität. Zeitschrift für Gruppendynamik 1991/22, lk 141-160.

mootorsõidukitega, seksuaalne lodevus, mis ühiskondlike sanktsioonide tõttu jällegi olukorda halvendavad ja soodustavad kriminaalsete käitumisviiside jätkumist või koguni laienemist.¹²⁰

Suures osas algabki aga kriminogeenne käitumine isiku sotsiaalsest olukorrast, mistõttu ei ole vangistuses viibimine ning isiku viimine vangla subkultuuri, kus esinevad üldtunnustatust erinevad väärtushinnangud ning samal ajal eraldab see isiku tema vanglavälistest positiivsetest suhetest, abiks sellise käitumise muutmisele. Kriminaalhooldusprogramm tegeleb just nende riskide vältimisega ning jätab süüdimõistetule võimaluse oma käitumist parandada säilitades oma positiivseid kontakte ning ka teades, et kui ta paneks toime järjekordse kriminaalse teo, võidaks ta karistus pöörata reaalsele täitmisele.

Vanglakaristuse ajalugu näitab, et selle karistusliigi peamiseks probleemiks on asjaolu, et vaatamata vangistuse täideviimise kuitahes liberaalsele korraldamisele pole kunagi välistatud, et sellega kinnipeetavale kaasnev negatiivne mõju ei ületaks vangistuselt loodetavat positiivset tulemust. Nagu varasemalt juba mainitud, on üks negatiivse iseloomuga tegur vanglakaristuse puhul väljaspoole vanglat jäävate positiivsete sotsiaalsete ja emotsionaalsete kontaktide katkemine. Ja kuigi vanglakaristus tähendaks endas ka negatiivsete kontaktide katkemist või nõrgenemist, on just vangide suhtlemine oma perekonna, lähedaste ja sõpradega see, mis inimese psüühikat vanglas nõrgendab. See tähendab inimesele normaalseks eluks vajalike sotsiaalsete kontaktide purunemist ja võõrandumist inimesele omasest ja vajalikust sotsiaalsest võrgustikust,¹²¹ mis tähendaks süüdimõistetule keerulist resotsialiseerumist peale vanglast vabanemist ning see võib olla teguriks isiku tagasi kriminaalsetele tegudele juhtimisel.

Nagu ka mitmes õiguskirjanduses on välja toodud negatiivse mõjuna kinnipeetava töö- ja kutsealase kvalifikatsiooni vähenemine või kadumine ning isiku elujõu ja läbilöögivõime nõrgenemine ning samaaegselt kohanemine vähest ettevõtlikkust eeldava vanglaelu stiiliga.¹²² Psühholoogilised uuringud on näidanud, et karistusala lootused teistsugusele elule ja tulevikule vabaduses ning positiivsete elumuutuste täideviimise soov säilivad vangistuses

¹²⁰ D. P. Farrington. *op cit*, lk 141-160.

¹²¹ N. Johnston, L. Savitz. *Justice and Corrections*. New York: John Wiley & Sons 1978, lk 588-594

¹²² J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. *op cit*, lk 18

reeglina vaid kuni 5-6 aastat. Peale seda langeb karistatu paljudel juhtudel täielikku apaatiasse oma tuleviku suhtes ning algab isiksuse täielik degradeerumine.¹²³

Vanglas puudub süüdimõistetul tema isiksuslik autonoomia ja kuigi kõrvalseisjatele võib tunduda, et mitmed eluvaldkonnad, milles enesemääramine on vanglas piiratud (nt söögiajad, öörahu, territooriumil liikumine jne), on suhteliselt vähetähtsad, ei ole see kinnipeetute jaoks tegelikult nii. Kuigi kinnipeetavatel on võimalus oma enesemääramist laiendada hea käitumise puhul, tähendab see siiski seda, et nad sõltuvad järelevalvajate otsustest ning see võib isiksusele olla ülimalt ahistav. Samuti puudub vangidel tihti isikliku turvatunne. Paradoksaasel kombel on ühiskond loonud kuritegevusega võitlemiseks vangla näol keskkonna, kus inimest sunnitakse pikaajaliselt viibima koos sadade teiste õigusrikkujatega ning kus üksikisik n tõugatud lähedusse isikutega, kellest paljud on vägivaldse ja agressiivse käitumisega.¹²⁴ Selline keskkond süüdimõistetule on negatiivne kahes mõttes: üheti ei tunne vang ennast ise sellises agressiivses keskkonnas turvaliselt; teisest küljest aga on just teised õigusrikkujad, kellest suur osa on vägivaldse või agressiivse käitumisega, need kellega vanglas süüdimõistetud sotsiaalseid sidemeid loovad ning samastuvad. Seega juba kriminaalsete käitumistunnustega isik võib vanglas sellist elamisviisi üksnes enam kinnistada.

Lisaks sellele on kinnipeetava psüühilisele seisundile raskendav tegur oluliste kaupade ja teenuste kättesaamatus. Kuigi inimese eluks vajalikud põhivajadused on ka vanglas reeglina piisavalt rahuldatud (tagades vangile toidu, kehakatte ja peavarju), ei ole vangla elutingimused võrreldavad tänapäeval vabaduses kättesaadavate võimaluste, mugavuste ja hüvedega nagu meelepärase toidu söömine, kanda endale meeldivat riietust ja soengut, autoga sõitmine jne. Kuna tänapäeva moodsas ühiskonnas kujutavad just inimeste materiaalsed vajadused sageli indiviidi elulaadi lahutamatu osa, siis nendest ilma jätmine tähendab isiku eluliste huvide olulist kahjustamist. Samuti on vähemarutatud teguriteks vanglas viibivatel isikutel võimaluste puudumine intiimseks suhtlemiseks vastassugupoolega. Vanglas on kinnipeetu sunnitud viibima pikka aega üksnes omasoolises keskkonnas, mille tagajärjel tekkinud psühholoogilised

¹²³ R. Maruste. Karistuse toimest. Kriminaaljuristika küsimusi. Õigusteaduslikke töid. Tartu: Tartu Ülikooli Toimetised 1990, lk 29.

¹²⁴ N. Johnston, L. Savitz. *op cit*, lk 588-594.

pinged ja rahutus leiavad kinnipidamiskohtades sageli väljendust vägivaldse homoseksuaalse vahekorra harrastamises.¹²⁵

1.7 Alternatiivsed karistused vanglakaristuste negatiivsete mõjude vähendajana

Alternatiivsete karistuste rakendamise eesmärk on vanglakaristuse negatiivsetest mõjudest hoidumine. Negatiivseid mõjusid saab eelnevast tulenevalt iseloomustavalt kokku võtta kolme kriteeriumi alusel:

1. Majanduslik;
2. Mõjud süüdimõistetule;
3. Kuritegevuse vähendamine;

Magistritöö punktist 1.6.2 tulenevalt on alternatiivsete karistuste kohaldamine Eestis võrreldes vanglakaristusega majanduslikult suurel määral soodsam. Tööst tulenevalt on Eestis ühe vangiga ülalpidamiskuludeks ühes kalendrikuus keskmiselt 1597 eurot, kusjuures alternatiivsete karistuste rakendamisel kulub iga kriminaalhooldusaluse kohta keskmiselt vaid 77,6 eurot ühes kalendrikuus. Vahe on märgatav tulenevalt sellest, et alternatiivsete karistuste kohaldamisel peab kurjategija majanduslikult iseseisvalt toime tulema. Arvestades töö samas punktis välja toodud tõsiasja, et Eestis on kriminaalhooldusaluseid 2019. aasta 4. märtsi seisuga 4239, siis alternatiivsed karistused säästavad riigile keskmiselt seitsekümmend seitse miljonit eurot aastas. Sellest tulenevalt on alternatiivsed karistused end majanduslikult kindlalt põhjendanud. Samas tuleb arvestada sellega, et madal keskmine kulu kriminaalhooldusalustele kuus tuleneb tõsiasjast, et Eestis on enim rakendatavaks vangistuse alternatiiviks kohaldamine üldkasulikule tööle, misjuhul on põhiline kulude tekitaja üksnes kriminaalhoolduse töötajate arvelt. Töö punktist 1.2.4 tulenevalt on elektrooniline valve kõige uuedsemaks alternatiivseks karistuseks Eestis ning selle kasutamine ei ole veel suurt hoogu sisse saanud, küll aga võrreldes viimaste aastate statistikat elektroonilise valve alla määramisest, on selle kasutamine kasvusuunas. Elektroonilise valve kohaldamisel tuleb aga arvestada lisakuludega kulukate elektrooniliste seadmete arvelt. Vanglateenistusel on plaanis järgmiste elektrooniliste järelvalveseadmetena

¹²⁵ N. Johnston, L. Savitz. *op cit*, lk 588-594.

kasutusele võtta GPS-valve ja alkokontrolli RAM seadmed. Tegu on aga vägagi kuluka süsteemiga, mis Eestis lähiaastate jooksul seetõttu ilmselt laialdast kasutust ei leia. Arvestades Eesti väikese turuga tuleb GPS ja RAM süsteemide kasutamisele võtmisel ühiku hind üpris kulukas.¹²⁶ Kui elektroonilise valve all on hetkelise seisuga töö punktist 1.6.2 tulenevalt üksnes 132 isikut 4239-st, siis selle arvu kasvades suureneb kriminaalhoolduslaste ülalpidamiseks vajalik kulutus täpselt teadmata osas, samas leiab autor, et kui lisakulutus on tasakaalustatav teise kahe vangistuse vähendamise eesmärgi täideviimisega, siis on kulutus mõistlik.

Teiseks vangistuse oluliseks mõjuks on selle negatiivne mõju süüdimõistetule. Siinkohal saame magistritöö punktist 1.6.3 tulenevalt arutada nii vangistuse negatiivset mõju isiku vaimsele tervisele ning keskkonnatunnetusele kui ka nõ häbimärgistamisest tulenev raske toimetulek vangist vabanemisel. Kinnipeetava positiivsed kontaktid katkevad või on piiratud, töö- ja kutsealane kvalifikatsioon vanglas veedetud aja jooksul väheneb või kaob ning ka isiku elujõud ja läbilöögivõime nõrgeneb kohanedes vähest ettevõtlikkust eeldava vanglaelu stiiliga. Samas kui alternatiivsete karistuste puhul on isik karistust kandes vabaduses ning tema positiivsed sotsiaalsed kontaktid ja võimalus tööd teha jääb alles. Samuti on alternatiivse karistuse kohaldamine oluline isiku kriminogeensete käitumisharjumuste parandamisel. Üks oluline indikaator selleks tuleneb asjaolust, et süüdimõistetul lasub oht vanglakaristuse kohaldamisele, kui ta peaks alternatiivse karistuse kestel uue kuriteo toime saatma. Lisaks sellele lasub süüdimõistetul olenevalt alternatiivsest karistusest võimalus osaleda sotsiaalprogrammides ning alluma ettenähtud ravile. Samuti on paljude alternatiivsete karistuste osaks hoidumine alkoholsetest, narkootilistest ja psühhotroopsetest ainetest, mis võivad olla kuritegudele suunajateks. Alternatiivsete karistuste jooksul oma elulisi harjumusi muutes, kuid samal ajal töö ja suhete säilitamisel omab see autori arvates kindlasti süüdimõistetule positiivset mõju. Häbimärgistamise koha pealt kaasneb kindlasti ka alternatiivse karistuse kandmise puhul mingil määral häbimärgistamine, ent selle mõju ei ole süüdimõistetule nii suur kui vanglakaristuse puhul. Kui vangist vabanedes muudab stigmatiseerumine süüdimõistetut ühiskonda taas sisse sulandumise keerulisemaks ning seda suurem on võimalus, et vang oma kuritegelikku käitumisviise ei muuda, siis alternatiivsete karistuste puhul tähendab

¹²⁶ R. Kundla. Märtsist vahetub elektroonilise järelevalve seadmete pakkuja. 15.02.2019. Eesti Rahvus Ringhääling. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/910881/martsist-vahetub-elektroonilise-jarelevalve-seadmete-pakkuja>

hääimärgistamine pigem karistuse kestel tulenevaid piiranguid ja ka töömaastikul varasemat karistatavust. Samas on täielikuks hääimärgistusest hoidumiseks abi üksnes kuritegevuslikust käitumisest hoidumine. Seega on ka teine kriteerium negatiivsete mõjude vähendamiseks täidetud.

Kolmas kriteerium on teisega suuresti seotud. Nagu tööst tuleneb, on inimesele normaalseks eluks vajalike sotsiaalsete kontaktide purunemine ja võõrandumine inimesele omasest ja vajalikust sotsiaalsest võrgustikust teguriks isiku tagasi kriminaalsetele tegudele juhtimisel ning seehulgas kuritegevuse suurenemisel. Alapeatükis 1.4 käsitletud retsidiivsus annab selles osas ülevaate korduvast kuritegude toimepanekust. See on ilmselt kõige keerulisem kriteerium mille saavutamisele vastust anda, sest retsidiivsusuuringutest tulenevaid andmeid saab võrrelda vaid piiratud määral. See tuleneb nii seaduste kui menetluspraktikate muutumisest ning samuti asjaolust, et retsidiivsusnäitajaid saab arvestada üksnes teatatud ja lahendust leidnud kuritegudest. Seega ei saa ühelegi retsidiivsusuuringule täielikult tugineda. Samuti tuleb arvestada sellega, et kõrvutades alternatiivsetele karistustele rakendatud isikute retsidiivsusnäitajad vanglast vabanenute retsidiivsusnäitajatega, mängib rolli ka kurjategija olemus enne karistuse mõistmist. Alternatiivseid karistusi mõistetakse eelkõige väiksemate kuritegude puhul, mis tähendab et kurjategija ei ole ühiskonnale niivõrd suureks ohuks. Ohtliku kurjategija puhul määratakse talle vanglakaristus, mis aga annab kurjategija karistusele eelsele seisundile juba suurema eelise uue kuriteo toimepanemiseks vanglast vabanedes. Retsidiivsusuuringud on alapeatükis 1.3 näidanud, et alternatiivsetele karistustele kohaldatud isikute uue kuriteo toimepanemise retsidiivsusprotsent on küll suuresti väiksem, kui vanglas karistuse kandnud isikute seas, siis tuleb nendesse näitajatesse suhtuda skeptiliselt. Samas usub autor siiski, et juba asjaolu, et lihtsamate kuritegude puhul rakendatakse vangistusele alternatiivseid karistusi ning seeläbi hoitakse vähem ohtlikke isikuid vanglakultuuri sulandumisest eemal, aitab retsidiivsususe vähendamisele kaasa.

Kuigi kuritegevuse vähendamise kriteeriumit on antud juhul keeruline hinnata, siis leiab autor siiski, et alternatiivsete karistused on suutnud vangistuse negatiivseid mõjusid suurel määral vähendada. Kindlasti on alternatiivsete karistuste rakendamise meetmete rakendamise puhul aga Eestil veel ruumi arenemiseks. Seeläbi keskendub magistriltöö teine peatükk alternatiivsetele karistustele Euroopa Liidu riikides, leidmaks riikidevahelisi erisusi

alternatiivsete karistuste osas ning avades arutelu Eesti kriminaalhooldussüsteemi edasisteks arenemisvõimalusteks.

2. ALTERNATIIVSED KARISTUSED EUROOPA LIIDU LIIKMESRIIKIDES

Alternatiivkaristuste süsteem on Eestis läbi aegade suuresti arenenud ning uusi võimalusi, mis võimaldavad karistust varieerida ja individualiseerida, on juurde tulnud. Kehtivad kriminaalpoliitika arengusuunad määravad riigi ühe eesmärgina kasutada vanglat vaid väga ohtlike kurjategijate puhul, sooviga seeläbi vähendada kinnipeetavate arvu ning seades kriminaalpoliitika prioriteediks kurjategija karistamise asemel tema kuritegelike käitumisharjumuste muutmise.

Võrreldes Eestis kasutusel olevaid alternatiivkaristusi ja kriminaalhooldussüsteemi välisriikides kasutusel olevate alternatiivkaristuste rakendamise süsteemiga, soovib autor leida võimalikke meetmeid senise süsteemi tõhusamaks muutmisel. Töö autor leidis, et alternatiivsete karistuste ja kriminaalhoolduse hindamiseks on vajalik tuua võrdlusmoment teistes riikides kasutusel olevate meetmetega, leidmaks Eestis kohaldamisel olevate sätete ja sanktsioonide tugevad ja nõrgad küljed.

Antud töö uurimisobjektiks on välisriikides kasutusel olevad alternatiivsed karistused ning nende rakendamise kord. Magistritöö uurimisobjekti valimi moodustasid Euroopa Liidu liikmesriigid. Antud valimi piiritlemine on autori meelest oluline arvestades süüdimõistetute kultuurilisi erisusi, mistõttu ei oleks mõistlik võrrelda Eestis kasutusel olevaid alternatiivseid karistusi kultuuriliselt ja rahvuslikult liigselt erinevates riikides kasutusel olevate meetoditega. Magistritöös on võrdluse all nii Eestis kasutusel olevad alternatiivsed karistused, kui ka Eesti õigussüsteemile täiesti võõrad karistused.

2.1 Erisused Eestis kasutust leidnud alternatiivsete karistuste hulgas

2.1.1 Karistusest tingimisi vabastamine Euroopa Liidu riikides

Tingimisi karistuste ajalugu küündib keskaja Inglismaa kriminaalõigusesse. Karmid karistused määrati nii täiskasvanutele kui lastele ning tihti vähe tõsiste süütegude eest. Näiteks kuningas Henry VIII ajal karistati vähemalt 200 kuriteo eest surmaga. Selline karm kriminaalõigus tõi lõpuks kaasa Inglismaa ühiskonna üldise rahulolematuse. Nende ebainimlike karistuste leevendamiseks hakati püstitama erinevaid meetmeid nagu kuningliku armu ostmine, põhikirja leebe tõlgendamise jne. Lõpuks hakkasid kohtud praktiseerima nõ *binding over for good behavior*, mis oli ajutise vabastamise vorm, mille jooksul õigusrikkujatele anti võimalus oma käitumisega saada kuriteo eest armu või oma karistust vähendada. Tänapäevasele tingimisi karistusest vabastamisele pani aluse esimeseks kriminaalhooldusametnikuks tunnistatud ameeriklane John Augustus.¹²⁷

Suurt rolli paljude Euroopa Liidu riikides tingimisi karistusest vabastamise osas on näidanud jällegi Euroopa Nõukogu. 30. novembril 1964. aastal Strasbourgis koostatud konventsiooni "Tingimisi karistatud või tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastatud isikule käitumiskontrolli kohaldamise Euroopa konventsioon"¹²⁸ alusel on konventsioonile allakirjutanud liikmesriigid kokku leppinud selles sõnastatud tingimisi karistuse puhul käitumiskontrolli kohaldamise tingimustes. Muuhulgas kohustuvad konventsiooniosalised süüdimõistetud sotsiaalseks rehabiliteerimiseks osutama vastastikust abi käesoleva konventsiooni kohaselt. Käitumiskontrolli kohaldamisena antava abi eesmärk on artikli 1 lõike 1 kohaselt toetada süüdimõistetud soovi eeskujulikult käituda ja ühiskonnaeluga taaskohaneda ning käitumise põhjal otsustada karistuse mõistmine või mõistetud karistuse täitmisele pööramine. Eesti Vabariik kirjutas konventsioonile alla 2001. aasta 19. juulil. Konventsiooniosalisel on lisaks kohustus tagada, et tema kohtu otsuse alusel tingimisi karistatud või tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastatud isiku sotsiaalset rehabiliteerimist

¹²⁷ County of San Mateo. The History of Probation. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://probation.smcgov.org/history-probation> (14.03.2019)

¹²⁸ RT II 2005, 10, 25

korraldatakse ja kui isik ei ole ettenähtud nõudeid järginud, pööratakse karistus täitmisele ka teise konventsiooniosalise territooriumil.

Kodanike vaba liikumist on Euroopa Liidu siseselt üha enam lihtsustatud, mis tähendab, et tänapäeval määratakse järjest rohkem karistusi mitteresidentidele ja seetõttu tuleb neid täita teiste liikmesriikide territooriumil. Seetõttu on Euroopa Liidu Nõukogu 27. novembril 2008. aastal jõustunud raamotsus nr 2008/947/JHA¹²⁹, mis määras vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohtuotsuste ja kriminaalhooldusotsuste suhtes, teostamaks järelevalvet tingimisi karistuste ja alternatiivsete mõjutusvahendite üle. Antud raamotsuse eesmärgiks on süüdimõistetud isikute sotsiaalse rehabilitatsiooni hõlbustamine, ohvrite ja üldsuse kaitse parandamine ning sobivate alternatiivsete karistuste kohaldamise hõlbustamine õigusrikkujate puhul, kes ei ela süüdimõistva kohtuotsuse välja andnud riigis. Nende eesmärkide saavutamiseks sätestab raamotsus eeskirjad, mille kohaselt liikmesriik, tunnustab teise liikmesriigi kohtuotsuseid ja vajaduse korral kriminaalhooldusotsuseid ning kontrollib kriminaalhooldusmeetmeid, mis on kehtestatud kohtuotsuse või sellises otsuses sisalduvate alternatiivsete mõjutusvahendite alusel ning teeb kõik muud kõnealuse kohtuotsusega seotud otsused, kui asjaomases raamotsuses ei ole sätestatud teisiti.

2016. aastal Euroopa Nõukogu poolt läbi viidud uuringus SPACE II¹³⁰ tulenevalt on analüüsitud riikide hulgas keskmiselt 5,8 kriminaalhoolduse töötajat saja tuhande (100 000) elaniku kohta. Eestis on 2019. aasta aprilli seisuga kriminaalhoolduse töötajaskond 191¹³¹ inimest ning populatsioon sama aasta 1.jaanuari seisuga üks miljon kolmsada kakskümmend

¹²⁹ Official Journal of the European Union. Council Framework Decision 2008/947/JHA of 27 November 2008 (L 337/102). Kättesaadav arvutivõrgus: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/947/oj (10.02.2019)

¹³⁰ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. Strasbourg: University of Lausanne 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: http://wp.unil.ch/space/files/2018/03/SPACE_II_report_2016_Final_100320.pdf (01.04.2019)

¹³¹ Justiitsministeerium. Vanglateenistuse ametikohtade arv. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vanglateenistuse-ametikohtade-arv> (17.02.2019)

kolm tuhat kaheksasada kakskümmend (1 323 820)¹³² inimest. Seega on Eestis hetkel iga saja tuhande elaniku kohta 14,4 kriminaalhoolduse töötajat, mis iseenesest tundub küll olevat suur arv, ent kui arvestada sellega, et kriminaalhooldusaluseid on Eestis 15. aprilli seisuga neli tuhat kakssada üheksa (4209)¹³³, siis iga kriminaalhoolduse töötaja kohta on kokku 22 kriminaalhooldusalust. Autor on antud juhul arvamusel, et kriminaalhoolduse eesmärgi saavutamiseks on oluline, et kriminaalhooldusametnikel oleks iga kriminaalhooldusalusega võimalik tema taasühiskonnastamiseks ja kuritegudest hoiduvaks käitumiseks ning ühiskonna kaitseks piisavalt tööd teha. Sama nentisid ka autori poolt intervjueritud Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika- ja kriminaalhooldusvaldkonna spetsialistid, leides, et töö kvaliteedi tagamiseks oleks vaja suuremat tööjõudu.¹³⁴

Euroopa Nõukogu poolt 1992. aastal loodud SPACE II projekt¹³⁵ kogub läbi aastate teavet isikute kohta, kelle suhtes on kohaldatud vangistusele alternatiivseid karistusi. Uuring hõlmab esmajoonel Euroopa Nõukogu poolt soovitusel R (99)22¹³⁶, R (2000)22¹³⁷ ja CM/Rec

¹³² Eesti statistikaamet. Rahvastikunäitajad ja koosseis. 2019. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.stat.ee/12808> (17.02.2019)

¹³³ Justiitsministeerium. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv>
(17.02.2019)

¹³⁴ Autori intervjuu kolme Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika- ja kriminaalhooldusvaldkonna spetsialistiga. Konfidentsiaalsuse huvides on nende vastuseid kasutatud anonüümselt.

¹³⁵ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

¹³⁶ Council of Europe Recommendation No. R (99)22 of the Committee of Ministers concerning prison overcrowding and prison population inflation. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/168070c8ad> (03.04.2019)

¹³⁷ Council of Europe Recommendation No. R (2000)22 of the Committee of Ministers on codes of conduct for public officials. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16806cc1ec> (03.04.2019)

(2010)1¹³⁸ käsitletud alternatiivseid karistusi. Kuna SPACE II 2018 aastal kogutud andmed on hetkel alles töötlemisel, analüüsib autor antud juhul viimast välja antud analüüsi. 2016. aasta SPACE II¹³⁹ uuringust tulenevatest andmetest võrdles töö autor lisaks erinevate Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalhooldusalusele määratud isikute arvu. Riikide võrdlemiseks leidis autor iga liikmesriigi suhtes kriminaalhooldusaluste arvu saja tuhande (100 000) elaniku kohta. Saadud arvud ümardas autor kümnendikeni. Poola, Saksamaa, Slovakkia ja Põhja-Iirimaa puhul olid andmed puudulikud, mistõttu neid antud analüüsis ei arvestatud. Kui keskmine kriminaalhooldusaluste arv 100 000 elaniku kohta oli 201,19, siis kõige suurema määraga Euroopa Liidu riikidest oli Ungari suurusjärguga 422,23 kriminaalhooldusalust 100 000 elaniku kohta. Ungarile järgnesid Belgia 392,27 ja Suurbritannia (mitte arvestades Põhja-Iirimaad) 334,59 kriminaalhooldusalust 100 000 elaniku kohta. Eestis oli samal aastal 320,68 kriminaalhooldusalust saja tuhande elaniku kohta. Kõige vähem kriminaalhooldusaluseid oli 2016. aasta detsembri seisuga Sloveenias (3,2 kriminaalhooldusalust 100 000 elaniku kohta) ja Horvaatias (4,88 kriminaalhooldusalust 100 000 elaniku kohta). Võrreldes antud tulemusi 2009. aasta SPACE II¹⁴⁰ andmetega on Euroopa Liidu liikmesriikide alternatiivsete karistuste kohaldamise arv sujuvalt kasvanud. Seega leiab järeldust asjaolu, et liikmesriikide karistuspoliitika leiab samuti alternatiivsetele karistustele eeliseid vanglakaristuse ees.

2.1.2 Karistuse asendamine üldkasuliku tööga Euroopa Liidu riikides

Euroopas alustati uuemate alternatiivkaristuste katsetamisega põhiliselt 1970ndatel ja 1980ndatel aastatel. Sel ajal olemasolevad vangla alternatiivid nagu katseaeg ja tingimisi

¹³⁸ Council of Europe Recommendation No. CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of European Probation Rules. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.pmscr.cz/download/mezdoken_European_Probation_Rules.pdf (03.04.2019)

¹³⁹ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

¹⁴⁰ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2009. Strasbourg: University of Lausanne 2010. Kättesaadav arvutivõrgus: http://wp.unil.ch/space/files/2011/02/Council-of-Europe_SPACE-II-2009-E.pdf (03.02.2019)

vangistus ei olnud retsidiivsust arvesse võttes osutunud vanglast tulemuslikumateks,¹⁴¹ mistõttu otsiti riigile kalliks kujunenud vanglasüsteemile efektiivset alternatiivi. Esimeseks uueks vangistuse alternatiiviks kriminaalhooldussüsteemis oli üldkasulik töö, mis kehtestati Inglismaal 1972. aastal kuues krahvkonnas ning 1975. aastal kogu Suurbritannias. 1970. aastate lõpus sai üldkasulik töö vangistuse alternatiiviks ka Prantsusmaal, Portugalis ja veidi hiljem Taanis, Norras, Hollandis ja Belgias.¹⁴²

Üsna pea hakkasid üldkasulikkude tööd vanglakaristuse alternatiivina propageerima ka Euroopa Nõukogu ja Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO). 1976. aastal võttis Euroopa Nõukogu vastu resolutsiooni vangistuse alternatiivide kohta. Resolutsioonis märgiti muu hulgas, et alternatiivkaristuste kohaldamine on vanglast odavam ja mõjub kurjategijatele rehabiliteerivalt, andes süüdlasele võimaluse oma tegu heastada ja kogukonnale aktiivselt panustada.¹⁴³ Üldkasuliku töö ning üleüldiselt karistuste alternatiivide kasutamist paljudes Euroopa Liidu liikmesriikides mõjutas ka ÜRO 1990. aastal kehtestatud vangistuse alternatiivide miinimumnõuded, mis on tuntud kui Tokyo reeglistik (The Tokyo Rules). Tokyo reeglistiku kommentaaridest nähtub, et vältides igal võimalikul juhul vangistust, on süüdimõistetutel suurem tõenäosus saavutada parem taastõimimine ühiskonnaga ja omaks võtta ühiskonnas kehtivaid üldisi sotsiaalseid väärtusi. Alternatiivsete karistuste puhul pidas ÜRO oluliseks seda, et selle puhul on võimalik kontrollida kurjategija käitumist, samal ajal seda loomulikus keskkonnas arendada, mis omakorda annab võimaluse süüdimõistetul vastutustunde arendamiseks. Tokyo reeglistik annab definitsiooni üldkasulikule tööle, defineerides seda hüvitamise vormina, mis toob kasu kogu ühiskonnale tehtava töö läbi kasuliku tulemi loomise. Üldkasulik töö peaks olema ühiskonnale kasulik ja tähenduslik ning võimalikult palju

¹⁴¹ Ö. Sevdiren. Alternatives to Imprisonment in England and Wales, Germany and Turkey. A Comparative Study. Berlin: Springer 2011, lk 36.

¹⁴² J. Sootak. Ühiskasulik töö kui vabadusekaotuse põhialternatiiv. Artiklite kogumikus Kuritegevus ja kriminaalpreventsioon Eestis. Eesti Riigikaitse Akadeemia 1994, lk 141.

¹⁴³ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (76) 10. On Certain Alternative Penal Measures to Imprisonment. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804feb80> (12.03.2019)

arvestama ka süüdlase oskusi.¹⁴⁴ Täiendavalt määras Euroopa Nõukogu 1992. aastal reeglistiku üldkasuliku töö rakendamiseks, eesmärgiga kehtestada standardid, mis võimaldavad asjaomastel riiklikel seadusandjatel ja siseriiklikel kohtutel tagada ühenduse sanktsioonide õiglane ja tõhus kohaldamine. Muu hulgas sätestati reeglistikus üldkasuliku töö regulatsioon siseriiklikus õiguses ning töö kohaldamisel inimõigustega arvestamine.¹⁴⁵

Üldkasuliku töö rakendamine on tänapäeval Euroopa Liidu riikides suurel määral kasutust leidnud. Ka mitmete teistes Euroopa riikides läbiviidud uurimuste tulemusel¹⁴⁶ ei peeta vangistust tänu oma retsidiivsuse kasvule enam objektiivseks lahenduseks süüdimõistetu karistamisel.

2016. aastal Euroopa Nõukogu poolt läbi viidud uuringust SPACE II¹⁴⁷ tulenevalt on üldkasuliku töö määr Euroopa Liidu liikmesriikides kõrge. Ühiskasulik töö all koostatud uuringu raames käsitletakse tasustamata tööd ühiskonna huvides, mida saab määrata kas iseseisva karistusena, tingimusliku karistuse või tingimusliku vabastamise osana või täiendava karistusena. Poola, Saksamaa, Slovakkia, Rumeenia, Bulgaaria ja Põhja-Iirimaa puhul olid

¹⁴⁴ United Nations. Commentary on the United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures (The Tokyo Rules). New York: 1993. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/147416NCJRS.pdf> (23.03.2019)

¹⁴⁵ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R (92). The European Rules on Community Sanctions and Measures. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%2892%29+16+on+the+European+rules+on+community+sanctions+and+measures.pdf/01647732-1cf7-4ea8-88ba-2c041bc3f5d6> (03.04.2019)

¹⁴⁶ J. Cid. Is Imprisonment Criminogenic?: A Comparative Study of Recidivism Rates between Prison and Suspended Prison Sanctions. *European Journal of Criminology*, 2009/6(6), lk 459-480. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370809341128> (03.04.2019) ja M.-L. Muiluvuori. Recidivism Among People Sentenced to Community Service in Finland. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 2001/2(1), lk 72- 82. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/140438501317205556> (03.04.2019)

¹⁴⁷ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit*.

andmed puudulikud, mistõttu neid antud analüüsis ei arvestatud. Kõige suurema osa moodustas üldkasulik töö alternatiivsete karistuste hulgas Küproses, kus 74,6% kõigist kriminaalhooldusalustest moodustasid isikud, kes olid määratud üldkasulikule tööle. Kokku 826 kriminaalhooldusaluse hulgas oli 31. detsembril 2016. aastal 616 isikut üldkasulikul töö. Samas oli antud protsent näiteks Austrias 5,6% ja Maltas 5,0%, moodustades väga väikse osa kriminaalhooldusalustest. Eesti kriminaalhooldsalustest olid 31. detsembril 2016. aastal 25,8% üldkasulikul töö. Keskmiseks protsendimääraks üldkasuliku töö tegijaid kriminaalhooldusaluste hulgas on Euroopa Liidu liikmesriikides 2016. aasta seisuga 31,42%. Seega oli Eestis antud ajal keskmisest vähem üldkasuliku töö tegijaid võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega.

Soomes on üldkasulik töö vanglakaristuse asenduskaristus, mille peamiseks eesmärgiks on vanglakaristusega kaasnevate kahjude vältimine. Võrreldes vanglakaristusega peaks see aitama süüdimõistetul ühiskonda integreeruda, tugevdada ühiskonna suhtes positiivseid hoiakuid ja parandada süüdimõistetute sotsiaalseid oskusi edasiseks toimetulekuks. Soomes saab üldkasuliku töö määrata juhul, kui kuriteo eest määratakse kuni 8 kuud kestev mittetingimuslik vanglakaristus, süüdistatav nõustub üldkasuliku tööga ning võib arvata, et ta tuleb sellega toime. Üldjuhul asendatakse ka Soomes üks päev vangistust Eestiga sarnaselt ühe tunni tööga, kuid reaalne vangistus kehtaks tänu ennetähtaegsele vabastamisele praktikas üldkasulikust tööst vähem.¹⁴⁸

Šotimaa valitsus on rõhutanud, et üldkasuliku töö näol on tegu eeskätt karistusega, mitte vaid süüdlasest toetava meetmega, mille eesmärgiks on lisaks süüdlase karistamisele tagada ka tema poolt tekitatud kahju mingil määral heastamine. Üldkasuliku töö kohaldamisel on Šotimaal põhimõteteks kiirus, paindlikkus ja kogukonna kaasamine. Üldkasulikule tööle suunamise ettevalmistamine peab algama koheselt ehk järgmisest tööpäevast pärast kohtuotsust (tavaliselt

¹⁴⁸ A. Keinänen. Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena.

Akateeminen väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto 2008. Kättesaadav arvutivõrgus:

http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/keinanen_yhdyskuntapalvelu (03.04.2019)

viiakse see lõpule nädalaga). Tööülesannete valikul konsulteeritakse kohaliku kogukonnaga, millist tööd kuritegudega tekitatud kahju heastamiseks vajalikuks peetakse.¹⁴⁹

Suurimaks erisuseks üldkasuliku töö kohaldamisel Euroopa Liidu riikides võib siinjuhul pidada selle rakendamisest tulenevaid küsimusi. Kui Eestis on üldkasulik töö eraldi alternatiivseks karistusliigiks, siis erinevates Euroopa jurisdiktsioonides on üldkasulik töö sisse viidud mitmetes kriminaalõiguse protsessi punktides: näiteks nii vangistuse alternatiivina, osana tingimuslikust karistusest kui ka eraldi iseseisva põhikaristusena. Teises äärmuses on üldkasuliku töö puhul aga Belgia¹⁵⁰ ja Holland¹⁵¹, kus üldkasulik töö ei ole rakendatav alternatiivkaristusena, vaid eraldi põhikaristusena.

Üldkasuliku töö retsidiivsuse hindamiseks on sellele määratud või selle läbinud isikute poolt uute kuritegude toimepanemist võrreldud vanglakaristust kandnud isikutega. Niisuguste uuringute puhul on sageli raskuseks sobivate võrdlusgruppide moodustamine ning erinevate teguritega arvestamine. Juhul kui võrdlusgruppide koosseis jääb taustategurite osas erinevaks, ei tarvitse ainuüksi retsidiivsuse määra võrdlemine anda usaldusväärset infot erinevate sanktsioonide mõjust. Seega ei tarvitse ühe uuringu tulemused olla üldistatavad teistele programmidele või õigussüsteemidele.¹⁵² Eestis on üldkasuliku tööga karistatud inimeste retsidiivsust hinnatud 32% (KarS § 69 alusel, arvestades aasta jooksul pärast karistusele suunamist uue kuriteo toime panemist) – see on madalam kui vangistusega karistatud isikute retsidiivsus (umbes 40%). Retsidiivsus pole ka viimastel aastatel kasvanud, olgugi et

¹⁴⁹ The Scottish Government. Protecting Scotland's Communities: Fair, Fast and Flexible Justice. Edinburgh: 2008. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/12/16132605/0> (03.04.2019)

¹⁵⁰ EU Probation Project. Belgium: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=BE (22.03.2019)

¹⁵¹ EU Probation Project. The Netherlands: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=NL (22.03.2019)

¹⁵² A. Ahven (koost). Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Tallinn: Justiitsministeerium 2009. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ukt_kohaldamine_ning_moju_retsidiivsusele._justiitsministeerium._2009.pdf (04.04.2019)

üldkasulikule tööle suunatud seas on kasvanud korduvalt karistatud inimeste arv ja osakaal. Seega täidab üldkasulik töö oma rolli alternatiivkaristusena soovitud tasemel.¹⁵³

Mitmetes uuringutes on jõutud järeldusele, et üldkasulikule tööle määratud isikute retsidiivsus on jäänud samale tasemele või mõnevõrra väiksemaks kui vangistusega karistatud isikute puhul. Samas tuleb arvestada ka karistuse mõju süüdimõistetule ning juba ainuüksi üldkasuliku töö raames tehtav tasuta töö toob ühiskonnale kasu, isegi kui kindlad tõendid selle suuremast efektiivsusest vangistusega võrreldes puuduvad ja samuti on üldkasuliku töö raames paremad eeldused isiku resotsialiseerimiseks ja teiste eesmärkide saavutamiseks. Üldkasuliku töö maksimaalse efektiivsuse tagamiseks ja retsidiivsusrisi vähendamiseks on oluline isiku selleks sobivuse hoolikas hindamine ning seejuures ka süüdlase sõltuvusprobleemide vähendamine, nt kaasates ta vastavatesse ravi- ja rehabilitatsiooniprogrammidesse.¹⁵⁴

2.1.3 Elektrooniline valve Euroopa Liidu riikides

Kui elektroonilise valve ajalugu ulatub 1980. aastate Ameerika Ühendriikidesse, siis Eestis hakati seda kasutama alles 2007. aasta maist. Ning alles 2011. aastal ja 2015. aastal jõustusid seadusemuudatused, millega laienesid elektroonilise valve rakendamise võimalused. Elektrooniline valve on süüdlasele pandud kohustus alluda liikumisvabaduse piirangutele ning tänaseks on Eestis kasutusel üksnes lokaalsed jälgimisseadmed.¹⁵⁵ Euroopas hakati

¹⁵³ A. Ahven (koost). Kriminaalpoliitika analüüs 10/2012. Üldkasuliku töö tulemuslikkuse parandamise võimalustest. Justiitsministeerium 2012. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/uldkasuliku_too_tulemuslikkuse_parandamise_voimalustest._justiitsministeerium._2012.pdf (04.04.2019)

¹⁵⁴ Oregon Department of Corrections. The Effectiveness of Community-Based Sanctions in Reducing Recidivism. Oregon Department of Corrections 2002. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://multco.us/file/29250/download> (05.04.2019) ja The Scottish Government. Reforming and Revitalising: Report of the Review of Community Penalties. Edinburgh: 2007.

Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2007/11/20142739/0> (05.04.2019)

¹⁵⁵ Justiitsministeerium. Elektrooniline valve. *op cit.*

elektroonilist valvet laialdasemalt kasutama 1990ndatel esmalt Inglismaal ja Walesis, Rootsis ning Hollandis. Tänapäevaks on elektroonilise valve kasutamine märgatavalt laienenud ning teiste hulgas kasutavad seda ka kõik Põhjamaad. Eestis võeti elektroonilise valve ettevalmistamisel eesküju eeskätt Rootsi praktikast ning arvestati ka Inglismaa kogemusi.¹⁵⁶

Elektroonilise valve edendamist ning selle proportsionaalset riigisisest kasutamist ja legaliseerimist on propageerinud ka Euroopa Nõukogu ning ÜRO. ÜRO on täheldanud elektroonilise valve kasutamisele heakskiitu ning pööranud tähelepanu selle eelistele. 2013. aastal ÜRO poolt välja antud nõuandvas arvamuses toodi elektroonilise valve kasutamiseks välja järgmised põhjused: 1) elektroonilise valve kasutamine tugevdab ja kindlustab koduaresti kohaldamist; 2) võimaldab vajadusel pakkuda spetsiaalset ravi ja hoolt seda vajavatele süüdlastele; 3) võimaldab kaitsta ühiskonda (muuhulgas kannatanuid ja tunnistajaid); 4) jälgida süüdimõistetute kuuletumist tööle või õppimisele ning sealhulgas taasühiskonnastamist.¹⁵⁷

Kuna elektrooniline valve on üsna uudseks karistuse alternatiiviks, siis avaldas Euroopa Nõukogu vastava alternatiivkaristuse reeglistiku alles 2014. aasta veebruaris, sõnastades põhiprintsiibid sellise valve kohaldamisel, siseriiklikku õigusesse viimisel ning inimõigustega kooskõlalisel rakendamisel. Muuhulgas sõnas Euroopa Nõukogu oma reeglistikus, et üldsust tuleb teavitada elektroonilise valve kasutamise eetilistest ja tehnoloogilistest aspektidest - järelevalvest, selle tõhususest, eesmärgist ja väärtusest selle kasutamisel vabaduse piiramise vahendina. Samuti tuleb tõsta teadlikkust selle kohta, et elektrooniline valve ei saa asendada professionaalset inimtegevust süüteo kahtlustatavate ja süüdimõistetute toetamisel. Riigi abistamiseks viiakse läbi teadusuuringuid ning sõltumatuid hinnanguid ja järelevalvet elektroonilise valve kasutamise eetiliste ja ametialaste aspektide kohta.¹⁵⁸

¹⁵⁶ A. Ahven, A. Kruusement (koost). *op cit.*

¹⁵⁷ Criminal Justice and Prison Reform Team. The use of electronic monitoring bracelets as an alternative measure to imprisonment in Panama. Technical Advisory Opinion No 002/2013. UNODC ROPAN. 2013. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.unodc.org/documents/ropan/TechnicalConsultativeOpinions2013/Opinion_2/Advisory_Opinion_002-2013_ENGLISH_FINAL.pdf (05.04.2019)

¹⁵⁸ Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation CM/Rec (2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring. Kättesaadav

Elektroonilise valve tehnoloogiaid, mis Euroopa riikides kasutust leiavad on kolme põhilist tüüpi:

1. Raadiosageduse (RF - *Radio Frequency*) märgistamise tehnoloogia on lihtne ja stabiilne vorm, mille puhul kinnitatakse elektroonilise valve aparaat ümber süüdimõistetud pahkluu või harvemal korral ümber randme. See sisaldab võltsimiskindlat tehnoloogiat, mis suudab tuvastada seadme eemaldamise kehalt. Raadiosagedusmärgis edastab signaali jälgimisseadmele, mis on paigaldatud süüdimõistetud koju või mõnda teise kontrollitavasse asukohta, ning see võimaldab registreerida süüdimõistetud viibimise antud asukohas. Raadiosagedusega elektrooniline valve ei võimalda jälgida isiku liikumist.
2. Globaalse navigeerimissüsteemi (GPS - *Global Positioning System*) märgistamise ja jälgimise tehnoloogia, mille märgis on samuti võltsimiskindel ning süüdimõistetud kannab seda pahkluu ümber. GPS valvesüsteem võtab vastu satelliite ja identifikaatoreid, mis võimaldavad määrata isiku asukohta reaajas. GPS-iga elektrooniline valve võimaldab süüdimõistetule kohandada asukohapiiranguid ehk kohti, kuhu süüdimõistetul on keelatud minna. Teade keelatud tsooni rikkumise kohta võib nõuda politseilt reageerimist. GPS-märgiseid tuleb igapäevaselt laadida ning ka selle mitte tegemine kuulub süüdimõistetud reeglite rikkumise alla.¹⁵⁹
3. Alkoholi tarbimise jälgimiseks kasutatav kaugseire (RAM - *Remote Alcohol Monitoring*). RAM versioone on omakorda kahte erinevat. Esimesel juhul paigaldatakse elektrooniline alkomeeter kurjategija koju, mispeale peab isik juhusliku kõne peale alkomeetrisse puhuma ning tulemuse edastama. Kurjategija tuvastatakse kas häälkäskluse või fotode (näotuvastustehnoloogia) abil. Teine RAM-i versioon on mobiilne ja ei nõua kurjategija kodus viibimist. Sel juhul kannab süüdimõistetud pahkluu ümber jalavõru, mis mõõdab alkoholi taset kehas perioodiliselt läbi naha ning saadab

arvutivõrgus: <https://pjp->

[eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282014%29+4+on+electronic+monitoring.pdf/c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4](https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282014%29+4+on+electronic+monitoring.pdf/c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4) (05.04.2019)

¹⁵⁹ H. Graham, G. McIvor. Electronic monitoring in the criminal justice system. Scottish Centre for Crime & Justice Research 2017. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.iriss.org.uk/sites/default/files/2017-11/insights-40_0.pdf (07.04.2019)

tulemused automaatselt süsteemi. RAM on efektiivne valvemeetod isikutele, kelle kuritegelik käitumine on seotud alkoholi tarbimisega ning kohus on neile määranud alkoholi kasutamise üle järelevalveperioodi. See tehnoloogia on hinnatust saanud ka kurjategijate endi seas, kuna aitab neil kontrollida alkoholi tarbimist.¹⁶⁰

Elektronilise valve rakendamise meetmed erinevad Euroopa riikide hulgas suuresti. Näiteks Suurbritannias teostavad elektronilist seiret eraturvafirmad. Hollandi, Portugali ja Šveitsi puhul toimib elektronilise valve rakendamine eraõiguslike juriidiliste isikute ja avalik-õiguslike juriidiliste isikute koostöö läbi, kus eraettevõtte vastutavad elektronilise valveseadme varustamise ja paigaldamise eest ja kriminaalhooldusasutus vastutab sotsiaaltöö läbiviimise eest. Rootsis vastutab kogu elektronilise valve kasutamise programmi eest üksnes kriminaalhooldus ning Itaalias rakendab vastavat meetet hoopis politsei. Kataloonias (Hispaanias) vastutavad elektronilise valve eest vangla staabid.¹⁶¹

Siinkohal on Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee poolt välja antud soovitus elektronilise valve kohta välja toodud, et kui erasektor on seotud elektronilise valve kohaldamisega, siis vastutus seoses süüdlaste kohtlemisega, mis peab olema vastavuses rahvusvaheliste eetiliste standarditega, peab jääma avaliku sektori kätte. Lisaks peab avalik võim tagama, et kogu asjakohane informatsioon, mis puudutab erasektori seotust elektronilise valve haldamisega, oleks läbipaistev ja omaks avaliku võimu poolt juurdepääsu.¹⁶²

Elektroniline valve on Euroopa riikides kasutust leidnud ka kriminaalhooldusametnike või sotsiaaltöötajate programmide läbiviimisel. Elektroniline valve aitab abistada hooldusaluseid praktiliste igapäevaste rutiinide loomisega. Näiteks Rootsis võib näha ranget praktikat

¹⁶⁰ Council of Europe. European Committee on Crime Problems (CDPC). Strasbourg: 2012, lk 4-5. Kättesaadav arvutivõrgus:

http://www.antonioacasella.eu/nume/COE_electronic_16oct12.pdf (05.04.2019)

¹⁶¹ R. Haverkamp, M. Mayer, R. Levy. Electronic Monitoring in Europe. 2004. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/eccc12&div=9&g_sent=1&casa_token=&collection=journals (05.04.2019)

¹⁶² Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation CM/Rec (2014) 4 of the Committee of Ministers to member states on electronic monitoring. *op cit.*

etteteatamata koduvisiitide, alkoholi/narkootikumide kontrolli, kohustusliku ravi ja muude programmide kaudu. Vastupidiselt sellele eelistatakse Hollandis ja Šveitsis leebemat praktikat, sealhulgas alkoholi tarbimist nädalavahetustel või sotsiaalselt tunnustatud tegevuste ajal.¹⁶³

Suurbritannia Riigikontrolli poolt läbi viidud uurimuses selgus, et elektroonilise valve all olnud isikud suhtusid elektroonilise valve alternatiivi kohaldamisse positiivselt. Suur osa vastanutest olid arvamusel, et elektroonilisel valvel on rohkem mõju kriminaalse käitumise lõpetamiseks kui vanglakaristusel ning süüdlaste jaoks oli lisaks oluline, et neile on antud teine võimalus ning neid usaldatakse.¹⁶⁴ Hollandis viidi samuti läbi uurimus elektroonilise valve sobilikkusest vanglakaristuse alternatiivina, ent antud juhul oli tegu pilootuurimusega, kus lisaks piloodis osalejale küsitleti siinkohal ka nende perekonnaliikmeid. Vaatamata sellele, et pooled küsitletutest olid arvamusel, et elektrooniline valve on vangistusest leebem karistus, ei pidanud nad seda siiski ütlema kergeks, sest elektrooniline valve nõudis suurt enesedistsipliini ja vastutust. Elektroonilise valve kasutamine põhjustas vastanute kohaselt pinget ka kodustega, sest pereliikmed tundsid end süüdi, kui kodust lahkudes olid sunnitud jätma piloodis osaleja koju. Üldiselt aga suuremaid probleeme osalejatel ei tekkinud ning üheselt leiti, et programm oli nende jaoks kasulik. Olulisemaks eeliseks vanglakaristusele peeti seda, et süüdimõistetud sai olla kodus ja veeta aega oma pereliikmete ning lähedastega, hoides vanglakülastuste pealt kokku nii aega kui raha.¹⁶⁵

Soome koostatud ülevaates tutvustatakse teistes riikides läbi viidud elektroonilise valve tulemuslikkust puudutavate uuringute tulemusi. Sealjuures ei võrreldud elektroonilise valve edukust eri riikides, kuna see pole seaduste ning selle kohaldamise praktika suurte erinevuste tõttu korrektselt võimalik. Jõuti järeldustele, et elektrooniline valve võib vähendada retsidiivsusust suhteliselt madala retsidiivsusriskiga isikute puhul, võrreldes karistuse kandmisega vanglas. Selline mõju võib avalduda eriti koos kohustusega mitte tarvitada alkoholi ja

¹⁶³ R. Haverkamp, M. Mayer, R. Levy. *op cit.*

¹⁶⁴ J. Bourn. The Electronic Monitoring of Adult Offenders. National Audit Office. London: 2006. Arvutivõrgus: <https://www.nao.org.uk/report/the-electronic-monitoring-of-adult-offenders/> (05.04.2019)

¹⁶⁵ E. C. Spaans, C. Verwers. Electronic Monitoring in Netherlands. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.wodc.nl/binaries/ob164-summary_tcm28-78735.pdf (07.04.2019)

narkootikume ning koos teiste kohustusega kindlateks tegevusteks. Lisaks on elektrooniline valve heaks kontrollmeetmeks kriminaalhoolduse teiste tingimuste rikkumiste tuvastamiseks.¹⁶⁶

Kuna elektrooniline valve on Euroopas uudsemaks alternatiivkaristuse meetmeks, siis puudusid 2016. aastal Euroopa Nõukogu poolt läbi viidud uuringust SPACE II¹⁶⁷ paljude liikmesriikide elektroonilise valve kohta andmed. Samas tulenes uurimusest, et laialdast kasutust leidis elektrooniline valve Prantsusmaal, kus oli 31. detsembri 2016. aasta seisuga üheksa tuhat kaheksasada üks (9 801) isikut elektroonilise valve all, mis moodustas 5,6% kogu riigi kriminaalhooldusalustest. Lisaks Prantsusmaale oli Euroopa Liidu liikmesriikides uuringust tulenevalt palju elektroonilise valve all isikuid Belgias (1 466 isikut), Hispaanias (1738 isikut) ja Suurbritannias (1 370 isikut).

Justiitsministeeriumis valmis Riigikogu õiguskomisjoni palvel tehtud analüüs elektroonilise valve kasutamine lähenemiskeelu puhul. Analüüsist selgus, et elektrooniline valve vähendaks lähenemiskeelu rikkumisi ning suurendaks kontrolli selle täitmise üle, olles samas aga ka üsna kulukaks. Nii näiteks maksaks kaheosalise GPS-seadme süsteem, mida lähenemiskeelu puhul tarvis oleks, Eestisse kasutusele võttes, näiteks 50 lähenemiskeelu juhtumi puhul aastas ligi 133 000 eurot. Elektroonilise valve kasutamine lähenemiskeelu korral leiab aga osades Euroopa Liidu liikmesriikides juba rakendust. Koduvalveseadmetega elektroonilist järelevalvet on katsetatud Rootsis, Šotimaal ja Hollandis. GPS-seadmeid kasutatakse lähenemiskeelu puhul aga näiteks Hispaanias.¹⁶⁸ Seejuures tuleb märkida, et koduvalveseadmete puhul on ohvri kaitse tagatud vaid seal, kus on valveseadete ent GPS-seadmete puhul saab jälgida kurjategija liikumist

¹⁶⁶ P. Danielsson, L. Mäkipää. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 114. Helsinki: 2012. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.optula.om.fi/1347273722959> (11.04.2019)

¹⁶⁷ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

¹⁶⁸ K. Tamm, A. Kruusement (koost). Elektroonilise valvega lähenemiskeelu kohaldamise analüüs. Justiitsministeerium 2012. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/elektronilise_valvega_lahenemiskeelu_kohaldamise_analuus._justiitsministeerium._2012.pdf (07.04.2019)

reaalajas ning GPS-seadmele saab sisestada ka infot lubatud ning keelatud piirkondade kohta. Seega oleks autori arvates GPS-seadmete kasutamine lähenemiskeelu täitmise tagamiseks ning ohvri kaitsmise kindlustamise osas efektiivsemad. Siiski on tegu aga vägagi kuluka süsteemiga, mis Eestis lähiaastate jooksul ilmselt kasutust ei leia.

Vanglateenistusel on plaanis järgmiste elektrooniliste järelvalveseadmetena kasutusele võtta GPS-valve ja alkokontrolli RAM seadmed. Viimasest elektroonilise valve hangetest selgus, et Eesti turu väiksus seab sellele aga omad piirid. Näiteks ei tulnud Eestile ühtegi pakkumist alkoholi tarvitamist tuvastavate seadmete kohta. Arvestades Eesti väikese turuga tuleb GPS ja RAM süsteemide kasutamisele võtmisel ühiku hind üpris kulukas.¹⁶⁹

2.2 Eestist erinevad alternatiivsete karistuste meetmed välisriikides

2.2.1 Koduarest

Kui Eestis ei ole veel koduarest (*house arrest, curfew requirement*) osa meie karistussüsteemidest, on see mitmeski Euroopa Liidu liikmesriigis tuntud alternatiivseks karistuseks. Koduaresti ajal on süüdimõistetu kohustatud kohtu poolt määratud aegadel, viibima oma elukohas (ning mõningal juhul selle ümbruses). Üldjuhul määratakse koduaresti ajaks öine aeg. Koduaresti puhul teostatakse süüdimõistetu suhtes regulaarset järelevalvet, mil süüdimõistetut võidakse igal ajal minna eluruumidesse kontrollima. Samuti kasutatakse järelevalve teostamiseks elektroonilist valvet.¹⁷⁰ Koduarest sellisel viisil on kasutusel näiteks Itaalias, Prantsusmaal, Suurbritannias, Kreekas, Slovakiast, Tšehhis ja Portugalis.

Slovakiast on koduarest rakendusel alternatiivse karistusena ning kui süüdimõistetu ei täida koduarestiga talle määratud tingimusi kuulub rakendusse vanglakaristus. Kandmata jäänud koduaresti teisaldatakse vanglakaristuseks sellisel viisil, et kaks päeva koduarestis viibimist on vastav ühe päevase vanglakaristusega.¹⁷¹ Suurbritannia õigussüsteemis on koduarest

¹⁶⁹ R. Kundla. *op cit.*

¹⁷⁰ EU Probation Project. Slovakia: facts sheet. Lk 7. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.euprobationproject.eu/sheets/pdf/sk.pdf> (11.04.2019)

¹⁷¹ EU Probation Project. Slovakia: facts sheet. *op cit*, lk 8.

reguleeritud tingimusliku vabastamise ühe meetodina. Kusjuures koduaresti rakendatakse Suurbritannias kuni kokku kuni kuus kuud ja sealhulgas 2-12 (kuid üldjuhul 12) tundi ühe päeva jooksul. Elektroonilise valve kasutamine koduaresti puhul on Suurbritannias kohustuslik. Koduaresti ei kohaldata isikutele, kes on registreeritud seksuaalkurjategijad, kellele on määratud rangem karistus ühiskonna kaitse eesmärgil, terrorismikuritegudes süüdimõistetud ja isikud, kes on varem rikkunud koduaresti tingimusi. Koduaresti määramise otsustamisel arvestatakse igat juhtumit eraldi vastavalt isiku omaduste sobivusele ja kuriteo toimepanemise faktilistele oludele, hinnates süüdimõistetu riski uue kuriteo toimepanemisel (muuhulgas ka riski toime pandud kuriteo kannataja või tunnistajate suhtes). Kuna elektrooniline valve on Suurbritannias koduaresti kohaldamisel kohustuslik, arvestatakse ka elukoha sobivusega elektroonilise valve seadistamiseks.¹⁷² Kreekas on koduarest küll kohaldamisel, ent üldjuhul üksnes süüdimõistetute puhul, kes on üle 75 aasta vanad.¹⁷³ Itaalias on koduarest üldine tava nii kahtlustatavate kinnipidamiseks alternatiivina kinnipidamisele kinnipidamisasutuses ning seda kasutatakse ka nende vangide puhul, kes on oma vanglakaristuste lõppemise lähedal või need, kelle tervislik seisund ei võimalda elukohta parandusrajatises. Erandina ei kohaldata koduaresti erakordselt ohtlike isikute puhul. Vastavalt Itaalia karistusseadustikule määrab koduaresti kandmise kohtunik, mille alusel sätestatakse liikumispiirand isiku kodus või ka ravisutuses, kus ta võib olla majutatud. Lisaks liikumispiirangule võib kohtunik keelata ka süüdimõistetu suhtlemise isikutega, kes ei ela temaga koos või ei ole meditsiinitöötajad. Süüdimõistetule antakse luba oma kodust lahkumiseks töö tegemiseks või eluks vajalikeks toiminguteks.¹⁷⁴

Soome õiguspoliitika instituudis Petri Danielssoni ja Leena Mäkipää poolt koostatud ülevaates tutvustatakse eri riikides läbi viidud uuringute tulemusi, kus muuhulgas käsitleti ka elektroonilise valvega koduaresti aspekte. Leiti, et elektroonilise valvega koduarest võib vähendada retsidiivsust muud liiki kriminaalhooldusega võrreldes eeskätt kergete kuritegude

¹⁷² EU Probation Project. England and Wales: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=EW (11.04.2019)

¹⁷³ EU Probation Project. Greece: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=EL (11.04.2019)

¹⁷⁴ EU Probation Project. Italy: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=IT (11.04.2019)

puhul, mh liikluskuriteo eest karistatutel. Niisugune koduarest võib võrreldes väljaspool kodu kantava karistusega paremini säilitada peresuhteid ning majanduslikku olukorda, mis omakorda võib olla retsidiivsust vähendavaks teguriks.¹⁷⁵

2016. aastal Euroopa Nõukogu poolt läbi viidud uuringust SPACE II¹⁷⁶ tulenevalt oli olemasolevatest andmetest lähtuvalt koduarestil isikuid Itaalias (9 857 inimest, moodustades 1,3% kõigist kriminaalhooldusalustest), Kreekas (20 inimest, moodustades 0,1% kõigist kriminaalhooldusalustest), Leedus (2 643 inimest, moodustades 33,8% kõigist kriminaalhooldusalustest), Portugalis (81 inimest, moodustades 0,3% kõigist kriminaalhooldusalustest), Sloveenias (6 inimest, moodustades 9,1% kõigist kriminaalhooldusalustest), Tšehhis (161 inimest, moodustades 0,6% kõigist kriminaalhooldusalustest). Horvaatias ei olnud antud analüüsi kohaselt ühtegi isikut alternatiivse karistusena karistatud koduaresti näol. Ülejäänud Euroopa Liidu riikide kohta antud analüüsis info puudus.

Kuigi koduaresti terminit, kui sellist ei ole Eesti õigussüsteemis kasutusel, on sarnane olukord võimalik luua KarS¹⁷⁷ § 74 alusel karistusest tingimisi vabastamisel allutamiseiga käitumiskontrollile ning kohaldades KarS § 75¹ sätestatud elektroonilist valvet.

2.2.2 Pool-vabadoslik karistus

Pool-vabadoslik karistus (tõlkes *semi-liberty*) on Eesti karistussüsteemile siiani tundmatuks karistusliigiks. Selle alternatiivse karistuse kohaselt peab kurjategija viibima teatud aja vabana ühiskonnas ning teatud aja vastavalt sellele vanglas. Kusjuures vanglas viibimise aega saab määrata erinevalt - näiteks võib isik olla kohustatud veetma üksnes ööd vanglas ning päeval tegema igapäevatoimetusi ja -kohustusi vanglaväliselt või siis veetma kindlad kokkulepitud päevad nädalas (näiteks nädalavahetused) vanglas. Selline karistuse alternatiiv on Euroopa Liidu liikmesriikidest kasutusel Belgias, Itaalias, Hollandis, Sloveenias ja Hispaanias.¹⁷⁸

¹⁷⁵ P. Danielsson, L. Mäkipää. *op cit.*

¹⁷⁶ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

¹⁷⁷ RT I, 04.01.2019, 15

¹⁷⁸ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

Itaalias rakendatakse pool-vabaduslikku karistust üldjuhul öö veetmisena vanglaasutses, mis võimaldab süüdimõistetul käia tööl ning taastada sotsiaalsed suhted pere ja lähedastega. Seega on see Itaalias siiski kasutusel üksnes peale osalise vanglakaristuse kandmist desotsialiseeruva protsessina ning mitte eraldiseisvaks karistusliigiks.¹⁷⁹

Hispaanias on aga antud karistusalternatiiv rakendatav erinevalt Itaaliale üldjuhul kasutatav vangistusest vabade päevade näol (kuid ka üksnes ööde veetmisega vanglas). Hispaania karistuspoliitika kohaselt on alternatiiv kasutusel just vangistuse kahjulike mõjude vähendamise tõttu, kehtestades süüdimõistetutele kindla režiimi, mis võimaldab tal käia tööl ent sama-aegselt piirab muul ajal tema vabadust. Tegu on ka hea testimisperioodiga ning kasutusel samuti nagu Itaalia karistussüsteemis vangistusest ennetähtaegselt vabanemisena. Hispaanias peetakse seda, kui viisi kinnipidamises saavutatud tulemuste kontrollimiseks ja progressiivsuse jätkamiseks madalama kontrolli tingimustes luues kontakti välismaailmaga. Lisaks väljendub see süüdimõistetule justkui üleminekuperioodina, eesmärgiga arendada süüdimõistetute eneseteostust, pakkudes vanglasüsteemi näol vajalikku tugistruktuuri.¹⁸⁰

2016. aastal Euroopa Nõukogu poolt läbi viidud uuringus SPACE II¹⁸¹ tulenevalt on pool-vabaduslik karistus alternatiivkaristusena Euroopa Liidu liikmesriikidest kõige suuremas osas kogu kriminaalhooldusalustest kasutusel Itaalias, kus see moodustab kõigest kriminaalhooldusalustest 5,2% (756 isikut). Hispaanias ja Luksemburgis moodustab pool-vabaduslik karistus 2,2% kriminaalhooldusalustele määratud karistustest.

Pool-vabadusliku karistuse rakendamise positiivseteks külgedeks on süüdimõistetute karmi vanglarežiimi kohaldamine vanglas veedetud aja jooksul, samas võimaldades tal hoida positiivseid kontakte välismaailmas ning käia tööl. Samuti on pool-vabaduslik karistus hea eelnevalt mainitud testimisperioodina vangistusest ennetähtaegselt vabanemise puhul, mis annab võimaluse süüdimõistetute kontrollimiseks ja kohaldamiseks madalamat kontrolli, lubades isikul luua kontakti välismaailmaga. Sellist efekti Eesti karistussüsteemis hetkel rakendada

¹⁷⁹ EU Probation Project. Italy: facts sheet. *op cit.*

¹⁸⁰ A. J. Polcan. Algunos apuntes sobre los regímenes de Libertad asistida y Semilibertad. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.defensachubut.gov.ar/biblioteca/node/2635> (11.04.2019)

¹⁸¹ Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

võimalik ei ole. Kõige lähedasema tulemuse saaks Eesti puhul elektroonilise valve kohaldamise puhul, aga erinevus on siiski selles, et elektroonilise valve puhul saab isikut kohustada veetma kindlaid ajaperioode kodus või näiteks raviasutuses, mis oma režiimi poolest kannab märksa nõrgemat mõju. Autor leiab, et pool-vabadusliku karistuse teiste liikmesriikide eeskujul Eesti karistussüsteemi, võiks olla põhjendatud.

2.3 Euroopa Liidu liikmesriikide ja Eesti alternatiivsete karistuste võrdlus

Üldiselt on Euroopa Liidu liikmesriikide alternatiivsete karistuste rakendamise süsteem küllaltki ühtne. Esineb üksikuid suuremaid kohaldamise erisusi ning eri riikides on erinevad eelistused alternatiivkaristuste valikul. Üldiselt on SPACE II¹⁸² uuringutest tulenevalt liidusiseselt populaarseimad alternatiivse karistuse liigid ka Eestis kasutusel olevad tingimisi karistus allutamisega käitumiskontrollile, üldkasulikule tööle määramine ja elektroonilise valve kohaldamine. Lisaks neile kolmele on levinumateks alternatiivseteks karistusteks Euroopa Liidus koduarest ja pool-vabaduslik karistus, mida Eestis otseselt reguleeritud ei ole.

Ühiskondliku kasuliku töö tegemine on Euroopa Liidu liikmesriikides laialdast kasutust omav alternatiivkaristus (vt *LISA 3. Tabel 2.*). Põhiline erisus tuleneb üldkasuliku töö puhul selle regulatsiooni vormist. Antud töö punktist 2.1.2 tulenevalt on riikides üldkasulikule tööle määratav kas iseseisva karistusena, tingimusliku karistuse, tingimusliku vabastamise osana või täiendava karistusena.

Elektroonilise valve puhul tulenevalt töö punktist 2.1.3 esineb aga suuremaid erisusi riikidevahelises praktikas, mis arvestades tõsiasi, et tegu on uuema karistuse alternatiiviga, mille kasutamise süsteem on paljudes riikides veel läbitöötlemisel, oli ka täiesti oodatav. Olles uuemaks karistuse alternatiiviks esineb erinevusi nii selle kasutuse määras kui viisis. Suurimaks erinevuseks on elektroonilise valve puhul võrreldes liikmesriikidega on kindlasti Eestis puuduvad GPS ja RAM süsteemid. Magistritöö punktist 1.6.3 tulenevalt võib aktuaalses situatsioonis kriminaalsete otsuse langetamiseni viimise üheks teguriks olla alkoholi või

¹⁸² Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

narkootikumide tarvitamine. Samuti on KarS¹⁸³ § 75 lg 2 p 2 alusel võimalik määrata üheks käitumiskontrolli kohustuseks alkoholi tarvitamisest hoidumise, mille järgimise kontrollile elektrooniline valve tõhusust lisaks. Lisaks on sama sätte punkti 10 alusel käitumiskontrolli kohustuseks alluda alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva elektroonilise seadme valvele, kui isik on selleks eelneva nõusoleku andnud. Seega on vastav regulatsioon RAM seadmete rakendamiseks Eesti õigussüsteemi juba viidud. Igati positiivne oleks teiste Euroopa Liidu liikmesriikide eeskujul tulevikus alkoholi tarvitamist kontrolliva valve kasutuselevõtmine, ent tundub, et hetkel jääb antud tegevus liigse majandusliku kulutuse varju. Kuna viimases elektrooniliste valveseadmete hankes Eestile ühtegi pakkumist alkoholi tarvitamist tuvastavate seadmete kohta ei tulnud, ei ole antud juhul võimalik ka selle hinda võrrelda näiteks vanglakaristuste või teiste alternatiivkaristustega.

Lisaks Eestis rakendatud alternatiivsetele karistustele on erinevates Euroopa Liidu liikmesriikides kasutusel eraldi reguleeritud karistusena vähemtuntud alternatiivid. Nendest Euroopa Liidus tuntuimaks on nõ koduaresti kohaldamine, mida Eesti õigussüsteemis küll eraldi reguleeritud ei ole, kuid seda on võimalik magistritöö punktis 2.2.1 selgitust alusel siiski käitumiskontrolli abil kohaldada. Autor leiab siinkohal, et koduaresti eraldi reguleerimiseks Eesti karistussüsteemis vajadus puudub, küll aga saaks tugineda seda rohkemalt kasutanud riikides läbi viidud analüüsidele karistuspoliitilise suuna arendamiseks. Teiseks vanglakaristuse alternatiivseks karistuseks, mis Euroopa Liidu riikide hulgas kasutust leidis oli pool-vabadslik karistus, mis üldjoones tähendab, et isik veedab nädala või kuu jooksul kindla ajakava alusel kindla aja vanglas. Kõige sarnasema olukorra saaks Eesti karistussüsteemis kohaldada elektroonilise valve kohaldamisega, ent kohustatud viibimiskohaks kindlatel päevadel või kellaaegadel ei saaks olla vanglaasutus. Muus kohas viibimise kohustus aga kaotaks suures osas pool-vabadsliku karistuse mõtte kuna süüdimõistet veedaks aega kindla režiimita ning meelepärasel kohas. Lisaks leiab antud karistusliik laialdast kasutust vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastuse korral ning sel juhul on osaline aja vangis veetmine süüdimõistetule heaks kohanemisvõimaluseks välismaailmaga. Seega oleks vastava alternatiivkaristuse lisamine Eesti karistussüsteemi argumenteeritud.

¹⁸³ RT I, 04.01.2019, 15

Eri riikide retsidiivsusanäitajad ei ole autor antud töös võrrelnud, kuna nende tulemused võivad olla liialt eksitavad. Riikide retsidiivsusmäärad ei ole sisuliselt võrreldavad, sest süüteona käsitletavate tegude määratlemine ning menetlus- ja karistuspraktika võivad erineda suuresti. Lisaks mõjutab näitajaid kuritegude uurimisele ja menetlusele kuluv aeg, mille kohta reeglina täpsemad andmed puuduvad. Erinevate riikide kohta rahvusvaheliselt võrreldavate andmete puudumist nenditakse ka süstemaatilises ülevaates, milles käsitletakse 18 riigi retsidiivsusanandmeid kirjeldavaid teadusartikleid jt andmeallikaid. Selles märgitakse, et kõige sagedamini kasutatav retsidiivsusanäitaja on vanglast vabanenud isikute süüdimõistmine kahe aasta jooksul pärast vabanemist, kuid samas varieerub retsidiivsuse definitsioon suuresti ning väheste riikide näitajad on tegelikkuses võrreldavad.¹⁸⁴

¹⁸⁴ A. Ahven, A. Roots, M.-L. Sööt (koost). *op cit.*

KOKKUVÕTE

XIX sajandil oli vabadusekaotus hinnatud, kui sel ajal kõige humanitaarseima karistusliigina üldse ning seega nähti vabadusekaotust tolleaegsetes karistusseadustes ette peaaegu kõikvõimalike süütegude eest. Täiesti tavapäraseks kujunes ka lühiajaliste vabadusekaotuste sätestamine kergemate rikkumiste puhul. Peagi jõuti siiski äratundmisele, et vabadusekaotus polegi nii veatu, kui arvata võis. Hakati juhtima tähelepanu vabadusekaotuse negatiivsetele mõjudele, leides, et see ei võimalda süüdlase resotsialiseerimist, ei väldi retsidiivi ning on riigile kulukas, samas kui aga selle parandav toime ei ole kunagi leidnud teaduslikku tõestust. Lisaks vanglakaristuse kriisile ning sellest tulenevatele vajadustele sanktsioonisüsteemi täiustamiseks, toimus XIX sajandi teisel poolel maailmas ka põhimõtteline pööre karistusfilosoofias. Karistuse käsitlus ratsionaliseerus tunduvalt ning selle rõhk asetis ümber eripreventiivsele eesmärgile.

Kuigi kriminaalhooldusest Eesti Vabariigis tänapäeva mõistes saame hakata rääkima alates 1998. aastast, mil jõustus riigi esimene kriminaalhooldusseadus, siis esialgne versioon loodavast kriminaalhooldussüsteemist koostati Justiitsministeeriumi tellimusel juba 1993. aastal. Veelgi varasemalt võib Eesti kriminaalhoolduse algeid näha juba vahetult peale Vabadussõja lõppu, kui 2. juulil 1920.a võeti seadusandliku delegatsiooni poolt vastu seadus tingimisi süüdimõistmise kohta. Tänapäevaks on alternatiivkaristuste loomine, arendamine ja kohaldamine olnud pikemat aega Euroopa Liidu liikmesriikide karistuspoliitika prioriteediks. Selle põhjused peituvad reaalse vanglakaristuse negatiivsetest üldmõjudest nii riigi majandusele, süüdimõistetule kui ka kuritegevuse ennetamisele. Ka Eesti on asunud teiste Euroopa Liidu riikidega samale teele alternatiivkaristuste kohaldamisel. Sellest tulenevalt oli magistratöö eesmärgiks leida vastus küsimusele, kas alternatiivsete karistuste kohaldamine on olnud tulemuslik vahend vanglakaristuse negatiivsete mõjude vältimiseks.

Korduvkuritegevust vähendavate meetmete ja abinõude planeerimises mängib keskset rolli kriminogeensete riskide hindamine. Riskihindamine on iseenesest struktureeritud ankeet, mis sisaldab endas erinevaid riskitegureid hõlmavaid teemasid. Hinnangut neile teemadele saab anda professionaalse riskihindamise kaudu, milleks on vaja koguda andmeid ning neid professionaalselt töödelda. Ohtlikkusele antakse hinnang üksnes professionaalse hindamise kaudu. Kusjuures ükski

hindamismudel ei saa olla täielikult objektiivne ning igas olukorras ja tingimustel samaväärselt töötav. Sõltumata aga andmekogude suurusest ning analüüsimeetoditest võimaldavad parimad kriminaalsete riskide hindamismudelid tuleviku retsidiivsust ennustada umbes 70%-lise täpsusega tingimusel, et hindamise on läbi viinud vastava väljaõppe saanud isik. Ka Suurbritanniast Eestisse üle võetud kriminogeensete riskide hindamissüsteem ideaalne. Meil kasutusel olev hindamissüsteem on peaaegu eranditult välja töötatud valgete meessoost kurjategijate baasil tehtud teadusuuringutest ning need on üle kantud kõigile teistele kurjategijatele, mistõttu ei arvesta see piisavalt täpselt teiste gruppide kuritegevuse eripärasid ning kuritegelikke vajadusi.

Euroopa Liidu siseselt kujunes liikmesriikide alternatiivsete karistuste rakendamise süsteem küllaltki ühtseks. Esineb üksikuid suuremaid kohaldamise erisusi ning eri riikides on erinevad eelistused alternatiivkaristuste valikul. Elektroonilise valve aspektist on suurimaks erinevuseks võrreldes liikmesriikidega kindlasti see, et Eestis pole kasutusel GPS ja RAM süsteemid, mis aitaks reaajas süüdimõistetud asukohta tuvastada ning tema alkoholist hoidumist kontrollida. Hetkel jääb aga antud süsteemide kasutusele võtmine liigse majandusliku kulutuse varju, kuna Eesti väikese turu tõttu tuleks GPS ja RAM süsteemide kasutamisele võtmisel ühiku hind üpris kulukas, ent nende kasutusele võtmine on Vanglateenistusel järgmiste sammudena plaanis.

Eestist erinevateks karistuse alternatiivideks on koduarest ja pool-vabaduslik karistus. Koduaresti ajal on süüdimõistetud kohustatud kohtu poolt määratud aegadel, viibima oma elukohas. Üldjuhul määratakse koduaresti ajaks öine aeg. Koduaresti puhul teostatakse süüdimõistetud suhtes regulaarset järelevalvet, mil süüdimõistetut võidakse igal ajal minna eluruumidesse kontrollima. Samuti kasutatakse järelevalve teostamiseks elektroonilist valvet. Koduarest sellisel viisil on kasutusel näiteks Itaalias, Prantsusmaal, Suurbritannias, Kreekas, Slovakiast, Tšehhis ja Portugalis. Autor leiab siinkohal, et koduaresti eraldi reguleerimiseks Eesti karistussüsteemis vajadus puudub, sest vastav tulemus on saavutatav ka Eesti õiguskorras elektroonilise valve alla seades, küll aga saaks tugineda seda rohkemalt kasutanud riikides läbi viidud analüüsidele karistuspoliitilise suuna arendamiseks. Teiseks vanglakaristuse alternatiivseks karistuseks, mis Euroopa Liidu riikide hulgas kasutust leidis oli pool-vabaduslik karistus, mis üldjoones tähendab, et isik veedab kindla vanglas ning vanglast väljas. Antud karistusliik leiab Euroopas enim kasutust vanglast tingimisi ennetähtaegse vabastuse korral ning sel juhul on osaline aja vangis veetmine süüdimõistetule heaks kohanemise võimaluseks

välismaailmaga. Magistritöö annab aluse edasisteks uurimusteks antud karistusliigi sobivusest meie õiguskultuuri ning sellega kaasneda võivate tagajärgedega.

Alternatiivsete karistuste kohaldamise edukust hindas autor antud magistritöö vältel alternatiivsete karistuste rakendamise eesmärgist tulenevalt vanglakaristuse negatiivsete mõjude limiteerimisest lähtuvalt. Vangide ülalpidamiseks tehtud kulutused ei hõlma endas üksnes toitlustus ja hügieenikuluseid, vaid nende hulgas ka suuri tööjõukuluseid ning vanglahoonete ülalpidamise kuluseid, mis tähendavad tuhandete vangide puhul suuri kulutusi. Magistritööst tuleneb, et ühe vangi ülalpidamiseks kuus 1597 eurot. Alternatiivsete karistuste rakendamisel kulub iga kriminaalhooldusaluse kohta keskmiselt vaid 77,6 eurot kuus. Selle aasta seisuga on vange Eestis kokku 2561 ja kriminaalhooldusaluseid 4239. Kui kõikidele kriminaalhooldusalustele oleks hetkel kohaldamisel vanglakaristus, siis kulutaks riik lisaks 6 441 036,6 eurot kalendrikuus ja nii keskmiselt seitsekümmend seitse miljonit eurot aastas.

Magistritööst tuleneb, et vanglakaristuse kohaldamisel on katkevad kinnipeetava positiivsed elulised kontaktid, töö- ja kutsealane kvalifikatsioon vanglas veedetud aja jooksul väheneb ning suurt mõju omab ka isiku elujõu ja läbilöögivõime nõrgenemine. Samas kui alternatiivsete karistuste puhul on isik karistust kandes vabaduses ning tema positiivsed sotsiaalsed kontaktid ja võimalus tööd teha jääb alles. Samuti on alternatiivse karistuse kohaldamine oluline isiku kriminogeensete käitumisharjumuste parandamisel, kuna kriminaalhoolduse käigus on tasakaalus järelevalve süüdimõistetute üle, tema abistamisega ühiskonda sulanemisel ning kriminaalsest tegumoest möödumisel. Alternatiivsete karistuste toimele kuritegude vähendamise osas on keeruline kindlat hinnangut anda, sest retsidiivsusuuringutest tulenevaid andmeid saab võrrelda vaid piiratud määral. See tuleneb nii seaduste kui menetluspraktikate muutumisest ning samuti asjaolust, et retsidiivsusnäitajaid saab arvestada üksnes teatatud ja lahendust leidnud kuritegudest. Siiski on retsidiivsusuuringud näidanud, et alternatiivsetele karistustele kohaldatud isikute uue kuriteo toimepanemise retsidiivsusprotsent on suuresti väiksem vanglas karistuse kandnud isikute seas. Samas juba asjaolu, et lihtsamate kuritegude puhul rakendatakse vangistusele alternatiivseid karistusi ning seeläbi hoitakse vähem ohtlikke isikuid vanglakultuuri sulandumisest eemal, aitab kaasa retsidiivsususe vähendamisele.

Magistritööst selgus, et Eesti kriminaalhooldussüsteem ja vastavad regulatsioonid alternatiivsete karistuste kohaldamiseks ei erine teistest Euroopa Liidu liikmesriikidest oluliselt. Ekspertide küsitlusest tulenes, et KarS § 75 lg 2 p 7 alusel käitumiskontrolli all oleva

isiku keeld suhelda kindla teise isikuga on Eesti kriminaalhooldussüsteemis peaaegu kontrollimatu. Sellele pakuks kõige efektiivsemat lahendust GPS süsteemidega elektroonilise valve kohaldamine, mis võimaldaks kurjategija asukohta reaalsajas määrata. Eesti kriminaalhooldussüsteemi kuluks ära uute elektrooniliste valvesüsteemide rakendusse kasutamine, mis aitaks kurjategija käitumiskontrolli kohustustest kinnipidamist kontrollida. Seaduse sätted on elektroonilise valve kohaldamisel põhjalikud ning uute valvesüsteemide lisamisel need täiendusi ega muudatusi ei vaja. Eelnevast tulenevalt ei leidnud töö hüpotees tõestust, sest Eesti kriminaalhooldussüsteem vajaks täiendamist.

Käesolev magistritöö erineb eelnevatest alternatiivkaristuste teemalistest uurimustest, kuna toob võrdlusesse välisriikide kriminaalhooldussüsteeme ja seal kohaldatavaid alternatiivseid karistusi. Antud töö tulemusi saab kasutada kriminaalhooldussüsteemi edasiseks arendamiseks ning täiendavateks uurimusteks.

ALTERNATIVE SANCTIONS AND CRIMINAL CARE SYSTEMS IN ESTONIA AND EUROPEAN UNION MEMBER STATES

SUMMARY

Resümee

In the nineteenth century, deprivation of liberty was thought of as the most humane type of punishment for the time being and thus imprisonment was ruled to most offenses. Adding to that, short-term imprisonment got quite common for minor offenses. However, it was soon realized that deprivation of liberty was not as good of a sanction as people thought. Attention was drawn to the negative effects of deprivation of liberty, realizing that imprisonment did not allow the criminal to be re-socialized to continue their life without any more crimes. Another negative affect was cutting off criminals' positive connections with their friends and family and replacing them with new connections made with other criminals in the prison. It was also getting very costly to the state, while its remedial effect has never found any scientific proof. In addition to the prison sentence crisis and the need to improve the sanction system, in the second half of the 19th century there was a fundamental shift in philosophy of punishment in the world. The treatment of punishment was rationalized, and its emphasis placed on preventing crimes.

Although we can start talking about probation in Estonia as it is today, since 1998 when the first Law on Probation Supervision came into force, the original version of the probation system was compiled by the Ministry of Justice in 1993. Even earlier than that, on July 2, in year 1920, a law on conditional conviction was passed by the legislative delegation. For a long time now the creation, development and application of alternative punishments have been a priority for the European Union member states. Estonia has also embarked on the same path as other European Union countries in applying alternative sanctions.

The system of alternative sanctions has greatly developed in Estonia over the past 20 years, and new opportunities to vary and individualize the punishment have come around. Preventing real imprisonment and reducing the number of prisoners has also been one of the major priorities for criminal policy. The current trends in criminal policy determine as one of the goals of the state to use prison only for very dangerous criminals, with the desire to reduce the number of detainees.

The functions of punishment are intimidation, isolation, revenge, rehabilitation and re-socialization. Criminal policy's priority is not to punish the offender, but to change his criminal behavior. One way to influence the convicted person is to be subject to probation. Criminal probation is intended to facilitate a person's social adaptation and thus to deter him from committing new offenses. A diverse system of alternative sanctions allows for better addressing the factors that trigger or cause crimes for a particular individual and on the other hand prevent the negative effects of imprisonment.

Comparing alternative sanctions that are used in Estonia and in other European Union member states, this Master's thesis finds if there's a way to make Estonian existing alternative sanctions system more efficient. Analysis of different European Union member states regulations on alternative sanctions are based on different surveys made in these states.

Criminogenic risk assessment plays a central role in the planning of measures to reduce recidivism. The risk assessment itself is a structured questionnaire that includes topics covering different risk factors. This kind of risk assessment is only performed through a professional. However, no evaluation model can be fully objective and work in all circumstances and conditions. Regardless of the size of the databases and the methods of analysis, the best criminal risk assessment models allow predicting future recidivism with an accuracy of about 70%, provided that the assessment is conducted by a trained person. The OASys system developed in United Kingdom that is used in Estonia is also not an ideal system, as it is almost exclusively developed for white male criminals, and has only been transferred to all other criminals, so it does not take sufficient account of the specificities of other groups' indications.

Within the European Union, the system of alternative sanctions in different member states are rather similar. There are a few major differences in application of these sanctions and different countries have different preferences for choosing alternative punishments. In applying

electronic surveillance, the biggest difference with the Member States is certainly that there are no GPS and RAM systems in Estonia that would help detect the location of the convicted person in real time and control their alcohol avoidance. At the moment, however, the application of these systems in Estonian alternative sanctions is overshadowed by its excessive costs, due to the small market of Estonia, the unit cost of using GPS and RAM systems is appearing to be rather expensive. It is confirmed by the Prison Service of Estonia, that it is still in the plans for near future.

However, there are a few alternative sanctions that are used in many European Union countries but not Estonia. Two of the most popular ones are house arrest and semi-liberty sanctions. During the house arrest, the convicted offender is obliged to stay at their home at the times determined by the court. Usually, nighttime is defined as the time of the house arrest. In the case of a house arrest, the sentenced person is subject to regular supervision and can be checked on at any time of the day by their supervisor. Electronic surveillance is also used for monitoring purposes. House arrest examples come from Italy, France, the UK, Greece, Slovakia, the Czech Republic and Portugal. The author finds here that there is no need to regulate the house arrest in the Estonian punishment system, as the corresponding result can also be achieved by electronic measures. Although this kind of use of house arrest in other countries gives Estonia a way to rely on the analysis carried out in such countries, where the sanction is more widely used to develop a punitive policy direction.

Another alternative punishment for imprisonment that is used in the European Union is a semi-liberty punishment, which in general means that a person is in and out of the prison. This type of punishment is the most commonly used for prisoners getting an early release, in which case it is a chance to adapt to the outside world. A similar sanction to semi-liberty could not however be achieved through Estonian regulations.

The effectiveness of the application of alternative sanctions was assessed by the author on the basis of the purpose of limiting the negative effects of imprisonment. The negative effects of imprisonment were shared by the author in assessing performance against three criteria's: economic impact, impact on the convicted offender, and impact on crime reduction.

Expenses on the maintenance of prisoners does not only include catering and hygiene costs, but also high labor costs and the cost of maintaining prison facilities, which entails high costs for

thousands of prisoners. According to the Master's thesis, the cost of maintaining one prisoner per month is 1597 euros. In the case of alternative sanctions, on average only 77.6 euros per month is spent on each probationer. As of this year, there are 2561 prisoners in Estonia and 4239 probationers. If all probationers were currently subject to imprisonment, the state would spend an additional 6,441,036.6 euros per calendar month and an average of additional seventy-seven million euros per year.

Imprisonment has a negative effect on the criminal through damaging their positive contacts outside of prison and replacing them with negative contacts made in the prison and reducing their professional qualifications during the time spent in prison. While in the case of alternative penalties, a person is deprived of his liberty and his positive social contacts and the opportunity to work remain. The application of alternative sanctions is also important for improving a person's criminogenic behavior, as in the course of probation there is a balance between supervision of the convicted offender and their assistance in social integration. It is difficult to give a firm assessment of the impact of alternative sanctions on crime reduction, as data from recidivism studies can only be compared to a limited extent. This is due both - the change in laws and to procedural practices, as well as to the fact that recidivism rates can only be considered for reported and solved crimes. However, recidivism studies have shown that the recidivism rate of a new offense for persons subjected to alternative sanctions is much lower among prisoners in prison. There is also the fact that alternative sanctions for imprisonment are applied in the case of less harsh crimes and keeping the less harmful criminals away from prison culture and making negative social contact in there, contributes to reducing recidivism itself.

The Master's thesis revealed that Estonian probation system and corresponding regulations for applying alternative sanctions do not differ significantly from other EU Member States. It emerged from the experts' survey that the prohibition of a person subject to behavioral control under § 75 (2) 7) of the Penal Code to refrain from communicating with a certain other person is almost uncontrolled in the Estonian probation system. The most effective solution for this would be the application of electronic surveillance with GPS systems, which would give awareness of the real-time location of the offender. The use of the new electronic surveillance systems would help the Estonian probation system to control compliance with the offender's behavioral control obligations. The law is exhaustive in the application of electronic surveillance, and there is no need for additions or modifications when adding new surveillance

systems. The hypothesis of this Master's thesis could not be proved, because the Estonian probation system would need some improving.

This Master's thesis differs from previous studies on alternative punishment as it compares foreign probation systems and alternative penalties applied there. The results of this work can be used for further development of the probation system and for further research.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Kasutatud kirjandus:

1. A. Ahven, A. Roots, M.-L. Sööt (koost). Retsidiivsus Eestis 2017. Tallinn: Justiitsministeerium 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsususeestis_2017.pdf (27.03.2019)
2. A. Ahven, J. Jakobson (koost). Kuritegevus Eestis 2008. Tallinn: Justiitsministeerium 2009.
3. A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010. Lk 7. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/26_retsidiivsus_l6ppraport.pdf (27.03.2019)
4. A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). Kuritegevus Eestis 2017. Tallinn: Justiitsministeerium 2017. Lk 123. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (22.03.2019)
5. A. Kruusement. Üldkasulik töö. Karistusseadustik ja rakenduspraktika - Juridica 2003/6. Lk 436-442.
6. C. Friendship, L. Falshaw. Evaluating Groupwork in Prison. In G. Towl (Ed.), Psychology in Prisons. New Jersey: BPS Blackwell 2003.
7. Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation CM/Rec (2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282014%29+4+on+electronic+monitoring.pdf/c9756d5b-be0e-4c72-b085-745c9199bef4> (05.04.2019)
8. Council of Europe. European Committee on Crime Problems (CDPC). Strasbourg: 2012. Lk 4-5. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.antonioacasella.eu/nume/COE_electronic_16oct12.pdf (05.04.2019)
9. J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak. Eesti karistuspoliitika: vabadusekaotuslikud karistused. Tallinn: Juura 2004.

10. J. Pradel. Droit pénal comparé. 4. éd. Paris: Dalloz 2016.
11. J. Saar, A. Markina, A. Ahven, A. Annist, J. Ginter. Kuritegevus Eestis 1991–2001. Tallinn: Juura 2002.
12. J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007.
13. Karistusseadustik. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2009.
14. M. Grünberg. Kriminogeensete riskide hindamine. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda 2013.
15. M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse akadeemia 1997.
16. M. Miil. Kriminaalhooldussüsteemi rakendamine Eestis - Juridica 1988/2.
17. N. Johnston, L. Savitz. Justice and Corrections. New York: John Wiley & Sons 1978.
18. N. Morris, D. Rothman. The Oxford History of Prison. New York: Oxford University Press 1988.
19. J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo 2001.
20. R. Kiris, P. Pikamäe, J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2017.
21. R. Maruste. Karistuse toimest. Kriminaaljuristika küsimusi. Õigusteaduslikke töid. Tartu: Tartu Ülikooli Toimetised 1990.
22. T. Bachmann. Psühholoogia raamat juristile. Tallinn: Juura 2015.
23. United Nations. Commentary on the United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures (The Tokyo Rules). New York: 1993. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/147416NCJRS.pdf> (23.03.2019)

Kasutatud artiklid ja analüüsid:

24. A. Ahven (koost). Kriminaalpoliitika analüüs 10/2012. Üldkasuliku töö tulemuslikkuse parandamise võimalustest. Justiitsministeerium 2012. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/uldkasuliku_too_tulemuslikkuse_parandamise_voimalustest._justiitsministeerium._2012.pdf (04.04.2019)
25. A. Ahven (koost). Üldkasuliku töö kohaldamine ning mõju retsidiivsusele. Tallinn: Justiitsministeerium 2009. Kättesaadav arvutivõrgus:

- https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ukt_kohaldamine_ning_moju_retsidiivsusele._justiitsministeerium._2009.pdf (04.04.2019)
26. A. Ahven, A. Kruusement (koost). Kriminaalpoliitika analüüs nr 2/2013. Justiitsministeerium 2013. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/elektroonilise_va_lve_kohaldamine_2-2013.pdf (13.03.2019)
27. A. Ahven, A. Kruusement, J. Salla (koost). Kriminaalpoliitika analüüs 3/2013. Tingimisi vabastamise ja käitumiskontrolli kohaldamise analüüs. Justiitsministeerium 2013. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tingimisi_vabastamise_ja_kaitumiskontrolli_kohaldamise_analuus._justiitsministeerium._2013.pdf (12.03.2019)
28. A. J. Polcan. Algunos apuntes sobre los regímenes de Libertad asistida y Semilibertad. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.defensachubut.gov.ar/biblioteca/node/2635> (11.04.2019)
29. A. Keinänen. Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminoloogisen tutkimuksen kohteena. Akateeminen väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto 2008. Kättesaadav arvutivõrgus: http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/keinanen_yhdyskuntapalvelu (03.04.2019)
30. Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2009. Strasbourg: University of Lausanne 2010. Kättesaadav arvutivõrgus: http://wp.unil.ch/space/files/2011/02/Council-of-Europe_SPACE-II-2009-E.pdf (03.02.2019)
31. Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. Strasbourg: University of Lausanne 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: http://wp.unil.ch/space/files/2018/03/SPACE_II_report_2016_Final_100320.pdf (01.04.2019)
32. Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (76) 10. On Certain Alternative Penal Measures to Imprisonment. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/16804feb80> (12.03.2019)

33. Criminal Justice and Prison Reform Team. The use of electronic monitoring bracelets as an alternative measure to imprisonment in Panama. Technical Advisory Opinion No 002/2013. UNODC ROPAN. 2013. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.unodc.org/documents/ropan/TechnicalConsultativeOpinions2013/Opinion_2/Advisory_Opinion_002-2013_ENGLISH_FINAL.pdf (05.04.2019)
34. D. P. Farrington. Psychologische Beiträge zur Erklärung, Verhütung und Behandlung von Kriminalität. Zeitschrift für Gruppendynamik 1991/22.
35. E. C. Spaans, C. Verwers. Electronic Monitoring in Netherlands. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.wodc.nl/binaries/ob164-summary_tcm28-78735.pdf (07.04.2019)
36. E. J. Latessa, B. Lovins. The Role of Offender Risk Assessment: A Policy Maker Guide. Victims & Offenders 2010/5:3. Lk 212. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15564886.2010.485900> (20.03.2019)
37. E. Laane. Kriminaalhooldus – võimalus vabaduseks - Vangla Ekspress 2013/6.
38. E. Zamble, V. L. Quisey. The Criminal Recidivism Process. Cambridge: University Press 2001.
39. Eesti statistikaamet. Rahvastikunäitajad ja koosseis. 2019. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.stat.ee/12808> (17.02.2019)
40. H. Graham, G. McIvor. Electronic monitoring in the criminal justice system. Scottish Centre for Crime & Justice Research 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.iriss.org.uk/sites/default/files/2017-11/insights-40_0.pdf (07.04.2019)
41. H. Kemshall. Risk, Dangerousness and Female Offenders in G. McIvor Women who Offend. 2004.
42. Inside Halden Prison, The Most Humane Prison in The World. - All That's Interesting 2011/7. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://allthatsinteresting.com/halden-prison> (26.04.2019)
43. J. Bourn. The Electronic Monitoring of Adult Offenders. National Audit Office. London: 2006. Arvutivõrgus: <https://www.nao.org.uk/report/the-electronic-monitoring-of-adult-offenders/> (05.04.2019)
44. J. Cid. Is Imprisonment Criminogenic?: A Comparative Study of Recidivism Rates between Prison and Suspended Prison Sanctions. European Journal of Criminology,

- 2009/6(6). Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370809341128> (03.04.2019)
45. J. McGuire. Minimising Harm in Violence Risk Assessment: Practical Solutions to Ethical Problems? *Health, Risk & Society* 2004/6(4). Lk 329. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13698570412331323225> (17.03.2019)
46. J. Saar. Kriminaalhooldus - üks vanimaid sotsiaaltöö tegevusalasid. *ajakiri Sotsiaaltöö* 2001/1.
47. J. Sootak. Ühiskasulik töö kui vabadusekaotuse põhialternatiiv. Artiklite kogumikus *Kuritegevus ja kriminaalpreventsioon Eestis*. Eesti Riigikaitse Akadeemia 1994.
48. J. Vagg. *Prison Systems. A Comparative Study of Accountability in England, France, Germany and the Netherlands*. Oxford: Clarendon Press 1996.
49. K. Tamm, A. Kruusement (koost). Elektroonilise valvega lähenemiskeelu kohaldamise analüüs. Justiitsministeerium 2012. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/elektroonilise_va_lvega_lahenemiskeelu_kohaldamise_analuus._justiitsministeerium._2012.pdf
(07.04.2019)
50. L. Klišāne, I. Jurevičius, A. Judins. *Probation in Europe*. Chapter 17. Latvia: 2013.
51. M.-L. Muiluvuori. Recidivism Among People Sentenced to Community Service in Finland. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 2001/2(1). Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/140438501317205556> (03.04.2019)
52. M.Sildala. *Joobes juhtimise eest süüdimõistetute uue kuriteo riskid kriminaalhooldajate hinnangutes*. Tartu: Tartu Ülikool magistritöö 2011.
53. N. James. Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System. Congressional Research Service 2015. Lk 6. Kättesaadav arvutivõrgus:
https://www.everycrsreport.com/files/20150724_R44087_0c47cc191ecc982888fa182c82ef0099a86eca8d.pdf (20.03.2019)
54. *Offender Assessment System OASys User Manual V2*. London: Home Office 2002/2.
55. Oregon Department of Corrections. *The Effectiveness of Community-Based Sanctions in Reducing Recidivism*. Oregon Department of Corrections 2002. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://multco.us/file/29250/download> (05.04.2019)

56. P. Danielsson, L. Mäkipää. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 114. Helsinki: 2012. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.optula.om.fi/1347273722959> (11.04.2019)
57. R. Haverkamp, M. Mayer, R. Levy. Electronic Monitoring in Europe. 2004. Kättesaadav arvutivõrgus: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/eccc12&div=9&g_sent=1&cas_a_token=&collection=journals (05.04.2019)
58. R. Kundla. Märtsist vahetub elektroonilise järelevalve seadmete pakkuja. - Eesti Rahvus Ringhääling 2019/02. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.err.ee/910881/martsist-vahetub-elektroonilise-jarelevalve-seadmete-pakkuja> (11.04.2019)
59. T. Ward, J. Mesler, P. Yates. Reconstructing the Risk-Need-Responsivity model: A theoretical elaboration and evaluation. Aggression and Violent Behavior 2007/ 12(08-228). Lk 209. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S135917890600070X> (14.03.2019)
60. The Scottish Government. Protecting Scotland's Communities: Fair, Fast and Flexible Justice. Edinburgh: 2008. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/12/16132605/0> (03.04.2019)
61. The Scottish Government. Reforming and Revitalising: Report of the Review of Community Penalties. Edinburgh: 2007. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2007/11/20142739/0> (05.04.2019)
62. Ö. Sevdiren. Alternatives to Imprisonment in England and Wales, Germany and Turkey. A Comparative Study. Berlin: Springer 2011.

Kasutatud kohtulehendid:

63. RKKK 3-1-1-99-06
 64. RKKK 3-1-1-79-03
 65. RKKK 3-1-1-80-04
 66. RKKK 3-1-1-59-07
 67. RKKK 3-1-1-41-04
 68. RKKK 3-1-1-126-03

69. RKKK 3-1-1-14-02

70. RKKK 3-1-1-21-05

Kasutatud õigusaktid:

71. Karistusseadustik - RT I 2002, 86, 504

72. Kriminaalhooldusseadus - RT I, 1998, 4, 62

73. Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord - RT I, 12.01.2011, 7

74. Karistusseadustik - RT I, 21.06.2014, 28

75. Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord - RT I, 30.12.2016, 9

76. Kriminaalhooldusseadus - RT I, 05.12.2017, 7

77. Karistusseadustik - RT I, 04.01.2019, 15

78. Tingimisi karistatud või tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastatud isikule käitumiskontrolli kohaldamise Euroopa konventsiooni ratifitseerimise seadus - RT II 2005, 10, 25

79. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon - RT II 2000, 11, 57

Kasutatud veebilehed:

80. Council of Europe Recommendation No. CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of European Probation Rules. Kättesaadav arvutivõrgus:

https://www.pmscr.cz/download/mezdoken_European_Probation_Rules.pdf

(03.04.2019)

81. Council of Europe Recommendation No. R (2000)22 of the Committee of Ministers on codes of conduct for public officials. Kättesaadav arvutivõrgus:

<https://rm.coe.int/16806cc1ec> (03.04.2019)

82. Council of Europe Recommendation No. R (99)22 of the Committee of Ministers concerning prison overcrowding and prison population inflation. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/168070c8ad> (03.04.2019)

83. Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R (92). The European Rules on Community Sanctions and Measures. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%2892%29+16+on+the+European+>

- rules+on+community+sanctions+and+measures.pdf/01647732-1cf7-4ea8-88ba-2c041bc3f5d6 (03.04.2019)
84. County of San Mateo. The History of Probation. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://probation.smcgov.org/history-probation> (14.03.2019)
 85. EU Probation Project. Belgium: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=BE (22.03.2019)
 86. EU Probation Project. England and Wales: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=EW (11.04.2019)
 87. EU Probation Project. Greece: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=EL (11.04.2019)
 88. EU Probation Project. Italy: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=IT (11.04.2019)
 89. EU Probation Project. Slovakia: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.euprobationproject.eu/sheets/pdf/sk.pdf> (11.04.2019)
 90. EU Probation Project. The Netherlands: facts sheet. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.euprobationproject.eu/national_detail.php?c=NL (22.03.2019)
 91. Justiitsministeerium. Elektrooniline valve. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/kriminaalhooldus/elektrooniline-valve> (12.01.2019)
 92. Justiitsministeerium. Kriminaalhooldus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/kriminaalhooldus> (14.02.2019)
 93. Justiitsministeerium. Kriminaalhooldus. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/kriminaalhooldus> (15.02.2019)
 94. Justiitsministeerium. Kriminaalhoolduse standardid. Jõhvi: 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.vangla.ee/sites/www.vangla.ee/files/elfinder/dokumendid/krh_standardid_14.12.2017.pdf (14.02.2019)
 95. Justiitsministeerium. Taasühiskonnastamine. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (12.02.2019)
 96. Justiitsministeerium. Vangide- ja kriminaalhooldusaluste arv. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv> (15.02.2019)

97. Justiitsministeerium. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv>
(17.02.2019)
98. Justiitsministeerium. Vangistuse kulud. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud> (14.02.2019)
99. Justiitsministeerium. Vanglateenistuse ametikohtade arv. Kättesaadav arvutivõrgus:
<https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vanglateenistuse-ametikohtade-arv>
(17.02.2019)
100. Official Journal of the European Union. Council Framework Decision 2008/947/JHA of 27 November 2008 (L 337/102). Kättesaadav arvutivõrgus:
https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/947/oj (10.02.2019)

Muud allikad:

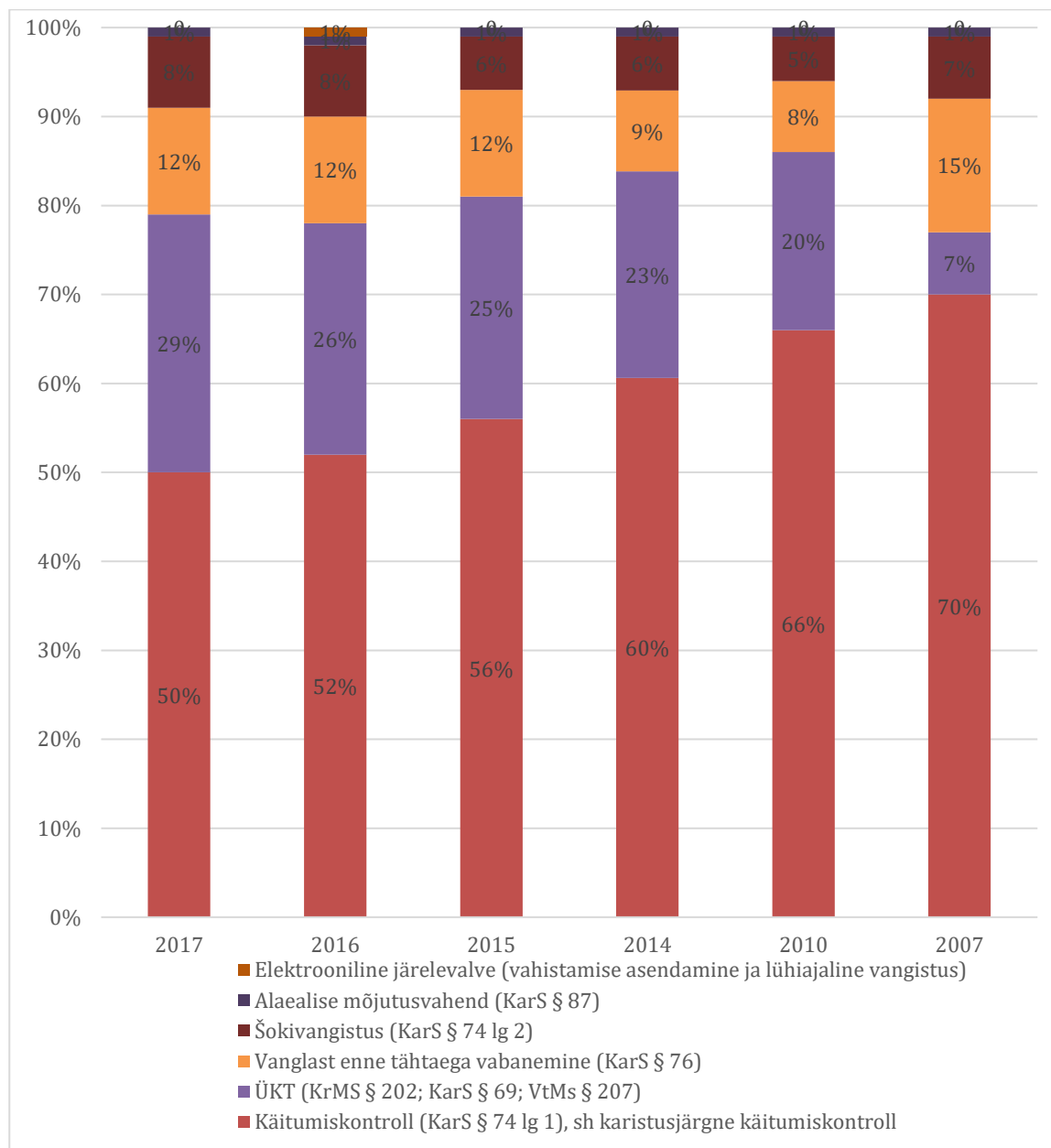
101. Autori intervjuu kolme Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika- ja kriminaalhooldusvaldkonna spetsialistiga. Konfidentsiaalsuse huvides on nende vastuseid kasutatud anonüümselt.

LISA 1. Küsimused spetsialistidele

1. Mis on Teie hinnangul kriminaalhoolduse peamised eelised võrreldes reaalse vanglakaristuse kohaldamisega?
2. Milliste isikuomadustega tuleks arvestada kriminaalhooldusele määramisel? Kellele kriminaalhooldus ei sobiks (s.t isik peaks pigem kogu karistuse vanglas kandma)?
3. Milliste kriteeriumide järgi saab öelda, et kriminaalhooldus on läbitud edukalt?
4. Milliseid asjaolusid peetakse kriminaalhoolduse edukaks läbimiseks oluliseks ning mis võivad selle läbimist negatiivselt mõjutada?
5. Kas saaksite lühidalt iseloomustada sihtrühmi, kellele järgmised alternatiivkaristused kõige paremini sobiks?
 - 1) Karistusest tingimisi vabastamine
 - 2) Karistusest tingimisi vabastamine allutamise ja käitumiskontrollile
 - 3) Karistuse asendamine üldkasuliku tööga
 - 4) Elektrooniline valve
6. Millised neist alternatiivkaristustest on praktikas hästi toimunud ja tänu millele?
7. Kuidas on praktikas end õigustanud järgmised enamlevinud käitumiskontrolli lisakohustused?
 - 1) Mitte tarvitada alkoholi
 - 2) Mitte tarvitada narkootikume
 - 3) Alluda ravile eelneval nõusolekul
 - 4) Osaleda sotsiaalprogrammis
 - 5) Mitte suhelda määratud isikutega
 - 6) Otsida endale töökoht või omandada haridus määratud ajaks
 - 7) Heastada tekitatud kahju
 - 8) Kui oluline on kriminaalhooldustöötajate järelevalve kriminaalhooldusaluse üle?
8. Mida näete Eesti kriminaalhooldussüsteemis suuremate probleemide või puudustena?
9. Kas oskate öelda, mis on Eesti kriminaalhooldussüsteemi tugevad küljed ja mis probleemsem naaberriikidega või teiste Euroopa riikidega võrreldes?

LISA 2. Joonis 1.

Joonis 1. Kriminaalhooldusaluste arvele võtmise alused.

Allikas: Kuritegevus Eestis 2017.¹⁸⁵

¹⁸⁵ A. Ahven, K.-C. Kruusmaa, A. Leps, K. Tamm, B. Tammiste, K. Tüllinen, S. Solodov, M.-L. Sööt (koost). *op cit*, lk 119.

LISA 3. Tabel 1.

Tabel 2. Kriminaalhooldus Euroopa Liidu liikmesriikides 2016. aastal

	Populatsioon riigis 2016. aastal	Kriminaalhooldusele määratud isikuid 31.detsembril 2016	Iga 100 000 elaniku kohta kriminaalhooldusaluseid 31.detsembril 2016	Üldkasulikule tööle määratud isikuid 31.detsembril 2016	Elektroonilise valve all isikuid 31.detsembril 2016	Koduaresti all olevad isikuid 31.detsembril 2016
Austria	8 700 471	15 130	173,90	840	302	***
Belgia	11 289 853	44 287	392,27	9 210	1 466	***
Bulgaaria	7 153 784	7 732	108,08	***	0	***
Eesti	1 315 944	4 220	320,68	1 088	4	***
Hispaania ja Kataloonia	46 438 422	65 334	140,69	43 266	1 738 ¹⁸⁶	***
Holland	16 979 120	42 477	250,17	19 174	461	***
Horvaatia	4 190 669	3 535	8,44	2 323	0	0
Iirimaa	4 658 530	5 704	122,44	1 727	***	***
Itaalia	60 665 551	59 554	98,17	6 447	***	9 857
Kreeka	10 793 526	19 697	182,49	2 135	***	20
Küpros	848 319	826	97,37	616	***	***
Leedu	2 888 558	7 830	271,07	546	97	2 643
Luksemburg	576 249	898	155,84	236	20	***
Läti	1 968 957	6 213	315,55	2 412	36	***
Malta	434 403	1 118	257,36	56	***	***
Poola	37 967 209	***	***	***	***	***
Portugal	10 341 330	29 399	284,29	7 145	189	81
Prantsusmaa	66 661 621	174 510	261,78	39 073	9 801	***
Rootsi	9 851 017	10 745	109,08	1 888	228	***
Rumeenia	19 759 968	52 023	263,27	***	***	***
Saksamaa	82 162 000	***	***	***	***	***

¹⁸⁶ Arv on antud üksnes Hispaania kohta (populatsioon 39 041 431), Kataloonia andmed puuduvad.

Slovakkia	5 426 252	***	***	***	***	***
Sloveenia	2 064 188	66	3,20	***	***	6
Soome	5 487 308	2 941	53,60	1 026	51	***
Suurbritannia (va. Põhja- Iirimaa) ¹⁸⁷	63 494 095	212 442	334,59	27 427	1 370	***
Taani	5 707 251	8 596	150,62	2 268	212	***
Tšehhi	10 553 843	26 646	252,48	10 812	0	161
Ungari	9 830 485	41 527	422,43	28 640	***	***

Allikas: Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Kuna Põhja-Iirimaa kohta täpsed kriminaalhooldusalased andmed puudusid, vaatleme antud juhul Ühendkuningriigi puhul üksnes Inglismaa, Walesi ja Šotimaa populatsiooni ja kriminaalhooldusaluseid.

¹⁸⁸ Andmed tulenevad: Council of Europe. Annual Penal Statistics SPACE II Survey 2016. *op cit.*

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Grete Zöbin,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Alternatiivkaristuste kohaldamine ning kriminaalhooldussüsteemid Eestis ja Euroopa Liidu liikmesriikides,

mille juhendaja on Marianne Paimre,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Grete Zöbin

Tallinnas, **30.04.2019**